

Kampen om lokalt handlingsrom

En analyse av omstillingsprosessen i kjølvannet av
Hydro sin beslutning om utfasingen av
Søderberganlegget ved aluminiumsverket i Årdal

Anders Wittrup

Masteroppgave i samfunnsgeografi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Universitetet i Oslo, våren 2007

Forord

Jeg vil takke alle som har bidratt med både innsikt og entusiasme til denne hovedoppgaven. Uten dere hadde jeg aldri kommet i mål.

For det første vil jeg rette en stor takk til alle informantene. En spesiell takk rettes til Årdal for en fin uke og mange gode intervjuer.

Tusen takk til min veileder, Bjørnar Sæther ved ISS for konstruktive forslag og tilbakemeldinger samt god faglig oversikt. Takk også til instituttet for støtte til ”feltarbeidet”.

En stor takk til pauserommet og medstudenter i 3 etasje for gode stunder både på og utenfor campus. Av frykt for å glemme noen lar jeg være med å nevne navn.

Til slutt vil jeg takke for god hjelp og forståelse fra familie og venner. Sist men ikke minst, en million takk til Vilde.

Oslo, 22.2.07

Anders Wittrup

Innholdsfortegnelse

FORORD	2
INNHALDSFORTEGNELSE	3
FIGUR OG TABELLOVERSIKT	6
1. INNLEDNING	7
1.1 OPPGAVENS OPPBYGNING OG STRUKTUR	9
2. FORHOLDET MELLOM MATERIALITET OG DISKURS I ET KRITISK REALISTISK PERSPEKTIV	11
2.1 FORSTÅElsen AV DISKURS I EN KRITISK REALISTISK KONTEKST	11
2.2 KRITISK REALISME	12
2.2.1 Sayers metode	12
2.2.2 Realisme og aktør/struktur	15
2.3 EN ”NYANSERT” KRITISK REALISTISK FORSTÅELSE AV VIRKELIGHETEN	16
3. METODISK TILNÆRMING	17
3.1 CASESTUDIEN.....	17
3.2 CASESTUDIENS GENERALISERBARHET	18
3.2.1 Teoriutvikling og retroduksjon	18
3.2.2 Intervju og dokumentanalyse	20
3.3 METODISKE REFLEKSJONER	22
3.3.1 Kort om valg av case	22
3.3.2 Intervjuene.....	23
3.3.3 Betrakninger rundt gjennomføringen av intervjuene	25
3.3.4 Innsamling av dokumenter	27
3.4 OPPSUMMERING – OG REFLEKSJONER RUNDT OPPGAVENS PÅLITELIGHET OG GYLDIGHET	28
4. ÅRDAL, ET KONSTRUERT AVHENGIGHETSROM FOR OPPRETHOLDELSEN AV ØKONOMISK AKTIVITET	30
4.1 TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ STEDETS BETYDNING OG KAPITALISMENS STRUKTURELLE ROLLE FOR REGIONAL UTVIKLING	31
4.1.1 Kapitalismens forbruk av sted.....	31
4.1.2 Kapitalens territorielle forankring	32
4.2 HVILKE MEKANISMER DEFINERER DET LOKALE HANDLINGSROMMET?	33
4.3 PROBLEMET MED FORANKRING – LOCK - IN	35
4.3.1 Funksjon som mekanisme for den lokale utviklingen	36
4.3.2 Hvor styrende er kognitive, personlige relasjoner for lokal utvikling?	37

4.3.3 Politisk samarbeid som styringsfaktor for lokal utvikling	38
4.4 SKALA SOM FORHANDLINGSROM	39
4.4.1 Avhengighetsrom	40
4.4.2 Innflytelsesrom	41
4.5 LOKALT HANDLINGSROM GJENNOM NETTVERK	44
4.5.1 Nettverk.....	45
4.5.2 Strukturerende Politiske nettverk.....	45
4.5.3 En dialektisk tilnærming til nettverk.....	48
4.6 OPPSUMMERING	49
5. INDUSTRISAMFUNNET ÅRDAL OG AKTØRENE I OMSTILLINGSPROESSEN	51
5.1 INDUSTRISAMFUNNET ÅRDAL	51
5.2 NEDSTENGINEN AV SØDERBERG	57
5.3 AKTØRENE I OMSTILLINGSPROESSEN	59
5.4 LOKALE AKTØRER.....	60
5.4.1 Årdal kommune	60
5.4.2 Årdal Utvikling.....	61
5.4.3 Årdal Fremtid A/S.....	61
5.4.4 Årdal Kjemiske fagforening	62
5.4.5 Inkubas	62
5.5 OVERLOKALE AKTØRER	63
5.5.1 Norsk Hydro.....	63
5.5.2 Sogn og Fjordane Fylkeskommune	65
5.5.3 Innovasjon Norge.....	65
5.5.4 LO sentralt.....	65
5.5.5 Arbeiderpartiet sentralt.....	65
5.6 FORBINDELSEN MELLOM AP OG FAGBEVEGELSEN LOKALT OG NASJONALT	66
6. LEGITIMERINGEN AV ÅRDAL SOM ET LEVEDYKTIG INDUSTRISAMFUNN	68
6.1 DEN FUNKSJONELLE LEGITIMERINGEN AV ÅRDAL-SAMFUNNET	68
6.1.1 Behovet for flere "ben å stå på"	69
6.1.2 Nye markeder, nye muligheter?	72
6.1.3 Funksjonell avhengighet.....	74
6.1.4 Argumenter forenlig med praksis	75
6.2 DEN KOGNITIVE LEGITIMERINGEN AV ÅRDAL-SAMFUNNET	77
6.2.1 Hydro i Årdal, et territorielt forankret samarbeid	78
6.2.2 Personlige relasjoner	81
6.2.3 Presset i pressen	84
6.2.4 Årdal: Et seilende skip?	87
6.3 DEN POLITISKE LEGITIMERINGEN AV ÅRDAL-SAMFUNNET	90
6.3.1 Distriktpolitiske virkemidler i Årdal	91

6.3.2 Statens eierskap	94
6.3.3 En nasjonal politisk debatt	95
6.3.4 Lokalt handlingsrom	97
6.3.5 Status Quo	100
7. KONKLUSJON.....	102
7.1 HVORDAN DEFINERES DET LOKALE HANDLINGSROMMET?.....	102
7.2 OMSTILLINGSPROESSEN I ET KRITISK REALISTISK RAMMEVERK	105
7.3 OMSTILLINGSPROESSEN I ÅRDAL – ET GENERALISERBART FENOMEN?.....	107
7.4 OMSTILLINGSPROESSEN I ÅRDAL SETT I SAMMENHENG MED ANNEN FORSKNING PÅ ENSIDIGE INDUSTRISTEDER.....	108
8. KILDER	110
8.1 LITTERATUR	110
8.3 INTERVJUER.....	113
Intervjuer i Årdal.....	113
Eksterne intervjuer.....	113
VEDLEGG 1. INTERVJUGUIDE ÅRDAL KOMMUNE	114
VEDLEGG 2. INTERVJUGUIDE DIV. AKTØRER (INKUBAS, ÅRDAL FREMTID A/S ÅRDAL UTVIKLING, INNOVASJON NORGE)	116
VEDLEGG 4. INTERVJUGUIDE ÅRDAL KJEMISKE FAGFORENING	118
VEDLEGG 3. INTERVJUGUIDE AP OG LO	119
VEDLEGG 5. INTERVJUGUIDE HYDRO	121

Figur og Tabelloversikt

Figur 1. Forholdet mellom strukturer, mekanismer og hendelser.....	14
Figur 2. Forholdet mellom teori, empiri og retroduksjon i forskningsprosessen.....	19
Figur 3. Lokalt handlingsrom og definerende mekanismer.....	31
Figur 4. Politiske nettverk og politiske utfall: en dialektisk tilnærming.....	49
Figur 5. Sysselsetting, folketall og arbeidsplasser på Hydro de siste 15 årene.....	53
Figur 6. Befolkning etter kjønn og alder 2005.....	55
Figur 7. Fraflytting i Årdal 1994-2005.....	56
Figur 8. Aktører i omstillingsprosessen.....	60
Tabell 1. Sysselsetting i Årdal 2003, fordelt på næring.....	54
Tabell 2. Totalt bevilgede midler (i NOK) til Årdal 2004-2006.....	59
Tabell 3. Hydro Aluminium-Finansiell informasjon 2001-2005.....	63
Tabell 4. Den funksjonelle legitimeringen av Årdal.....	77
Tabell 5. Den kognitive legitimeringen av Årdal.....	89
Tabell 6. Den politiske legitimeringen av Årdal.....	100
Tabell 7. Nødvendige årsakskrefter og kontigente betingelser.....	106

1. Innledning

Høsten 2003 vedtok Hydro å legge ned deler av primæraluminiumsproduksjonen i Årdal. Samtidig varslet selskaper oppsigelser. I denne masteroppgaven analyserer jeg omstillingsprosessen som fulgte i kjølvannet av dette vedtaket.

Årdal er et lite ensidig industrisamfunn med 5500 innbyggere der aluminiumsproduksjonen har vært selve bærebjelken i samfunnet gjennom nesten 60 år. Til tross for industrisamfunnets beskjedne størrelse fikk omstillingsprosessen i en tidsavgrenset periode på nyåret i 2006 stor oppmerksomhet i media. Lille Årdal innerst i Sognefjorden var plutselig et sentralt tema i aviser og på tv, og omstillingsprosessen ble til gjenstand for en nasjonal debatt om norsk næringspolitikk. Denne casestudien hevder at Årdals rolle i denne debatten slettes ikke var tilfeldig, og for å forstå de bakenforliggende årsakene til omstillingsprosessens entré på den nasjonale arenaen er det nødvendig å gå tilbake til prosessens begynnelse, tre år tidligere.

I Årdal sier man gjerne på folkemunne at verket kom før bygda. Dette utsagnet illustrerer hvilken betydning aluminiumsindustrien har hatt og har for lokalsamfunnet. Hydros beslutning vakte derfor sterke reaksjoner i Årdal, og allerede dagen etter startet lokale krefter mobiliseringen for å etablere *et lokalt handlingsrom* i omstillingsprosessen. Et handlingsrom som blant de lokale aktørene er synonymt med en fortsatt offensiv satsing på prosessindustrien. En omstillingsprosess involverer mange aktører og like mange interesser, men kun et fåtall av disse er lokalt forankret. Heller ikke alle var like begeistret for at Årdal fortsatt skulle satse på prosessindustrien. I hvert fall ikke på prosjekter avhengig av statlig finansiering. De lokale aktørene visste derfor at skulle de oppnå lokalt handlingsrom på vegne av Årdal var de nødt til å skape *innflytelsesrom*¹ overfor de aktørene som virkelig hadde makt til å påvirke innholdet i omstillingstiltakene. I denne prosessen er to begreper essensielle: *nettverk* og *strategi* (Cox 1998, Jones 1998). Jeg vil derfor hevde at lokale aktører i omstillingsprosessen argumenterte strategisk gjennom nettverk med et mål for øye: Å *konstruere* Årdals situasjon forskjellig avhengig av hvem argumentasjonen var rettet mot. Noe lokalsamfunnets deltakelse i debatten nevnt ovenfor er et av flere eksempler på.

¹ Norsk oversettelse: *Spaces of Engagement* (Cox 1998:2)

På den andre siden er det viktig å påpeke at aktørenes handlemønster ikke er tilfeldig. Jeg mener at omstillingsprosessen i Årdal er et godt eksempel på hvordan et lokalsamfunn gjennom politisk samarbeid og strategisk argumentasjon søker å beholde og videreutvikle den territorielt baserte økonomiske aktiviteten. Et eksempel på det Harvey (1982) kaller *rommets politikk*. Derfor vil jeg hevde at disse tre mekanismene: *funksjonell, kognitiv og politisk* er kontingent for hvordan de lokale aktørene mobiliserte strategisk gjennom *politiske nettverk* i omstillingsprosessen. Spesielt i samarbeid med de som hadde tilstrekkelig makt til å definere det lokale handlingsrommet.

Med utgangspunkt i innledningen beskrevet ovenfor presenterer jeg følgende problemstilling:

- *Hvordan har funksjonelle, kognitive og politiske mekanismer gjennom politiske nettverk bidratt til å definere det lokale handlingsrommet i Årdal under omstillingsprosessen?*

De *funksjonelle, kognitive og politiske* mekanismene er inspirert av Gernot Grabhers (1993) *lock-in* begrep der han forklarer hvordan *forankring* kan være et problem for regional utvikling. Lock-in er et ofte referert begrep innenfor økonomisk geografi (Hassink & Shin 2005). I denne oppgaven defineres det tredelte lock-in begrepet som kontigente mekanismer. Forståelsen av lock-in som mekanismer er min egen, og begrunnes ut i fra oppgavens kritisk realistiske utgangspunkt (Sayer 2000). Jeg tar allikevel utgangspunkt i Grabhers forståelse av lock-in, men i likhet med andre (Hollingsworth & Boyer 1997, Eich-Born & Hassink 2004, Hassink & Shin 2005) er jeg i tillegg opptatt av å belyse at lock-in må ses i relasjon til hvor på *skalaen* det oppstår. Det kan være lokalt, regionalt, nasjonalt eller globalt forankret, og i følge Cox og Jones (1998) forståelse av skala som konstruerte nettverk mellom aktører, vil jeg i denne oppgaven hevde at fenomenet konstitueres på de nivåene på skalaen der rommet for innflytelse er størst. Dette diskuteres nærmere i teorikapitlet og i siste delen av konklusjonen.

I tillegg til lock-in diskusjonen i konklusjonen vil jeg også i henhold til oppgavens kritisk realistiske utgangspunkt, skille de nødvendige årsakene fra de kontigente betingelsene for hva som konstituerer omstillingsprosessen i Årdal som et sosialt fenomen.

Jeg avgrensner oppgaven til se på lokale aktører i Årdal sine strategier for å påvirke tre overløkalte aktørers beslutningsmyndighet i omstillingsprosessen. Disse er: Innovasjon Norge,

Hydro, Arbeiderpartiet og LO. Sistnevnte går i analysekapitlet inn under innflytelsesrommet, *nasjonale politiske myndigheter*.

Tidsperioden som analyseres avgrenses fra høsten 2003 da Hydro vedtok utfasingen av Søderberganlegget til høsten 2006. Det må understrekes at dette ikke markerer slutten på den nåværende runden med omstilling i Årdal, selv om de største omstillingstiltakene i slutten av 2006 var på plass. Etter planen skal mye være unnagjort innen utgangen av 2007. Tvetydige signaler i media rett før denne oppgaven gikk i trykken i februar 2007 tyder imidlertid paradoksal på at Hydro allikevel vurderer å investere i aluminiumsverket.² Det må understrekes at dette er ubekreftede meldinger og ikke legges vekt på i oppgaven. Det får heller stå igjen som et tankekors for leseren.

1.1 Oppgavens oppbygning og struktur

Oppgaven innledes med et kapittel (2) om vitenskapelige valg. Selv om jeg anerkjenner diskursanalyse som en *kontingent* måte å forklare sosiale fenomener på, og bruker begrepet *diskurs* i oppgaven er det først og fremst de tre mekanismene og disses *materielle* kvaliteter jeg legger til grunn for i analysen. Oppgaven er med andre ord ingen diskursanalyse og har et definert kritisk realistisk utgangspunkt (Sayer 2000). Jeg argumenterer derfor for at både *diskurs* og *sosial praksis* er viktig for å forstå de ikke-nødvendige relasjonene de lokale aktørene og Hydro er en del av. Som jeg kommer inn på i metodekapitlet (3) deretter, er denne oppgaven en casestudie som har som formål å utvide forståelser for emnet jeg har valgt, både for casestudien i seg selv og som grunnlag for analytisk generalisering. I kapittel 4 gjør jeg rede for teoretisk, *lock-in* begrepet til Grabher (1993), og hvordan *lokalt handlingsrom* kan defineres av tre følgende *kontingente* mekanismer: *funksjonelle*, *kognitive* og *politiske*. Herunder understreker jeg *lock-in* begrepets utvidede mening både i en *territoriell* (Massey 1995, Harvey 1982) og *skalert* kontekst (Hollingsworth & Boyer 1997, Eich-Born & Hassink 2004, Hassink & Shin 2005). Dernest påpeker jeg hvordan de tre kontingente mekanismene gjennom *politiske nettverk* mellom aktørene i omstillingsprosessen bidrar til å definere *lokalt handlingsrom*. Dette illustreres med utgangspunkt i to begreper: *innflytelsesrom* og *avhengighetsrom*. Hvor det første er de tiltak og relasjoner som skapes for å opprettholde det siste som angir forholdet mellom sosiale relasjoner og territorier (Cox

² Hydro vurderer produksjonsauke, http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/1.1777673. Vil produsere mer aluminium i Norge, <http://www.tu.no/industri/article68920.ece>, nedlastet 21.2.2006

1998). I kapittel 5 gjør jeg rede for industrisamfunnet Årdal og bakgrunnen for omstillingsprosessen, de relevante involverte lokale og overlokale aktørene, og kort til slutt om de historiske forbindelsene mellom Ap og fagbevegelsen lokalt og nasjonalt i Årdal. Som jeg hevder er spesielt viktig for å forstå utfallet av dagens omstillingsprosess. I analysekapitlet (6) redegjør jeg for hvordan de lokale aktørene gjennom *tre mekanismer*, *strategisk argumentasjon* og *politiske nettverk* legitimerer Årdal som et levedyktig lokalsamfunn. Oppsummert hevder jeg at alle de tre mekanismene, men spesielt den *politiske* mekanismen var viktig for å definere det lokale handlingsrommet. Avslutningsvis konkluderer jeg med at *lock-in* i Årdal nødvendigvis ikke er et negativt fenomen.

2. Forholdet mellom materialitet og diskurs i et kritisk realistisk perspektiv

I kapittel 4 introduserer jeg begrepet *skala*, og hevder med flere at skala er en sosial konstruksjon (Cox 1998, Jones 1998, Marston 2000, Swyngedouw 1997). Antakelsen av skala som en sosial konstruksjon samt det tilhørende fokuset på *diskurs* og hvordan ulike narrativer aktivt kan brukes for å påvirke politiske beslutninger, stiller vitenskapsteoretiske spørsmål, spesielt når sosiale fenomener forklares med utgangspunkt i et kritisk realistisk rammeverk. I dette kapitlet vil jeg derfor redegjøre for mitt vitenskapsteoretiske utgangspunkt, *kritisk realisme* (Sayer 2000), og samtidig klargjøre hvordan førstnevnte kan brukes som et analytisk rammeverk for å forstå diskursens *kontigente* betingelser for sosial endring, uten at det avskriver denne oppgavens overordnede forståelse av den ”materielle verdens” betydning i studier av sosiale fenomener (Fairclough m fl. 2003).

2.1 Forståelsen av diskurs i en kritisk realistisk kontekst

Bruken av diskurs til å forklare sosiale fenomener er ikke ukomplisert i kombinasjon med kritisk realisme. I denne masteroppgaven har jeg ikke tenkt til å gjøre noen diskursanalyse, men jeg konstaterer allikevel gjennom substanssteori (i kapittel 4) at *diskursiv argumentasjon* er en av flere kontingente betingelser for sosial endring. Fairclough m. fl. (2003) diskuterer i hvilken grad kritisk realisme er kompatibel med diskurs for å forklare sosiale fenomener. De konkluderer med at kritisk realisme kan brukes sammen med diskursanalyse, men at dette heller ikke er noen nødvendighet: ”[...] non-semiotic approaches are best combined with semiotic approaches (and vice versa)” (Fairclough m. fl. 2003:1).³ Et viktig poeng er imidlertid å akseptere diskursens materielle sider.

Foucaults (1972) diskursbegrep har en materiell dimensjon. Det omfatter ikke bare ord, tekst og tale, men også hvordan det er forankret i institusjoner og annen sosial praksis. Fairclough m. fl. (2002) argumenterer for at den kritiske realismen i for stor grad har tatt dette for gitt. Den ”virkelige verden” vil til en viss grad alltid være under påvirkning av sosiale konstruksjoner:

³ ”Semiosis”, settes i sammenheng med produksjonen av mening, et lingvistisk utgangspunkt for å forklare hvordan diskursens sosiale relasjoner kan forenes med kritisk realisme.

Indeed, even the case of social constructions such as institutions, what get constructed is different from how it is construed; and the relative success or failure of this construal depends on how both it and the construction respond to the properties of the materials (including social phenomena such as actors and institutions) used to construct social reality (Fairclough m. fl. 2003: 8).

Det argumenteres derfor for at "Semiosis" bør integreres i en mer innholdsrik kritisk realistisk analyse av den materielle verden. For å forstå hvordan diskurs kan forstås som en kontingent betingelse for sosial endring vil jeg før oppsummeringen av denne diskusjonen, ta for meg Sayers viktigste metodologiske argumenter og forholdet hans til struktur/aktør debatten (Sayer 2000).

2.2 Kritisk Realisme

Andrew Sayers (2000) kritiske realisme er først og fremst for en epistemologi å regne, dvs. 'læren' om hvilken kunnskap det er mulig å oppnå om samfunnet og hvordan vi skal gå frem for å skaffe oss denne kunnskapen. Gjennom sin metodologiske tilnærming til realismen påpeker Sayer viktigheten av å analysere de usynlige, ikke observerbare strukturene som er involvert i handling og hendelser. I dette underkapitlet tar jeg for meg den kritiske realismen og dette rammeverkets forhold til både materialitet og aktør/struktur.

2.2.1 Sayers metode

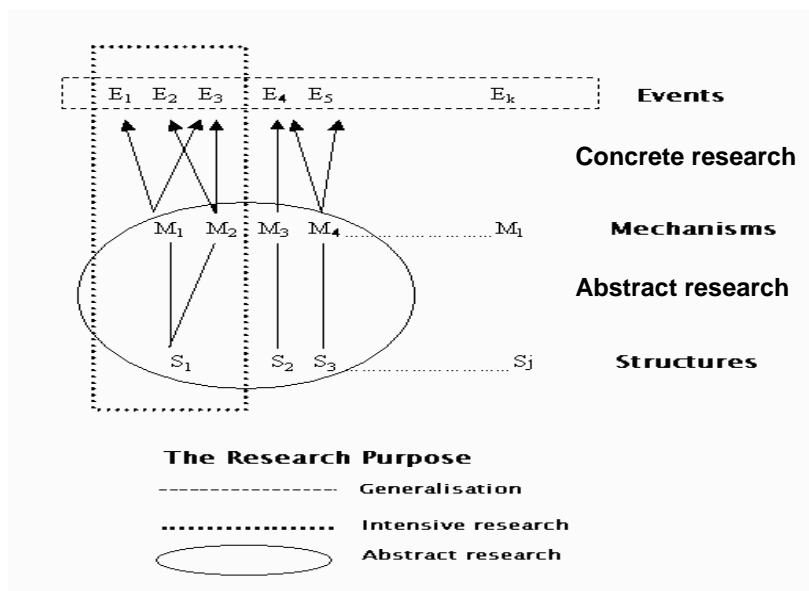
Begrepene interne/eksterne relasjoner, *nødvendig årsakskraft* ("necessary causal powers") og *kontingente betingelser* ("contingent conditions") er sentrale i Sayers kritiske realisme (Sayer 2000).

Skillet mellom interne og eksterne relasjoner er viktig. En intern relasjon mellom to objekter kjennetegnes av at de to objektene er avhengig av hverandre; det ene objektet kan ikke eksistere eller har ingen mening uten det andre og vise versa. Et eksempel er kapitalist-arbeider. Enkeltindivider kan gå ut av denne relasjonen, men så lenge strukturen kapitalistisk arbeidsmarked består, vil denne relasjonen i seg selv fortsette å bestå. Eksterne relasjoner er egenskaper som ikke har direkte betydninger for den interne relasjonen, f. eks alle ytre forhold som danner rammebetingelsene for fortsatt satsing på industri i Årdal, men som ikke er nødvendig i seg selv for at næringsstrukturen i seg selv skal bestå.

Skillet mellom interne og eksterne relasjoner henger tett sammen med skillet mellom nødvendig årsakskraft og (ikke-nødvendige) kontigente betingelser. Sayer definerer strukturer som "(...) *sets of internally related objects or practises*" (Sayer 2000:92). Disse strukturene har ofte typiske måter å virke på, eller *tilbøyeligheter* ("liabilities") til å iverksette bestemte hendelser. De kan derfor sies å ha nødvendig årsakskraft. Ofte ligger det makt i denne årsakskraften. En arbeidsgiver har nødvendig makt til å si opp en arbeider, samtidig som arbeideren har makt eller årsakskraft til å gå til streik. Hvorvidt denne kraften eller interne relasjoner mellom to objekter utløses eller ikke, avhenger av omstendighetene, det vil si av eksterne, ikke nødvendigvis virkende relasjoner ("Contingencies"). Det er altså de ikke-nødvendige, kontigente betingelsene som avgjør om de iboende årsakskreftene blir aktivisert eller ikke. For å illustrere hvordan dette fungerer vil jeg vise til et eksempel fra min egen oppgave. Årdal er i sin rolle som industrisamfunn i en nødvendig relasjon til det kapitalistiske systemet. Lokalsamfunnet er avhengig av industriarbeidsplasser, og industrien er avhengig av å tjene penger på virksomheten sin. Dette gjør det nødvendig å utvikle strategier for å opprettholde dagens sysselsettingstall. Hva slags mobiliseringsstrategier er imidlertid også avhengig av kontigente betingelser, det vil si hvilke eksterne forhold som gjør at Årdal må foreta seg noe, med andre ord: å aktivisere årsakskreftene.

I det henseende er det viktig å være klar over at de eksterne forholdene også vil variere over tid og sted. Virkningen av en årsaksstruktur, det vil si om årsakskraften slår ut eller ikke, vil derfor alltid være tid- og romspesifikk. Det som under ytre sett like betingelser skjer ett sted, trenger nødvendigvis ikke skje et annet sted. Det lengste vi kan komme, er å få teoretisk velbegrunnet innsikt i samfunnsmekanismenes struktur og dynamikk, og dermed få innsikt i hvordan disse mekanismene kan påvirke utviklingen i konkrete lokalsamfunn. Sayer skiller mellom strukturer, mekanismer og hendelser. Sammenhengen mellom dem er illustrert i figur 1.

Figur 1. Forholdet mellom strukturer, mekanismer og hendelser (etter Sayer 2000)

En struktur kan ha flere mekanismer og dermed gi opphav til ulike hendelser. Begrepet *mekanisme* brukes enten synonymt med objektets nødvendige relasjoner (causal power) eller som en slags "transportkanal" for strukturene (Dale 2001). Uansett er det viktig å forstå mekanismene som måtene årsakskraften kan virke på. Mekanismer er sånn sett strategier, og hvilke mekanismer som velges avhenger av eksterne kontingente betingelser. Derfor kan samme utgangspunkt gi ulike utslag til ulik tid og sted⁴. Som Sayer uttrykker det:

Processes of change usually involve several mechanisms which may be only contingent related to one another. Not surprisingly then, depending on conditions, the operation of the same mechanism can produce quite different results and, alternatively, different mechanisms may produce the same empirical result (Sayer 2000: 108).

Begrepet *årsak* er altså knyttet til relasjoner mellom objekter. Årsak er noe som ligger innbakt i objektet og i interaksjonen mellom objekt og omgivelser. For å forklare sosiale fenomener, må vi derfor forstå både studieobjektene indre struktur og de mekanismene og egenskapene som bidrar til å produsere endring.

⁴ I likhet med Sayer påpeker Giddens at strukturer ikke er universelle og ahistoriske, de er kontingente (Giddens 1984).

For å få tak i hvilke strukturer som finnes og hvordan de virker, det vil si hva som er interne og eksterne relasjoner, skiller Sayer mellom *abstrakt* og *konkret* forskning (Sayer 2000). Abstrakt forskning dreier seg om å utvikle gode teoretiske kategorier for å få grep om de nødvendige, interne relasjonene som danner strukturer⁵. Konkret forskning er betegnelsen på empiriske studier av hendelsene og de ikke-nødvendige kontigente relasjonene⁶. I min oppgave, omstendighetene rundt hvordan mobiliseringen (årsakskreftene) i Årdal ble utløst. Gjennom konkret forskning studeres altså hendelsene, eller de empiriske resultatene.

2.2.2 Realisme og aktør/struktur

Kritisk realisme er ikke-deterministisk fordi individer i kraft av de interne relasjonene de inngår i, kan ha iboende årsakskraft. Sayer (2000) legger med andre ord vekt på at strukturer hele tiden konfronteres med handlede aktørers konkrete verden. En aktør kan endre strukturer gjennom handling, men det er sjelden intensjonelt (Peet 1998). Vel er det slik at noen samfunnsfenomener i hovedsak vil være et produkt av, og dermed må forklares gjennom menneskelig fortolkning, mens andre samfunnsfenomener (Sayer, heller mot de fleste) blir produsert og reproduisert gjennom dypere årsaksstrukturer som aktørene ikke er bevisst. Også her er det klare paralleller til Giddens struktureringsteori, selv om han til forskjell hevder at aktører kan oppnå både *intenderte* og *uintenderte* konsekvenser (Giddens 1984). I Årdal har de lokale aktørene jobbet for å erstatte tapte arbeidsplasser. Denne handlingen fremstår som intensjonell, men hvorvidt den endrer den etablerte næringsstrukturen og Årdals fremtid som industrisamfunn, er i tillegg avhengig av andre strukturerende mekanismer. I denne oppgaven *funksjonelle, kognitive og politiske*.

Sayer (1985) hevder den kritiske realismen er spesielt egnet for studier av regional omstilling. Omstillingsprosessen i Årdal og hvordan stedet forholder seg til de nødvendige interne strukturerne. I likhet med Sayer (2000) tar Massey (1995) avstand fra strukturdeterminisme og hevder at eksterne kontigente forhold er viktig for å forstå å regional utvikling. Dette synet tas til inntekt for å forklare at industriell organisering og struktur ikke bare er et økonomisk fenomen, men samtidig også er et resultat av kontigente romlige historisk-spesifikke sedimenterte prosesser, avgjørende for lokalitetens nåværende og fremtidige utvikling (Massey 1995).

⁵ Structures and Mechanisms i fig. 1

⁶ Events i fig. 1

2.3 En "nyansert" kritisk realistisk forståelse av virkeligheten

Som jeg påpekte innledningsvis er virkeligheten slik vi opplever den, nødvendigvis ikke slik vi erfarer den. Fairclough m. fl (2002) etterlyser derfor en kritisk realisme som vektlegger hvordan sosiale konstruerte forhold kan⁷ materialisere seg. Dette avhenger imidlertid av førstnevntes kontingente egenskaper. Hovedpoenget er at diskursive sosiale praksiser ikke bør utelates fordi det i en kritisk realistisk kontekst er viktig å: "[...] move to provide explanations that are 'socially (or semiotically) adequate' as well as 'objectively probable'" (Fairclough m. fl 2003: 23). Dette underminerer ikke Sayers (2000) metode ovenfor, men vektlegger viktigheten av å inkludere de ikke-diskursive så vel som de diskursive faktorene som sammen legger fundamentet for aktørers kapasitet (og andre sosiale krefters) kontingente muligheter til å påvirke samfunnets utvikling.

Jeg vil i denne masteroppgaven ta utgangspunkt i at det eksisterer både nødvendige årsakskrefter og kontingente forhold som påvirker utviklingen av industrisamfunnet Årdal som et sosialt fenomen. I analysen vil jeg argumentere for at strategiene som velges for å beholde og videreutvikle prosessindustrien i Årdal, er strukturert av kontingente *funksjonelle, kognitive og politiske* mekanismer (Grabher 1993). For å forstå disse ikke-nødvendige relasjonene, er det i tillegg viktig å vektlegge den diskursive dimensjonen i disse mekanismene. Oppgaven fokuserer på disse kontingente forholdene gjennom en kritisk-realistisk tilnærming, men vil også inkludere diskursive elementer for å fullt ut forklare Årdal som sosialt fenomen.

Kritisk realisme lar seg kombinere med casestudien som metode (Alvesson og Sköldberg 2000), og i det neste kapitlet reflekterer jeg over de metodiske problemstillingene jeg har forholdt meg til gjennom denne masteroppgaven.

⁷ Fairclough m. fl (2003) legger vekt på *kan* i forståelsen av i hvilken grad sosialt konstruerte diskurser materialiserer seg til f. eks institusjoner, teknologi etc.

3. Metodisk tilnærming

Metodevalg avhenger av hvilke spørsmål som stilles i et forskningsprosjekt (Alvesson & Skjöldberg 2000, Ragin 1994). Hensikten med en metodisk tilnærming er på best mulig måte å svare på denne oppgavens problemstilling. I denne oppgaven spør jeg om *hvordan* tre mekanismer bidrar til å definere lokalt handlingsrom i Årdal. I tillegg spør jeg hvilke *interne og eksterne relasjoner* som er konstituerende for Årdal som sosialt fenomen. Yin (2003) vektlegger at casestudien er særlig relevant når denne typen forskningsspørsmål stilles. Andrew Sayers (2000) kritiske realisme stiller seg gjennom hans metodiske tilnærming (se kapittel 2), der det i tillegg til interne nødvendige relasjoner mellom objekter også settes betingelser for objektets eksterne kontigente forhold, positiv til casestudiens *eksplorerende* verdi i studier av sosiale fenomener. Casestudien har således en overordnet betydning i denne oppgaven, og diskusjoner rundt førstnevntes betydning for *analytisk generalisering* og teoriutvikling (Kvale: 1997, Gomm m. fl: 2000) settes derfor samtidig i sammenheng med forholdet mellom abstrakt og teoretisk forskning, og denne oppgavens *retroductive* egenskaper (Sayer 2000). I tillegg til datainnsamling gjennom egne intervjuer, analyserer jeg dokumenter relevant for den perioden jeg tidsavgrenser dette mastergradsprosjektet til. Avslutningsvis diskuterer jeg fordeler og ulemper ved disse metodene, utfordringer underveis i forskningsarbeidet og refleksjoner rundt påliteligheten og rehabiliteten i denne masteroppgaven.

3.1 Casestudien

Yin (2003) hevder casestudien er en empirisk undersøkelse der formålet er å forstå de kontekstuelle sidene ved fenomenet det forskes på. Det er sjelden et klart skille mellom fenomen og kontekst i samfunnsvitenskapelig forskning, og nettopp derfor er casestudien nyttig fordi den tar hensyn til kontekstens betydning når et fenomen fra den 'virkelige' verden skal forklares. Yin (2003) påpeker i tillegg casestudiens *eksplorerende* verdi. Casestudiens styrke er nettopp den at forskeren tillates å nyansere seg frem til svar på problemstillinger underveis. Å forklare sosiale fenomener innebærer både komplekse nødvendige relasjoner og kontigente betingelser (Sayer 2000), noe casestudiens egenskaper sånn sett bekrefter. Ifølge Yin (2003) er forskningsspørsmål som begynner med *hvor* og *hvordan* med på å understreke casestudiens eksplorerende kvaliteter.

3.2 Casestudiens generaliserbarhet

Et viktig mål med forskning er å kunne *generalisere* sluttresultatet⁸. Hvorvidt casestudien er forenlig med generalisering er og har vært til gjenstand for stor debatt. Gomm m. fl (2000) hevder et vesentlig problem er at 'casestudien' ikke er et standardisert begrep. Tradisjonelt har kvalitative dybdestudier med en case blitt kritisert for ikke å være generaliserbare, eller *statistisk generaliserbare* (Kvale 1997). Statistisk generalisering er i følge Kvale basert på en statistisk slutning fra et utvalg til en gitt populasjon. I denne oppgaven tar jeg som nevnt utgangspunkt i Yins (2003) forståelse av casestudien fordi jeg mener den passer min oppgave best. Yin (2003) anser i motsetning til tilhengerne av statistisk generalisering, *analytisk generalisering* som den 'rette' metodiske tilnærmingen i studier av en eller flere casestudier. En begrunnet vurdering av i hvilken grad funnene fra en studie kan brukes som en rettleiding for hva som kan komme til å skje i en annen situasjon (Kvale 1997). Eller som Yin (2003:10) påpeker det: "*Your goal will be to expand and generalize theories (analytical generalization) and not to enumerate frequencies (statistical generalization)*". Begrepet analytisk generalisering henger derfor nøye sammen med begrepet *teoriutvikling* (Alvesson & Kjöldberg 1994, Ragin 1994).

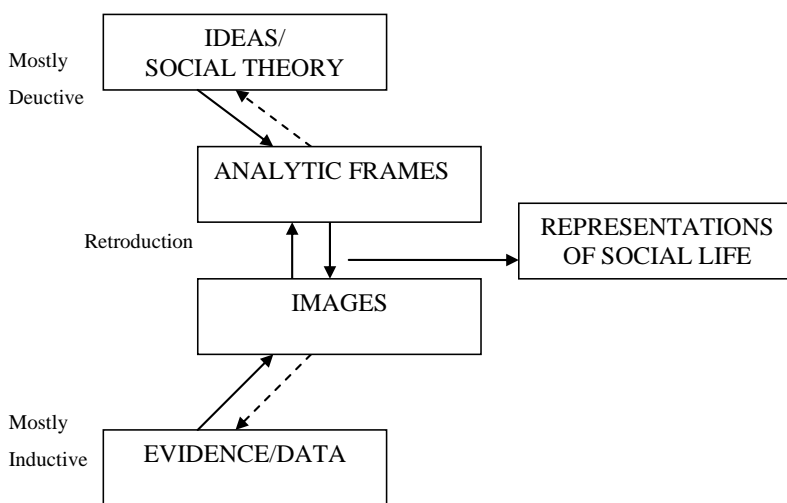
3.2.1 Teoriutvikling og retroduksjon

Selv om teoriutvikling er et viktig begrep i forhold til analytisk generalisering, er det like mye et selvstendig begrep. Hvordan forholder man seg til relasjonen mellom teori og empiri? Charles C. Ragin (1994) har utviklet en modell (figur 1) der han viser gangen i forskningsprosessen og konkretiserer begrepet teoriutvikling. Ragin gjør et skille mellom ideer og bevis, eller teori og empiri i samme rekkefølge. Analysering av sosiale fenomener, er i følge Ragin, en prosess preget av *dialog* mellom teori og empiri (1994). En slik dialogpreget prosess er viktig fordi den teoretiske forforståelsen hos forskeren i utgangspunktet ikke er anvendbar for fullt ut forstå fenomenet. Gjennom *analytiske rammer* utarbeides teorien slik at forskeren er i bedre stand til å forklare fenomenet. *Bilder* er på den andre siden forskerens selvkonstruerte inntrykk av fenomenet underveis i forskningsprosessen. Dialogen mellom teori og empiri gjenspeiler seg sånn sett i forholdet mellom teoriutvikling og analytisk generalisering, og kan derfor hevdes å være forenlig med casestudien som metode (Ragin 1994). Denne dialogprosessen der teorien ikke bare 'testes', men også gjøres mer anvendelig i

⁸ Trekke slutninger av forskningsmaterialet.

møte med empirien som casestudien er konstituert av, kalles for *retroduksjon* (Ragin 1994, Danermark m. fl. 2002). Ragins modell har flere likheter til Sayers (2000) understreking av å skille mellom abstrakt og konkret forskning for å få tak i hvilke strukturer som finnes og hvordan de virker.

Figur 2 Forholdet mellom teori, empiri og retroduksjon i forskningsprosessen (Ragin 1994: 57)

I et kritisk realistisk rammeverk eksisterer empiri og teori ved siden av hverandre gjennom å abstrahere teoretisk de bakenforliggende kontingente betingelsene som virker konstituerende for virkeligheten (empirien) slik vi erfarer den. Sånn sett representerer retroduksjon: "Retroduction is about advancing from one thing (empirical observation of events) and arriving at something different (a conceptualization of transfactual conditions)" (Danermark m. fl. 2002: 96). Gjennom forskningsprosessen og retroduksjon videreutvikles kunnskapen vår om sosiale fenomener og hvordan vi forstår virkeligheten (Sayer 2000).

Teoriutvikling er imidlertid ikke det eneste formålet med analytisk generalisering. Dette bunner ut i, som tidligere nevnt, hvordan casestudien defineres. Stake (2000) introduserer for eksempel begrepet *naturalistisk generalisering* der han hevder at casestudien er epistemologisk i seg selv, og det derfor er opptil leseren selv å trekke erfaringer og assosiasjoner til andre tilfeller. Selv om sosiale fenomener uttrykker seg forskjellig avhengig

av dets interne og eksterne relasjoner støtter jeg meg til utgangspunktet om at et viktig formål med casestudien er å utvikle rammer for tilsvarende studier av lignende tilfeller (Gomm m. fl. 2000).

3.2.2 Intervju og dokumentanalyse

En styrke ved casestudien er i følge Yin (2003) dens egnethet i kombinasjon med multiple kilder eller datatriangulering. Bruken av flere ulike kilder er en fordel fordi det øker gyldigheten i forskerens påstander når det begrunnes ut i fra ulike perspektiver. Yin (2003) hevder funn basert på denne metoden er mer overbevisende og nøyaktig. Det underbygger samtidig casestudiens formål om å studere både fenomenet og de kontekstuelle forholdene fenomenet er en del av, spesielt når fokuset for oppgaven er en case. Yin kaller dette for ”convergence of evidence” (2003:100). Jeg har i denne oppgaven valgt to hovedkilder som grunnlag for datainnsamlingen. For det første har jeg i tillegg til uformelle samtaler gjort 11 kvalitative intervjuer. For det andre har jeg analysert dokumenter, derav: stortingsmeldinger, offentlige utredninger, konsulentrapporter, presentasjoner og en rekke avisartikler innenfor den angitte tidsperioden oppgaven berører.

Den viktigste kilden til informasjon i en casestudie er i følge Yin (2003) intervjuet. Intervjuer typisk for Yins forståelse av casestudier er at de som oftest er åpne, også selv der spørsmålene er strukturert temavis. Denne intervjuformen kalles av Merton m. fl 1990 (i Yin 2003) det *fokuserte intervjuet*, et intervju med en varighet på ca. en time.

Det åpne, temastrukturerte forskningsintervjuet ’suksess’ er ikke bare avhengig av gode informanter, men også av forskeren og ikke minst *intervjusituasjonen*. Gode informanter er gjerne de som har direkte forbindelse og engasjement til det fenomenet som studeres. Som nevnt tidligere er en grundig retroduksjonsprosess avhengig av godt begrunnede *bilder* fra forskerens side (Ragin 1994). Så vel indre kvaliteter hos forskeren som ytre omstendigheter er avgjørende for intervjuets kvalitet. Kvale (1997: 93) lister opp en rekke kriterier for intervjukvalifikasjoner han hevder er viktig for å få til det ’gode forskningsintervjuet’, deriblant *kunnskap* hos forskeren og oppfylle det *etiske* kravet om å skape en positiv situasjon for informantene. Yin (2003) påpeker mye av det samme, og understreker i tillegg at dårlig utformede spørsmål, unøyaktighet pga. dårlig forarbeid både før og i intervjusituasjonen samt

refleksivitet⁹, er potensielle svakheter ved intervjuet som hovedkilde. Schoenberger (1991) tar særlig opp problemet med refleksivitet ved intervjuing av foretaksledere. Ofte er forskeren den dominerende part i en intervjusituasjon. Dette maktforholdet stiller seg imidlertid noe annerledes i intervjuer med foretaksledere. I en slik intervjusituasjon, spesielt når forskeren er uerfaren eller fortsatt student, kan maktforholdet lett snus på hodet slik at det isteden er informanten som preger intervjuet. For å unngå dette er det viktig at forskeren, i likhet med nevnt ovenfor, er godt forberedt og har tilstrekkelig kunnskapsgrunnlag til utføre intervjuet på samme nivå som informanten. Da kan forskeren unngå de prefabrikerte svarene informanten vanligvis bruker, og minner foretakslederen eller toppolitikeren på at det ikke er en avisjournalist eller andre utenforstående som stiller spørsmålene. Dette krever fleksibilitet hos forskeren, og tatt i betraktning casestudiens eksplorerende karakter der kunnskapen gjerne er lavest i begynnelsen, bør ikke (hvis mulig) denne typen intervjuer være blant de første som avtales i intervjuprosessen. I følge Kvale (1997) finnes ikke den *ideelle* informanten. Noen mennesker er vanskeligere å intervjuer enn andre, men hvis forskeren klarer å motivere og hjelpe med å tilrettelegge personens fortellinger. Da kan intervjuene bli kunnskapsrike, nesten uansett hvem som intervjues.

I tillegg til intervjuer er dokumenter min andre hovedkilde i denne oppgaven. Yin (2003) hevder dokumenter har den fordel at de er stabile kilder som kan hentes frem ved behov. De er i motsetning til intervjuene ikke blitt utviklet som en del av casestudien, men eksisterer uavhengig av den. Dessuten, dekker dokumenter over et lengre tidsrom, flere hendelser og settinger. Til tross for disse fordelene er det også noen forsiktighetsmomenter knyttet til bruken av dokumenter i et forskningsarbeid (Yin 2003). For det første eksisterer det ofte et uttall dokumenter som er relevant for casestudien. Det vil nærmest være umulig å inkludere alle eksisterende dokumenter i en analyse. Både med hensyn til størrelsesomfang og dokumentenes tilgjengelighet. Av ulike årsaker kan viktige dokumenter bli unntatt eller skjult for offentligheten. Dokumenter blir derfor i større eller mindre grad selektive utdrag. Forfatterens holdinger vil dessuten prege den objektive redegjørelsen for temaet i dokumentet. I denne oppgaven har jeg brukt dokumenter først og fremst som et supplement til intervjuene. Refleksjoner rundt dette kommer jeg tilbake til i underkapitlet: *Innsamling av dokumenter*.

Refleksivitet betyr at intervjueren kan lede informanten til å gi svar i tråd med hans/ hennes forventinger, kan også gå andre veien ved at informanten tar styringen over intervjusituasjonen.

3.3 Metodiske refleksjoner

Da jeg bestemte meg for å studere omstillingsprosessen i Årdal kommune var det samtidig naturlig å velge Yins (2003) eksplorerende casestudie, i og med at jeg ville gjøre en case og visste relativt lite om industrisamfunnet Årdal på forhånd. Som nevnt i forrige artikkel syntes det best for min oppgave å gjøre det *fokuserte forskningsintervjuet* (Yin 2003). I tillegg har jeg supplert med offentlige dokumenter og utredninger, stortingsmeldinger, årsberetninger og konsulentrapporter samt andre tilsvarende casestudier. Avisartikler innenfor den analyserte tidsperioden er også benyttet som empirisk grunnlag i oppgaven. Flere hovedkilder for informasjon er i følge Yin (2003) en viktig fordel, og understreker casestudiens validitet. Til tross for multiple datakilder i denne oppgaven, kan jeg ikke unngå å bli preget av min egen subjektive forforståelse. Måten spørsmålene blir stilt på i intervjuene, og de teoretiske perspektivene jeg har valgt å legge vekt på er ingen objektiv sannhet. Det er heller ikke formålet med denne casestudien. Den kunnskapen som utvikles gjennom retroduksjon i møtet mellom teori og empiri er en av flere, men underbygget måte å utføre samfunnsvitenskapelig forskning på (Danermark m. fl. 2002). Sån sett reflekterer det denne oppgavens kritisk realistiske utgangspunkt, å skille det abstrakte fra det konkrete, for på best mulig måte å utvide forståelsen for et sosialt fenomen, og eventuelle teoretiske bidrag til forskning på relaterte områder. I kapitlet nedenfor, redegjør jeg for forskningsprosessen i denne oppgaven, og redegjør for hvilke valg jeg har gjort og hvorfor.

3.3.1 Kort om valg av case

Underveis i intervjuprosessen har flere av informantene mine, spesielt de fra Årdal, spurt om hvorfor jeg valgte akkurat Årdal som case. Jeg har selv ingen direkte tilknytning til Årdal, og mange av informantene undret seg naturlig nok over dette. I hvert fall når jeg fortalte at det var Midtøsten som indirekte førte meg til Årdal. I utgangspunktet planla å gjøre en casestudie av Hydros utbygging av et stort fabrikkanlegg for aluminiumsproduksjon i Qatar.¹⁰ Nærmere undersøkelser viste imidlertid at dette prosjektet fortsatt var på planleggingsstadiet og ikke på langt nær hadde kommet så langt som jeg i utgangspunktet hadde trodd på forhånd. Jeg stod med andre ord overfor en *nullcase*¹¹. Det var ingen tilgjengelige data. I mellomtiden skrev norske medier stadig oftere om nedleggningstruede arbeidsplasser i Årdal. Her var Hydro også

¹⁰ http://www.hydro.com/no/press_room/news/archive/2006_03/qatalum_no.html, nedlastet 21.2.2007.

¹¹ Et nullcase, er en case som ikke lar seg praktisk gjennomføre fordi dataene ikke er tilgjengelig (Thagaard 2003).

involvert. Etter et par telefoner, diverse søk på nettet og avislesing, tok casestudien av Årdal sakte, men sikkert form

3.3.2 Intervjuene

Når jeg først bestemte meg for å studere omstillingsprosessen i Årdal, brukte jeg først og fremst internett til å skaffe meg en oversikt over de sentrale aktørene i omstillingsarbeidet. Flere av de sentrale aktørene i omstillingsarbeidet har gode nettsider med oversiktlig og lettfattat informasjon om prosessen og kontaktinformasjon. I begynnelsen av mai 2006 tok jeg fortløpende kontakt for å gjøre intervjuavtaler med Hydro Aluminium i Oslo og Årdal, Årdal kommune, Årdal utvikling, Årdal fremtid a/s, Inkubas og Årdal kjemiske fagforening. Før jeg reiste til Årdal gjorde jeg et intervju med Bjarne Reinholdt fra Hydro Aluminium. Han hadde i kraft av sin sentrale rolle i omstillingsarbeidet fra Hydro sin side, god kjennskap til hovedaktørene i omstillingsprosessen, og ga meg en god start på flere innholdsrike og positive intervjuopplevelser i Årdal, juni 2006.

Etter ankomst Årdal var det ingen problemer å få folk i tale. Tatt i betraktning den betydelige medieoppmærksomheten rundt omstillingsprosessen, var informantene naturlig nok opptatt å belyse sin side av saken. I tillegg var det tydelig blant sentrale lokale aktører i Årdal at de ønsket størst mulig oppmerksomhet og interesse rundt en sak som betyr mye for lokalsamfunnet. Iberegnet intervjuet med Bjarne Reinholdt endte jeg opp med totalt 9 intervjuer i tillegg til uformelle samtaler i Årdal og Oslo. Dette forløp seg i tidsperioden mai/juni 2006.

I Årdal hadde jeg gleden av å intervju representanter for de mest sentrale lokalt forankrede aktørene i omstillingsprosessen. Fra Hydro aluminium Årdal intervjuet jeg Thomas Petter Olsen, tidligere verksleder på aluminiumsverket i Årdal og Høyanger, og leder for Hydros omstillingsarbeid i Årdal. Han har også jobbet med andre Hydro-ledete omstillinger, blant annet Høyanger, Karmøy og på Notodden. Deretter intervjuet jeg den politiske og administrative ledelsen i kommunen, deriblant ordfører Arild Læg Reid og rådmann Terje Moe. I kraft av sin tilknytning til Arbeiderpartiet og Årdal fremtid a/s har de hatt tett kontakt med partiet sentralt og vært i forhandlingsposisjon med Hydro gjennom omstillingsprosessen. I tillegg har de vært sentrale i fabrikketableringene Dooria og Norsun, noe intervjuet med Årdal fremtid-leder, Terje Laeberg informerte ytterligere om. Jeg intervjuet også daglig leder for

Årdal utvikling, Kurt Jevnaker¹², og fikk gjennom han et godt inntrykk av kommunens satsing på både etablerte og nyetablerte bedrifter samt interessante betraktninger rundt næringslivet i Årdal. Intervjuet med daglig leder, Harald Husabø i Inkubas supplerte med informasjon angående industriinkubatorprosjektet, hvilket tilbud de hadde rettet opp mot nyetableringer og mer kunnskapsintensive bedrifter/gründere, og erfaringer rundt denne prosessen. Innovasjon Norge representert av Rune Fromeide, bidro med interessante vinklinger rettet mot samarbeidet mellom Hydro og lokale aktører, samt informasjon om Innovasjon Norges arbeidsmodeller, formål og organisatoriske oppbygning. Avslutningsvis intervjuet jeg stedsfortredende fagforeningsleder i Årdal kjemiske fagforening, nestleder Andreas Bakken om fagforeningens rolle lokalt i omstillingsprosessen, hvilke og hvordan de har opplevd samarbeidet med Hydro og kommunen underveis i prosessen, samt forholdet og støtten fra Lo sentralt. I tillegg hadde jeg uformelle samtaler med leder for Årdal ungdomsråd, Siri Kleven. Først og fremst om ungdommens tanker i forhold til Årdal som fremtidig boplass, og fagansvarlig, Christian Skattum i konsulentfirmaet Asplan Viak. Her om firmaets erfaringer fra omstillingsprosessen og en lærerik presentasjon av sosioøkonomisk barometer gjort på oppdrag av Norsk Hydro og Sogn og Fjordane fylkeskommune. Etter samtalen fikk jeg oversendt diverse rapporter og dokumenter i tilknytning til dette konsulentoppdraget.

For å kunne svare på problemstillingen i denne oppgaven, var jeg nødt til å utvide antall informanter. Valget av disse, ble delvis bestemt ut i fra erfaringer og informasjon innhentet fra intervjuene ovenfor. En slik metode for utvelgelse heter i følge Thagaard (2003: 54), *snøballmetoden*¹³. I denne utvelgelsesprosessen var jeg meg selv bevisst på hvilken betydning forbindelsen mellom de som bidro med kontaktinformasjonen og de nye informantene kunne få for intervjusituasjonen. I følge Thagaard (2003) kan snøballmetoden være negativ fordi man kan risikere å ikke få belyst spørsmålenes kjerne fra flere sider. På den andre siden tilsier problemstillingen i denne oppgaven at det i seg selv er viktig å få klarhet i hvordan *nettverk* har betydning for lokalt handlingsrom.

¹² Sagt opp stillingen sin fra 1. oktober 2006 (http://www.ardal-utvikling.no/eway/default.aspx?pid=201&trg=MainRight_3428&MainRight_3428=3429:14494::0:3770:3::0:0)

¹³ Snøballmetoden innebærer at det først kontaktes noen personer som har de egenskapene eller kvalifikasjonene man ønsker skal være med i utvalget. Deretter ber man disse personene om navn på andre som har tilsvarende egenskaper. Analogien med en snøball er at utvalget i begynnelsen er lite, men gradvis utvides, som en snøball som vokser ettersom den ruller (Thagaard 2003: 54).

Viktige informanter i så måte var Martin Kolberg i Arbeiderpartiet. Partisekretærens oversikt og engasjerende rolle i omstillingsprosessen bidro med interessante perspektiver på Ap's politiske støtte til de lokale partifellene i Årdal, samt en oppklarende redegjørelse angående den ekstraordinære tiltakspakken på 100 millioner. Bevilget av Ap i opposisjon til Årdal og Høyanger, i samarbeid med Bondevik II-regjeringen. I tillegg intervjuet jeg Martin Steen i LO, og fikk et godt innblikk i hvordan samarbeidet fungerer mellom for det første fagforeningene lokalt, og sist men ikke minst, forholdet mellom de politiske partiene og fagforeningene på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå.

3.3.3 Betrakninger rundt gjennomføringen av intervjuene

Jeg gjennomførte alt i alt to runder med intervjuer, i første omgang som tidligere nevnt, ni intervjuer i månedsskiftet mai/juni 2006, og de resterende i Oslo oktober samme høst. Intervjuguidene vedlagt viser utgangspunktene for dette, men varierer noe fra informant til informant. I bakgrunnskapitlet kommer jeg nærmere inn på hver aktør.

I forkant av turen til Årdal utarbeidet jeg en intervjuguide basert på opplest bakgrunnskunnskap, og spørsmål som i best mulig grad reflekterte oppgavens tema og problemstilling. Intervjuguiden ble noe tilpasset ut i fra hvem jeg snakket med. Temaene ble slik sett ikke vektet likt i alle intervjuene. Eksempelvis dreide de fleste temaene seg om samarbeid, rollefordeling, og hvordan de ulike aktørene opplevde forholdet seg i mellom og overfor andre i omstillingsprosessen. Under intervjuene med Hydro vektla jeg spørsmål rettet mot næringsinteresser, hva selskapet hadde bidratt med i omstillingsprosessen og planer/utfordringer for virksomheten i Årdal. Mens jeg stilte flere spørsmål til kommunen og fagforeningen vedrørende disses relasjoner til regionale og nasjonale politiske og LO-organiserte forbundsfeller. Overfor næringsutviklingsselskapene (Årdal fremtid, Årdal utvikling og Inkubas) var jeg mest opptatt av strategi og utfordringer forbundet med nyetableringer. I hvert enkelt intervju var jeg dessuten åpen for at informanten selv kunne komme inn på viktige poenger i forbindelse med forskningsspørsmålene. Selv om noen av temaene ble vektet forskjellig, fikk jeg alt i alt samlet tilstrekkelig med data som gjenspeilet intervjuguidens rammer. Spørsmålene til stortingspolitikere, Arbeiderpartiet spesielt og LO var naturlig nok mer spesifikt rettet opp mot ekstrabevilgningen til Årdal i revidert statsbudsjett for 2003/2004 (St. meld. nr. 2), hvordan dette hadde kommet til, og

Comment [II1]: Du skriver både AP og Ap. Jeg har rettet så det nå kun står Ap og dermed er konsistent. Dette er forment Arbeiderpartiet selv bruker på sine hjemmesider.

næringspolitikk i distrikt Norge. Samtidig var det viktig å forstå forskjellige syn på de politiske føringene for norsk prosessindustri.

Som nevnt i innledningen av dette kapitlet er verken teorivalg eller intervjuprosessen for en objektiv prosess å regne (Danermark m. fl. 2002). Tatt i betraktning casestudien eksplorerende utgangspunkt vil forskerens utgangspunkt forandres underveis i prosessen. Etter hvert som intervjuene bearbeides, og nye avtales, vil forskeren preges av både sin egen tankeprosess, men ikke minst informantens kunnskap om fenomenet som studeres. Dette er både fordelen og ulempen med den åpne tilnærmingen til casestudiet. Kunnskapsnivået var til tider svært høyt hos informantene, og jeg opplevde det ved noen anledninger som vanskelig å styre samtalen i den retningen intervjuguiden tilsa jeg skulle gjøre (Schoenberger 1991). I følge Kvale (1997:92) lærer man å bli en god intervjuer gjennom å intervju. Dette føler jeg stemmer bra overens med mine egne erfaringer. Når et intervju ikke gikk helt slik jeg hadde planlagt, tok jeg med meg denne erfaringen til neste intervju. Slik sett fikk jeg alt i alt dekket de temaene jeg i utgangspunktet ønsket å belyse. Jeg opplevde også å bli fascinert av informantens kunnskap om og engasjement for Årdal, men la vekt på å få stilt relevante spørsmål, og ikke 'spille på lag' med informanten for å hindre at jeg kun stilte de spørsmålene informanten ville svare på (Yin 2003).

Sayer påpeker som nevnt viktigheten av at forskningsprosessen må bestå av både abstrakt og konkret forskning (Sayer 2000). De empiriske mønstre og hendelser jeg avdekker gjennom intervjuene er således 'konkrete', *intensive* studier av hendelsene og de (ikke-nødvendige) kontigente relasjonene som kan være sentrale for å forstå om og i tilfelle hvordan årsaksrelasjonene som ligger i de interne relasjonene utløses. Selv om jeg hevder å ha avdekket kontigente forhold som har bidratt til å opprettholde den eksisterende næringsstrukturen i Årdal, er det samtidig viktig å reflektere over sin egen tilstedeværelse (Alvesson & Sköldberg 1994). Selv med et åpent utgangspunkt vil empirien, forholdet mellom intervjuer og informant og min tolkning av den, gjøre at jeg vektlegger noen temaer mer dybde fremfor andre. Målet med intensiv forskning dreier seg om dybde- eller detaljstudier som gir mulighet for å få innsikt i hvordan visse årsaksmekanismer virker i noen få tilfellet, og innenfor visse kontekster. Det interessante er derfor å avdekke skillet mellom de nødvendige og kontigente relasjonene ved det sosiale fenomenet som skal forklares, ikke at alle temaer skal vektes likt.

3.3.4 Innsamling av dokumenter

I tidsrommet høsten 2003 til høsten 2006 har jeg samlet avisartikler, offentlige utredninger, stortingsmeldinger og andre rapporter til bruk i analysen. Omstillingsprosessen i Årdal har i sin helhet og fra flere hold, vært til gjenstand for mye skrivelier og diskusjon i både lokal, regional og nasjonal presse. I tillegg til artikler hentet fra og NRK nett Sogn og Fjordane har riksavisene: Dagsavisen, Dagens Næringsliv og Aftenposten blitt analysert.

Ikke bare avisartikler har vært viktige, men også NOU-rapporten (NOU 2005: 4) om Norsk industris fremtid mot 2020, og Regionalmeldingen (St. meld. nr. 21 (2005-2006)) om distrikts- og regionalpolitikken, har vært vesentlig for supplere nasjonale myndigheters syn på prosessindustriens stilling i norsk næringspolitikk. I tillegg har statsbudsjettet for 2005 (St.meld. 1: 2004/2005) og andre offentlige utredninger vært sentrale for å forstå hvordan blant annet politiske nasjonale beslutninger har betydning for de strukturerende mekanismene jeg hevder bidrar til å definere lokalt handlingsrom i Årdal. Med andre ord beslutninger som er av vesentlig betydning for denne casestudien.

Asplan Viaks sluttrapport for Norsk Hydro og Sogn og Fjordane Fylkeskommune og *sosioøkonomiske barometer*¹⁴ gir et interessant bilde på ulike scenarier for hvordan lokalsamfunnet Årdal vil utvikle seg i fremtiden, både med hensyn til sysselsetting og innbyggertall. Barometeret skal være en del av det aktive omstillingsarbeidet i form av at tallmateriale og analyser trekkes direkte inn som beslutningsgrunnlag for kommuner, bedrifter, næringsutviklere, og storsamfunnet for øvrig.

Som et supplement har analysen av dokumenter vært viktig for å trekke analysen opp på et høyere nivå enn informasjonen fra intervjuene alene kunne frembringe. Jeg har gjennom dokumentene og avisartiklene nevnt ovenfor fått en bredere og dypere innsikt i casen Årdal enn jeg ville fått ved isolert å bruke intervjumaterialet som basis for oppgaven. I ettertid har disse dokumentene dessuten gjort det klarere for meg hvilke kontigente relasjoner som påvirker den nødvendige relasjonen mellom Årdal og den kapitalistiske akkumulasjonsprosessen.

¹⁴ Kan lastes ned på Sogn og Fordane fylkeskommunes hjemmesider: <http://w3.sf-f.kommune.no/barometer/>, nedlastet 21.2.2007

3.4 Oppsummering – og refleksjoner rundt oppgavens pålitelighet og gyldighet

Metoderefleksjonene i dette kapitlet har for det første diskutert ulike aspekter ved casestudien som forskningsmetode. For det andre har jeg beskrevet min egen forskningsprosess. Dette kan sammen med måten jeg har anvendt kildene i analysekapitlene på, gjøre leseren i stand til å bedømme oppgavens pålitelighet.

En av casestudiens klare styrker er i følge Yin (2003), metodens eksplorerende karakter. I etterkant må jeg innrømme at for en uerfaren forsker er det samtidig en utfordrende metode. Når nye poenger og innfallsvinkler oppstår underveis er det ikke alltid like lett å forholde seg til det opprinnelige forskningsdesignet. Spesielt utfordrende har det vært å tenke analytisk i forhold til diskurs, konstruksjon og skala i tillegg til casens materielle dimensjon. Til tross for denne utfordringen vil jeg hevde at det i denne casen har vært viktig fordi det belyser norsk industris politiske symbolkraft, og hvilke konsekvenser det fikk for defineringen av det lokale handlingsrommet i omstillingsprosessen. Alternativet til denne måten å analysere omstillingsprosessen på ville enten ha vært å gjøre en ren diskursanalyse eller en analyse der kun de materielle betingelsene for defineringen av lokalt handlingsrom ble redegjort for. Jeg hevder ikke at alternativene er mindre utfordrende, og det kunne sikkert vært spennende, men tatt utgangspunkt i problemstillingen og omstillingsprosessens konkrete sider tror jeg i likhet med Sayer (2000) at en gyllen middelvei er best når regional utvikling studeres. Uansett har studien gjennom disse refleksjonene angående oppgavens pålitelighet, bidratt til å øke min egen kunnskap om hvordan et forskningsopplegg kan forbedres for eventuelle fremtidige tilsvarende studier.

Opgavens gyldighet kommer jeg tilbake til i konklusjonen i forhold til analytisk generalisering og teoretisk overførbarhet, men jeg vil her først argumentere for jeg har tatt hensyn til dette. Ikke minst har retroduksjonen mellom teori og empiri (Ragin 1994) bidratt til å spisse problemstillingene i forhold til utviklingen av det analytiske rammeverket gjennom møtet mellom teori og empiri. Jeg har vektlagt å synliggjøre problemstillingen i det analytiske rammeverket gjennom hele oppgaven. I den grad oppgavens gyldighet kan bestrides er det i forhold til vektleggingen av empirien i analysen. Det er umulig å få med seg 'alt' i en analyse. Igjen viser dette hvor viktig det er med en god problemstilling når sosiale fenomener skal forklares. I denne studien er problemstillingen teoretisk underbygget av både Grabher (1993)

og Sayer (2000). Jeg har forsøkt å belyse dette så godt som mulig og mener at den opparbeidede kunnskapen min om regional utvikling og omstillingsprosessen i Årdal er adekvat for den problemstillingen oppgaven analyserer.

Når jeg utvikler analytiske rammer for studien av omstillingsprosessen i Årdal som sosialt fenomen, er jeg samtidig opptatt av å fortelle hvilken relevans denne studien kan ha for liknende studier av omstillingsprosesser. På hvilken måte har casestudien overføringsverdi og hva begrenser i tilfelle en slik overførbarhet? Dette kommer jeg tilbake til i konklusjonen.

Opgaven er som sagt preget av retroduksjon. Teorikapitlet som følger er et resultat av denne prosessen, og innebærer at flere av de teoretiske perspektivene jeg jobbet med før datainnsamlingen har blitt endret i etterkant. Felles for de teoretiske perspektivene jeg har lagt vekt på i neste kapittel er: hvordan lock-in oppstår, hvilken betydning konstruksjonen av skala gjennom nettverk har for forståelsen av dette fenomenet og hvordan dette er knyttet til territorier.

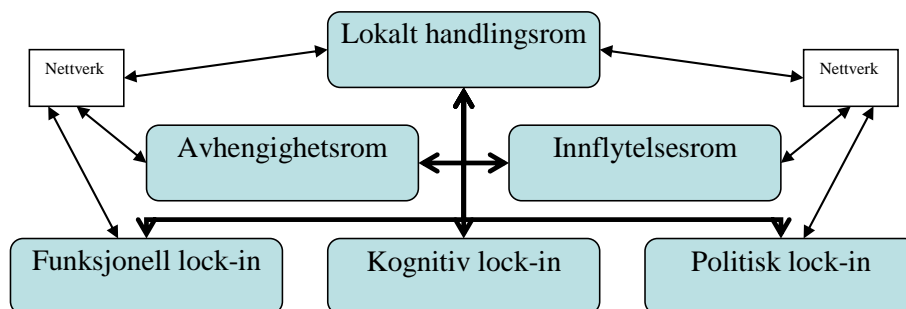
4. Årdal, et konstruert avhengighetsrom for opprettholdelsen av økonomisk aktivitet

Innledningsvis redegjorde jeg for hovedaktørene i omstillingsprosessen i Årdal kommune. Formålet med dette kapitlet er å etablere et teoretisk rammeverk med begreper, perspektiver og dimensjoner til bruk i analysen. I forrige kapittel poengterte jeg at strukturerende endringsprosesser legger føringer på aktørens handlingsrom, men samtidig at aktører både reproduserer og modifierer strukturer gjennom handling (sjelden intensjonelt) (Sayer 2000). I dette kapitlet vil jeg hevde at disse strukturelle endringsprosessene er kontigente på flere skalaer samtidig: *lokalt, regionalt, nasjonalt og globalt*. Slike prosesser både på forskjellige skalaer og mellom skalaer får konsekvenser, avhengig av prosessens skalaforankring (Kelly 1999). Videre vil jeg redegjøre for hvordan aktørens lokale handlingsrom defineres av tre mekanismer; funksjonelle, kognitive og politiske som jeg hevder bidrar til å reproducere den eksisterende næringsstrukturen i Årdal.

Disse tre mekanismene er inspirert av Gernot Grabhers (1993) tredelte lock-in perspektiv, som funksjonelt, kognitivt og politisk forklarer hvordan regional lock-in oppstår. I følge Hassink og Shin (2005) er ikke lock-in nødvendigvis et regionalt fenomen, men en utvikling forankret på flere forskjellige institusjonelle nivåer. Lokalt handlingsrom kan derfor defineres både territorielt og gjennom nettverk på flere skalaer samtidig. Innunder her introduserer jeg to begreper (Cox 1998): avhengighetsrom (*spaces of dependence*) og innflytelsesrom (*spaces of engagement*), som jeg mener bidrar til å forklare hvordan Årdal, som sosial konstruksjon konstituerer og posisjoner seg som et ”fortsatt levende industrisamfunn” (Kelly 2002). Videre kan de lock-in skapende mekanismene hevdes å konstituere seg gjennom politiske nettverk og strategiske allianser på tvers av skala (Cox 1998, Marsh & Rhodes 1998, Hay 1998).

Før jeg redegjør for lock-in-perspektivet, og de tre generelle mekanismene som definerer aktørens lokale handlingsrom, vil jeg presentere Massey (1995) og Harveys (1982) forståelse av hvordan sted og kapital er drivende for regional utvikling. Teoretiske betraktninger som jeg mener lock-in perspektivet plasserer seg innenfor.

Figur 3. Lokalt handlingsrom og definerende mekanismer

4.1 Teoretiske perspektiver på stedets betydning og kapitalismens strukturelle rolle for regional utvikling.

Selv om kritisk realisme legger til grunn kontigente mulighetsstrukturer for endring, og i så måte avviser strukturdeterminisme (Sayer 2000), vil jeg allikevel hevde at Harvey (1982) med sin forståelse av den kontinuerlige spenningen i kapitalismen som system, er viktig for å forstå den teoretiske konteksten lock-in perspektivet plasserer seg innenfor. Jeg vil imidlertid først innlede med Masseys poeng om at økonomisk aktivitet er temporært og næringsavhengig bundet til gitte territorier (1995).

4.1.1 Kapitalismens forbruk av sted

Masseys (1995) hovedpoeng er at *geography matters*. Hun argumenterer videre for et rombegrep der stedet, og stedets betydning for regional vekst og utvikling står over rommet som forklaringsfaktor for å forstå ujevn utvikling. Istedenfor å se rom i kontekst av ujevn utvikling mellom steder, og hvordan romlige prosesser genererer utviklingsmessige forskjeller mellom regioner, argumenterer Massey for en ny konseptualisering av rommet der det ses på som mer et produkt av sosiale relasjoner enn isolerte økonomiske relasjoner. Med andre ord et rom der steder konstrueres av sosiale relasjoner mellom ulike aktører, og som i relasjon til tid konstituerer ulike maktkonstellasjoner på forskjellige steder.

I Masseys forstand (2000) er derfor Årdal ikke ene og alene et produkt av kapital, men er konstituert av objektsrelasjoner mellom aktører (jmf. Sayer 2000) som potensielt kan

aktiveres av kausale krefter avhengig hvordan sosiale relasjoner av økonomisk aktivitet har sedimentert seg historisk over tid. Ulike regioner er preget av ulik økonomisk aktivitet. Massey (1995) hevder at en slik regional arbeidsdeling henger nøye sammen med utviklingen av kapitalismen som struktur. Regioner spesialisere seg på produksjon av forskjellige typer varer som i ulike tid – rom spesifikke faser er viktige for et lands makroøkonomiske utvikling.

Helt sentralt i studiene hennes står begrepene *romlig arbeidsdeling*, en teoretisering av forbindelsen mellom strukturelle prosesser og geografiske effekter av disse, samt dynamikken mellom nåværende og tidligere *investeringsrunder* i kapitalismens historie. Sett i kontekst er disse sentrale begrepene en del av sedimenterte historiske prosesser som skaper et regionalt mangfold der noen regioner taper og andre vinner. De ulike historiske fasene blir ikke borte, de ”fester” seg i geografien. Kapitalismens påvirkning er imidlertid ikke nok for å bestemme regionens utfall. Massey mener i tillegg (likhet med Sayer (2000) at involverte aktører påvirker regioners utvikling. Omstillingsprosessen i Årdal kan nettopp ses på som et resultat av ulike involverte aktørers initiativ for å gjøre noe med lokalsamfunnets videre utvikling, noe som igjen er påvirket av lokalsamfunnets tidligere utvikling. I likhet med andre ensidige industristeder har norsk prosessindustri opplevd rasjonaliseringstiltak og reduksjon i antall sysselsatte over tid. Evnen til å tiltrekke seg nye investeringer og regionens påvirkning på investeringsbeslutninger er derfor av stor betydning for disse lokalsamfunnene. I hvilken grad dette lykkes er i følge Massey avhengig av tidligere investeringsrunder. Dette påvirker produksjonsprosessen, og regioner oppviser dermed særtrekk i produksjonsapparatet, dels bestemt av tidligere investeringsrunder, dels bestemt av den arbeidskraften regionen besitter, dens kombinasjon av ulike kompetanser og ferdigheter (Massey 1995). Derfor vil regionene ha ulike forutsetninger for å ta i mot nye investeringer. Den kapitalistiske akkumulasjonsprosessen er i konstant endring og preges av en kontinuerlig plassering og omplassering av kapital fordelt på bransjer og regioner. En regions ’gode’ eller ’dårlige’ forutsetninger for å ta i mot nye investeringer må derfor også ses i derfor også ses i kraft av motsetningsforholdet mellom mobil og immobil kapital.

4.1.2 Kapitalens territorielle forankring

Selv om Masseys (1995) teori om regional omstilling er nært beslektet til historisk materialisme og ideen om at kapital styres av dens evne og vilje til å utnytte territorielle forskjeller mellom steder, avviser hun Harveys (1982) strukturelle argument om at en slik

utvikling er et integrert og systematisk element i det kapitalistiske systemet. Sted er viktigere enn rom for å forstå prosessene bak regional utvikling (Massey 1995). I følge Harvey representerer denne systematiske utviklingen en konsekvens av spenningen mellom mobil og immobil kapital. Det er kapitalismen i seg selv som truer kapitalens territorielle forankring, og lokale aktører kan derfor i det lange løp ikke påvirke denne fastlagte strukturen.

For Harvey er kapital mobil på den ene siden fordi reinvesteringer eller nyinvesteringer er en forutsetning for bedre avkastning og kapitalakkumulasjon. På den andre siden er imidlertid den mobile kapitalen avhengig av å innta mer immobile former for fullt ut og realisere investeringens verdiøkningspotensiale. Dette er i følge Harvey kapitalismens største motsetning som system siden den mobile kapitalen alltid truer med å devaluere den immobile kapitalen. I den forbindelse introduserer Harvey (1982) begrepet *spatial fix*. Med andre ord hvordan fiksert kapital gjennom investeringer i infrastruktur og arbeidskraft, og innsatsfaktorer som ikke lett lar seg flytte med den mobile kapitalen, organiserer regional utvikling. Fiksert kapital begrenser, men hindrer allikevel ikke mobil kapital fra å bli investert andre steder nettopp på grunn av kapitalismens profittdreivende logikk. Kapitalismen er forankret gjennom sosiale relasjoner, men ustabil mobil kapital vil i følge Harvey (1982) ikke hindre det faktum at det er kapitalismen i seg selv som truer kapitalens territorielle forankring. Dette er i følge Harvey en fastlagt struktur (1982).

Jeg har her vist at i tillegg til fokuset på sted og aktørers påvirkning på regional utvikling må dette samtidig ses i forhold til romlige prosesser der spenningen mellom mobil og immobil kapital representerer en vedvarende struktur som genererer ujevn utvikling mellom steder. Både sted og kapital er med andre ord viktig for å forstå regional utvikling. Jeg skal nå vende meg mot Grabbers (1993) analyse av hvordan lock – in oppstår som et ledd i regional utvikling. Han hevder gjennom sine studier at det finnes både *funksjonelle, kognitive og politiske* årsaker til at regional utvikling har en tendens til å bli isolert (*locked – in*) av de samme sosioøkonomiske forholdene som engang bidro til disse regionenes konkurransefortrinn.

4.2 Hvilke mekanismer definerer det lokale handlingsrommet?

Hvordan bidrar funksjonelle, kognitive og politiske mekanismer til å definere handlingsrommet i Årdal under omstillingsprosessen? Dette spørsmålet er oppgavens

overordnede problemstilling. Som nevnt er min tilnærming til problemstillingen basert på en forståelse av at beslutninger på lokalt nivå fattes i krysningspunktet mellom aktørers interesser, intensjoner og handlinger på den ene siden, og strukturerende endringsprosesser som legger føringer på aktørenes handlingsrom på den andre siden. Beslutninger knyttet til omstillingsprosessen fattes derfor ikke i et vakuum, men må ses i lys av andre mekanismer i samfunnet. Hittil har jeg redegjort for hvordan kapitalismen forbraker sted, og at spenningsforholdet mellom mobil og immobil kapital skaper en vedvarende struktur der kapitalismen i seg selv er en konstant trussel for kapitalens territorielle forankring. Som vi skal se nedenfor er lock-in en prosess drevet frem av tre mekanismer i en territoriell og skalert kontekst.

Våren 2006 ble den endelige beslutningen om opprettelse av to fabrikker, henholdsvis for produksjon av dører (Dooria) og solceller (Norsun), bestemt og vedtatt bygget i Årdal (Bukve m. fl 2006). Begge disse nyetableringene er støttet av Innovasjon Norge, SIVA og Årdalsfondet¹⁵. I tillegg satses det på videreutvikling av eksisterende underleverandører til aluminiumsindustrien samt utvikling av mer kunnskaps- og innovasjonsintensive bedrifter. Til sammen vil jeg hevde, utgjør dette en fortsatt hovedsatsning på prosessindustri i Årdal. Det er også et uttalt ønske fra hovedaktørene om en fortsatt levedyktig industri i Årdal. I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for teoretisk hvordan aktører, definert av tre generelle mekanismer, konstituert gjennom interne og eksterne relasjoner i nettverk, bruker rom og skala i omstillingsprosessen for å argumentere for fortsatt industri i Årdal. Grabhers (1993) tredelte lock-in perspektiv er ikke eksplisitt uttalte mekanismer, men det de funksjonelle, kognitive og politiske årsakene til at lock-in oppstår viser, er at relasjoner mellom aktører gjennom nettverk under gitte forutsetninger, har en tendens til å drive en regions utvikling i en bestemt retning. Hvordan disse mekanismene definerer det lokale handlingsrommet i Årdal vil jeg gjøre rede for i analysekapitlet.

Grabhers (1993) tredelte lock-in begrep begrunner regional tilbakegang med stedsspesifikke årsaker. De siste årene har det imidlertid skjedd en konvergens mellom den før så atskilte regionale og globale orienteringen innenfor geografifaget (Coe m. fl 2004). Lokal utvikling (Massey 1995) determineres ikke bare av funksjonelle, kognitive og politiske relasjoner mellom lokale aktører, men isteden er lokale og regionale myndigheter i økende grad stilt

¹⁵ Årdalsfondet utgjør omstillingsmidler fra Norsk Hydro og 100 millioner bevilget i stortinget under Bondevik 2 regjeringen, derav 70 mill. til Årdal og 30 mill. til Høyanger (Bukve m. fl. 2006)

overfor reguleringer som besluttes av overnasjonale organisasjoner og aktører. Lock-in begrepets betydning kan derfor i økende grad argumenteres å være forankret på flere romlige skalaer samtidig, fra det lokale til det globale (Hassink & Shin 2005 Eich-Born & Hassink 2004, Hollingsworth & Boyer 1997).

Kotilainen (2004) hevder i sin studie av skogsindustrien på den finsk-russiske grensen at den er forankret i strukturer som har endret samfunnet over tid. Denne forankringen kan videre, i følge Kotilainen (2004) relateres til flere skalaer, fra lokalt til nasjonalt, og transnasjonalt til globalt. I stedet for å se disse romlige skalaene som uavhengige og allerede gitte kategorier i rommet, er skala konstruert gjennom samfunnsprosesser. Derfor må de tre mekanismene som definerer det lokale handlingsrommet, i tillegg til og ses i relasjon til hverandre, også analyseres i kontekst av hvordan de ulike skalaene påvirker hverandre i rommet. Cox (1998: 2) skiller mellom avhengighetsrom (*spaces of dependence*) og innflytelsesrom (*spaces of engagement*). Også han hevder at lokalt handlingsrom ikke nødvendigvis bare finnes ”lokalisert”, men at geografisk skala konstrueres på alle geografiske nivåer, også gjennom nettverk. Involverte aktører på lokalt nivå vil med andre ord selv om motivet kan være opprettholdelsen av virksomheters territorielle forankring, i dette tilfellet industrisamfunnet Årdal, konstrueres relevansen av industri i Årdal til et høyere geografisk nivå for å sikre politisk støtte. Cox (1998) kaller dette for *jumping scales*, skalasjonglering på norsk (Underthun 2004: 34).

4.3 Problemet med forankring – Lock - in

Grabher (1993) påpeker at han ikke mener å argumentere mot det Marshall (1919) inspirerte industrielle distriktet, men at han isteden ønsker å ta debatten et skritt videre: ”the attempt is made to move beyond the tautological circle according to which ’industrial districts are successful economies, and they are successful because they are industrial districts’” (Grabher 1993: 256). I Årdal er næringslivet i likhet med tidligere nevnt tett knyttet opp mot en stor aktør, Norsk Hydro, gjennom interfirma koblinger og underleveranser til aluminiumsindustrien. Det påstås heller ikke her at Årdal er et industrielt distrikt, men at statusen som ensidig industrikommune, det nære samarbeidet mellom næringslivet og politiske myndigheter på lokalt og nasjonalt nivå, allikevel vitner om visse likheter til erfaringer fra studier gjort i eldre industriregioner i Europa. Grabher (1993) tar utgangspunkt i omstillingen av Ruhr – regionen i Tyskland på 1980 – tallet, og problemene relatert til regionens videre

utvikling: *The rigid specialization trap: the threefold lock – in of regional development* (Grabher 1993: 260). Jeg vil i avsnittene som følger redegjøre for denne tredelingen av lock-in begrepet (funksjonell, kognitiv og politisk), og hvordan dette kan hevdes og være mekanismer som definerer involverte aktørers handlingsrom. Det må understrekes her at situasjonen i Årdal er unik, både med hensyn til stedets historie, lokalisering og at aluminiumsindustrien for tiden er en meget lukrativ bransje. De tre mekanismene virker også deretter (Sayer 2000), og lock-in i Årdal er derfor nødvendigvis ikke en uønsket situasjon for de lokale aktørene i omstillingsprosessen.

4.3.1 Funksjon som mekanisme for den lokale utviklingen

Institusjoners rolle og betydning for menneskelig handling kombinert med antagelsen om hvordan dette genererer lokal forankring hevdes å ha stor relevans for regional utvikling (Granovetter 1985). Dette institusjonelle skiftet førte til en mye sterkere vektlegging av intraregionale relasjoner både mellom selskaper og mellom økonomiske og ikke-økonomiske prosesser. Her gjøres det et skille mellom *traded-* og *untraded interdependencies* (Amin & Thrift 2004).

Klynger av økonomisk aktivitet genererer to typer avhengighet (Amin & Thrift 1994). *Traded interdependencies* er direkte transaksjoner mellom selskaper der romlig nærhet er en fordel for å minimere kostnader og redusere usikkerhet mellom kunde og leverandør. *Untraded interdependencies* utgjør de mindre målbare fordelene av geografisk konsentrasjon, gjennom alt fra tilstrekkelig og kvalifisert arbeidskraft, kontakt og samarbeid med forskjellige institusjoner (kunnskapsinstitusjoner, regionale og nasjonale myndigheter osv.) til mer geografisk avgrensede sosiokulturelle fenomener. Geografisk konsentrerte virksomheter kan med andre ord dra nytte av tre viktige prosesser: *face-to-face* kontakt, sosial og kulturell interaksjon og kunnskap og innovasjon (Amin & Thrift 1994). Dette muliggjøres av en tilstrekkelig ”institusjonell tykkelse” (*institutional thickness*) som underbygger lokal økonomisk aktivitet gjennom å reproducere lokalspesifikk kompetanse.

Koblingene mellom *traded* og *untraded interdependencies* kan derfor hevdes å være både produksjon og reproduksjoner av ulike bestemte forhold. Som sammen understreker en type utviklingsmønster for en regions økonomi. Motsatt kan en utilstrekkelig institusjonell tykkelse, ofte en suksessoppskrift på lokal økonomisk vekst forankret i en annen tid, fungere

som en effektiv barriere for å videreutvikle en lokaløkonomi til et nytt og mer lovende utviklingsløp (Hudson 1994). Noe som avdekker ”the weakness of strong ties” (Grabher 1993).

Funksjonell lock – in defineres av Grabher som:

Investments in the stability of interfirm relations and mutual adaptations promised to reduce transaction costs. The close intraregional relations embedded in long-standing personal connections resulted in serious shortcomings in so – called boundary – spanning *functions*, which are of utmost importance in scanning the economic environment and in making external information relevant for the firm (Grabher 1993: 260).

Økonomisk tilbakegang i en industriregion er i følge Grabher (1993) ikke alene den dominerende industri (hovedaktørens) sitt ansvar. Det er like mye de spesifikke *interfirma*¹⁶ - relasjonene mellom hovedaktører og mindre bedrifters fortjeneste, samt hvordan dette bidrar til å forme regional utvikling. Grabher (1993) oppsummerer dette med at fordi relasjonene mellom bedriftene *funksjonelt* sett var svake, klarte ikke bedriftene å forenkle interfirma relasjoner og redusere transaksjonskostnader. I stedet for å satse på utoverrettede investeringer fortsatte interne transaksjons – spesifikke bytteforhold der det etter hvert utviklet seg en ’ond sirkel’: ”[...] locking firms into specific exchange relations” (Grabher 1993: 261). Om ikke Massey (1995) eksplisitt bruker begrepet funksjonell lock – in, påpeker også hun hvordan historisk sedimenterte egenskaper påvirker regionale særtrekk i produksjonsapparatet, dels bestemt av tidligere investeringsrunder, dels bestemt av den arbeidskraften regionen besitter, dens kombinasjon av ulike kompetanser og ferdigheter. I tillegg til at det oppstår *funksjonelle svakheter* på grunn av forankrede forhold forsterkes dette samtidig av personlige bånd mellom aktører utviklet over lengre tid: en kognitiv lock-in.

Comment [II2]: Jeg er nokså sikker på at lock-in skrives med bindestrek og ikke tankestrek. Eller tar jeg feil?

4.3.2 Hvor styrende er kognitive, personlige relasjoner for lokal utvikling?

Personlige bånd utviklet over lengre tid resulterer i følge Grabher (1993: 262) med: ”[...] mutual orientations involving a common language regarding technical matters, contracting rules, and knowlegde on which the parties could draw in communicating with one another [...]”. En slik felles orientering mellom aktører, forankret over tid kan, sett i sammenheng med funksjonell lock-in, forsterke et steds lock-in overfor omverdenen. I en verden preget av stadig raskere endring er tilpasning viktig. Tilpasning er imidlertid ikke nødvendigvis

¹⁶ Relasjoner mellom selskaper. Her innenfor samme bransje og stedsforankret.

synonymt med noe positivt så lenge tilpasningsdyktigheten determineres av dårlige valg. I Årdal er som nevnt aluminiumsindustrien en stor del av det eksisterende næringslivet, og aluminium har blitt produsert der helt siden 1947 (Amdam m. fl. 1997). Gjennom årtier har lokalsamfunnet utviklet seg i relasjon til Hydro. Hvis det er tilfelle at de fleste sosiale relasjoner mellom aktører er forankret gjennom menneskelig handling i personlige relasjoner (Granovetter 1985), er det i følge Grabher (1993) en klar ulempe for regioner når et felles tankesetts fortolkning av virkeligheten forhindrer den regionale økonomien fra å gjøre nødvendige justeringer for å møte konkurranse på andre premisser. Det oppstår en kognitiv lock-in.

Istedenfor å prøve og utnytte nye muligheter for å skape vekst, gjør aktørene isteden det de kan for å opprettholde posisjonen sin gjennom å forbedre 'gammel' teknologi (Grabher (1993). Dette er i tillegg et viktig kjennetegn ved fordistisk industri, der kontinuerlige investeringer i teknologisk infrastruktur er nødvendig for å opprettholde konkurranseevnen (Hudson 1997). Det oppstår en "sailing-ship" effekt (Grabher 1993).¹⁷ En annen måte å forstå dette på er gjennom "Sunk Cost" (Clark & Wrigley 1997), betegnelsen på de kostnadene ved en investering som er irreversible. Det vil si at når investeringen først er gjort, er kapitalen bundet opp fordi skrapverdien av investeringen er betydelig mindre enn den opprinnelige verdien. Høye investeringer i fiksert kapital som infrastruktur er derfor også medvirkende til at bedrifter i tillegg til å investere i teknologiske oppgraderinger, unngår å relokalisere virksomheten.

I tillegg til *funksjonelle* og *kognitive* årsaker til lock-in er den *politiske* dimensjonen kanskje viktigst for å forstå grunnlaget for hvordan ønsket om å bevare forankret økonomisk aktivitet utspiller seg.

4.3.3 Politisk samarbeid som styringsfaktor for lokal utvikling

Politisk lock-in er:

[...] thick institutional tissues aimed at preserving existing traditional industrial structures and therefore unnecessarily slowing down industrial restructuring and indirectly hampering the development of indigenous potential and creativity. (Hassink 2005: 573).

¹⁷ Referert til at de fleste forbedringene på seilbåter faktisk ikke forekom før etter oppfinnelsen av dampskipet

Institusjonelle bånd defineres hovedsakelig av ulike involverte aktører derav, politiske myndigheter på alle nivåer, fagforeninger og arbeidsgiverorganisasjoner, samt normer, regler og lover som bidrar til å forme aktørenes atferd. Slike tette institusjonelle bånd, kan sammen med bedrifter og arbeidere, legge grunnlaget for en *self-sustaining coalition* (Hassink 2005, Grabher 1993, Hudson 1994) der overnevnte aktører gjør det de kan for å opprettholde *status quo*. Grabhers erfaringer fra Ruhr – området viser at tette formelle og uformelle forbindelser i varierende grad, mellom aktørene nevnt overfor kan lede til sterke allianser som støtter opp om eksisterende næringsstrukturer. Det oppstår en form for konsensus der politisk støtte, på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå bidrar til fortsatt fokus på ikke – bærekraftige løsninger, som til syvende sist vil slå tilbake på regionens konkurransevne. I likhet med Grabher (1993) påpeker Hudson (2005) at ulike former for regionalpolitiske vedtak fører til lock-in, og at det spesielt er arven fra tidligere politikk som forsterker utfordringene regioner står ovenfor når utviklingen stopper opp, og gamle løsninger står i veien for nye.

Jeg har nå kort gjort rede for 3 varianter av lock-in begrepet som til sammen utgjør et teoretisk forklaringsverktøy på hvordan regioner stagnerer. I tillegg til å forklare hvordan lock-in oppstår, mener jeg i tillegg at dette begrepsapparatet kan tolkes som tre kontigente *mekanismer* (funksjonelle, kognitive og politiske) som i relasjon til hverandre bidrar til å definere aktørenes handlingsrom i omstillingsprosessen. Disse tre mekanismene legger i opprinnelig forstand regionen til grunn som geografisk nivå for hvordan lock-in oppstår. Introduksjonen av begrepet skala åpner imidlertid for en romlig forståelse av lock-in, og dermed også hvor og hvordan lokalt handlingsrom defineres.

4.4 Skala som forhandlingsrom

I en stadig mer 'globalisert' verden er det som nevnt ikke tilstrekkelig å fokusere på den lokale dimensjonen av lock-in. Det må i tillegg vektlegges hvordan forskjellige skalaer, fra det lokale til det globale, kan forklare hvordan lock-in på den ene siden ikke bare definerer aktørenes handlingsrom, men samtidig åpner for kontigente mekanismer for et fortsatt levedyktig lokalsamfunn i Årdal. Disse mekanismene forutsetter politiske nettverk, der påvirkning gjennom territoriell makt gjør lokalt handlingsrom relevant på flere skalaer samtidig. Swyngedouw (1997) argumenterer for at skala bør ses relasjonelt:

The crux is not, therefore, whether the local or the global has theoretical and empirical priority in shaping the conditions of daily life, but rather how the local, global, and the

other relevant (although perpetually shifting) geographical scale levels are the result, the product of processes, of sociospatial change. (Swyngedouw 1997: 60).

I likhet med Swyngedouw hevder Cox (1998) at det ikke har noen hensikt å sette en skala hierarkisk over en annen, her i en politisk kontekst. Som allerede nevnt kan funksjonelle, kognitive og politiske forhold være utslagsgivende mekanismer for hvordan aktører handler under en omstillingsprosess. Cox (1998) argumenterer for at romlige lokale politiske prosesser kan føre til endring, men at lokal mobilisering nødvendigvis ikke trenger å være et lokalt fenomen. Dette kalles skalasjonglering. Fordi politikk omfavner både form og innhold, gjør Cox et skille mellom *avhengighetsrom* og *innflytelsesrom*. I følge han selv (1998: 2) en viktig distinksjon for å kunne gi rommets politikk mening på flere skalanivåer samtidig.

4.4.1 Avhengighetsrom

Avhengighetsrom beskrives av Cox (1998: 2) som lokaliserte sosiale relasjoner mellom mennesker det ikke finnes erstatning for andre steder. Dette defineres av stedsspesifikke forhold i form av materielle goder og følelsen av betydning. Cox (1998) hevder videre at:

These spaces are inserted in broader sets of relationships of a more global character and these constantly threaten to undermine or dissolve them. People, firms, state agencies etc., organize in order to secure the conditions for the continued existence of their space of dependence [...] (Cox 1998: 2).

Denne definisjonen er klart inspirert av David Harvey (1982), og hvordan søken etter høyest mulig profitt skaper ubalanse mellom mobil og immobil kapital, og derfor truer territorielt forankrede investeringer. I følge Cox (1998) er dette en motsetning som fører til utviklingen av *rommets politikk*, en politikk der målet er å stoppe trusselen om tap av arbeidsplasser, fraflytting, lavere avkastning på investeringer etc. En slik immobilisering av kapital tilsier ikke at alle i et lokalsamfunn som Årdal har de samme grunnene til at det fortsatt skal være industri i Årdal, men felles er interessen, en interesse som er definert av det lokale arbeidsmarkedet.

Ut i fra et aktørperspektiv er aktører som deler denne interessen, *spatial fixity agents* (Cox 1998:4) ikke bare de som står i fare for å miste jobbene sine, men alle de som har en interesse av den fikserte immobile kapitalen. Globalisering virker ”forstyrrende” på lokale økonomier gjennom stadig større sirkulering av kapital og arbeidskraft (Harvey 1982), men forsterker altså på den andre siden romlige forskjellers betydning for forming av det lokale (Sayer 2000).

Mitt forsøk på å forklare hvordan lock-in oppstår i et skalaperspektiv tar som nevnt et utgangspunkt i at skala er en sosial konstruksjon (Marston 2000, Kelly 1999). Når Cox (1998) inkorporerer skala sammen med politisk rom, gjør han dette for å forklare hvordan sosiale relasjoner har betydning på flere forskjellige skalaer samtidig. Som Marston (2000: 220) påpeker det: ” [...] our goal with respect to scale should be to understand how particular scales become constituted and transformed in response to social-spatial dynamics”. I følge Cox (Jones 1998) er skala ikke bare en territoriell enhet, men også nettverk mellom aktører, der distinksjonen mellom avhengighetsrom og innflytelsesrom viser hvordan skala kan brukes som en motstandsstrategi.

Dette må imidlertid ikke tas til inntekt for et syn der territoriell forankring ikke har betydning for steders utvikling. Heller ei Harveys (1982) noe ensartede bilde av kapitalens konsekvenser for lokal utvikling. Geografisk tilhørighet har alltid spilt en viktig rolle, og eksistensen av steder med spesifikke historier og spesifikke sosiokulturelle fordeler eller ulemper spiller inn på kapitalens mobilitet (Underthun 2004: 35).

4.4.2 Innflytelsesrom

Gjennom de tiltak og mekanismer som organiseres av aktører for å opprettholde avhengighetsrommet, skapes det nye rom for politisk påvirkning: innflytelsesrom (Cox 1998). Lokale aktører i Årdal har gjennom omstillingsprosessen hatt en strategisk interesse av å skape et inntrykk av et lokalsamfunn som på den ene siden er godt egnet for tradisjonell fordistribusjon, men samtidig et lokalsamfunn fortsatt avhengig av Hydros tilstedeværelse. Dette er i følge Cox (1998):

In so doing they construct a different form of space which i call here a space of engagement: the space in which the politics of securing a space of dependence unfolds. This may be at a more global scale than the space of dependence, as per the idea of 'jumping scales' but i may not be. (Cox 1998: 2).

Innflytelsesrom er med andre ord rom utviklet gjennom avhengighetsrommets sosiale relasjoner mellom aktører (Jones 1998). I følge Jones er det analytiske skillet mellom avhengighetsrom og innflytelsesrom viktig fordi det viser den store variasjonen av kontigente måter skala kan konstrueres på. I følge Cox (1998) dreier ikke skalasjonglering kun om 'bevegelse' mellom skalaer fra det lokale til det globale. I stedet kan skalasjonglering konseptualiseres som en skiftende strategi mellom ulike innflytelsesrom. For å illustrere dette

hevder Cox (1998:2) at makt og politisk innflytelse utføres gjennom assosierte aktører i nettverk ("networks of associations"). En annen metafor for å forstå skalaers romlighet i politisk kontekst er derfor gjennom nettverk, og ikke i territoriell forstand. Et skifte med andre ord, fra skala som et territorielt konsept til en romlig variant av nettverksrelasjoner. Häkli (2001: 197 i Kotilainen 2004) konseptualiserer skala som 'sosio-romlige', der skala både er og igangsetter nettverksforbindelser mellom aktører. Videre både produseres og reproduseres skala i en prosess gjennom nettverkssamarbeid, der målet for aktørene er strategisk vinning. Måten dette samarbeidet fungerer på, er enten flytende eller mer fastlåst, avhengig av rommet aktørene ønsker eller må tilpasse seg. På denne måten er nettverk, rom og skala blandet i en kontinuerlig skaladefinerende prosess. Der nettverk er forbundet til skala, og skala samtidig defineres av aktørenes samhandling i nettverkene (Kotilainen 2004). I likhet med Häkli (2000 i Kotilainen 2004) påpeker Cox (1998) at også nettverk begrenses av skalaens 'grenser' (avhengighetsrom) når den først har blitt definert. Som Swyngedouw (1997:144) påpeker det: "*Place matters, but scale decides.*" Massey har rett når hun påpeker at sosiale relasjoner er stedsforankret, men disse relasjonene strekker seg også tildels utover i materielle, sosiale og diskursive rom, og det er her skala gjør seg gjeldende: "scale emerges out of the sociospatial character of the perpetual transformation of places" (Swyngedouw 1997: 144).

Hvis skala forstås som nettverk, kan skalasjonglering hevdes å være politisk strategi skiftende mellom ulike innflytelsesrom vis størrelse i forhold til avhengighetsrom vil variere avhengig av konteksten (Jones 1998). De kan både være større og mindre. Nasjonale myndigheter kan ønske en fortsatt levedyktig norsk industri for å kunne opprettholde 'den nasjonale' konkurransevnen på 'det globale markedet', mens lokalsamfunn som Årdal ønsker at myndighetene bidrar med omstillingsmidler til utvikling av nye arbeidsplasser. Det vil si en strategi der nettverk brukes for å definere motstand, der lokal motstand kobles til regionale, nasjonale eller globale hendelser. Gjennom *diskursive* praksiser kan lokal motstand bli en nasjonal motstand mot nedleggelse av norsk industri. Jones (1998) påpeker at:

[...] In effect, these local groups are practicing a representational strategy. They discursively re-present their political struggles across scale, and in so doing, they help to recast opposition itself. [...] Scale may thus be understood as situated relationally within a community of producers and readers who give the practice of scale a meaning [...]
(Jones 1998: 26).

Jones (1998) mener at det er dominerende lokale interesser som er bakgrunnen for disse strategiene. Aktørene vil med andre ord, enten som individer eller gjennom organisasjoner,

konstruere nettverk til andre maktsentra. Hvorvidt det lykkes, avhenger av evnen til å utøve territoriell makt. Målet er derfor, gjennom nettverk på tvers av skalaer, og ha kontroll med handlinger og valg både i og i mellom forskjellige avhengighetsrom. Dette trekker en klar parallell til de institusjonelle båndene mellom ulike aktører, Grabher (1993) hevder legger hindringer i veien og lock-in skapende effekter.¹⁸ I likhet med Grabher (1993) trekker Jones (1998) frem fagbevegelsen som en av flere aktører som besitter territoriell makt. Forskjellen er hvordan innflytelsesrom brukes for å befeste den territoriale makten. I Norge har fagbevegelsen sterke bånd til staten, og derfor er også den territoriale makten også sterk (Undertun 2004). Markusen (1999) viser i sin kategorisering av *industrielle distrikter* at de områdene der en fordristisk produksjonsmåte og dominerende innslag av store, og gjerne multinasjonale selskaper, ofte har sterke fagbevegelser. Dette mye på grunn av fagbevegelsens sterke stilling i den keynesianske velferdsstaten. Gjennom så vel LO som NHO har fagbevegelsen utøvd territoriell makt i regioner i Norge, både strategisk og gjennom allianser som strekker seg utover romlig skala. I følge Underthun (2004) styrkes fagbevegelsens handlingsrom ved å påkalle seg relevans på en hegemonisk skala. Hegemoni og størrelse henger imidlertid nødvendigvis ikke sammen. Cox (1998) hevder at staten som oftest er den aktøren med størst territoriell makt. Staten må overbevises for at den lokale strategien bak omstillingsprosessen skal få innflytelse. Som nevnt tidligere brukes innflytelsesrom for å påvirke aktører med mye makt:

The problem then becomes one of influencing state agencies. This in turn requires the construction of a network of associations either incorporating state agencies directly or incorporating those who can exercise some indirect influence through their command of resources critical to them. It is this network which defines what I termed earlier as a space of engagement (Cox 1998:7).

Et avhengighetsrom trenger ikke å være territorielt gitt til en kommune eller administrativ region, men kan også være knyttet til bransjer utover et større geografisk område, som for eksempel aktører med interesse i norsk kraftintensiv industri. Som tidligere nevnt vil størrelsen på innflytelsesrommet avhenge av avhengighetsrommets kontekst (Jones 1998). Så vel kraftkommuner som kraftintensiv industri har interesse av fortsatte fordelaktige kraftkontrakter for norske smelteverk. Den norske aluminiumsindustrien domineres fortsatt av den mest kraftkrevende delen av produksjonen, nemlig den som skjer i smelteverkene. Derfor er

¹⁸ Institusjonelle bånd refererer i mange sammenhenger til institusjonelle nivåer. I følge Paasi (2004) er ikke nødvendigvis den institusjonelle tilnærmingen i økonomisk geografi noen motsetning til den sosiale konstruksjonen av skala.

kraftprisene viktige for norsk Hydro, og konsernets forhold til utvidelser, eventuelt innskrenkninger av aluminiumsproduksjonen i Norge er tett koblet til den offentlige prispolitikken. Steder blir brukt som argumenter for lave kraftpriser og økt krafttilgang (Hansen & Selstad 1999). Dette mobiliserer ikke bare lokalsamfunn og regioner, men samtidig også statlige myndigheter. Noe jeg vil hevde er et eksempel på skalasjonglering:

[...] what one finds is a process of "jumping scales". This may assume the form of mobilizing not only local state agencies, but more central branches of the state, and constructing spatially much more extensive networks of association, and hence spaces of engagement, in order to accomplish that end (Cox 1998: 7).

Innflytelsesrom angir altså mulighetsstrukturene for å opprettholde avhengighetsrommet. Dette gjøres diskursivt og gjennom nettverk av forskjellige aktører. Lock-in i den forstand at det skapes gjennom mekanismer (Grabher 1993) på flere skalaer samtidig, men også samtidig aktørenes bruk av førstnevnte for definere handlingsrom. I det neste kapitlet vil jeg se nærmere på hvordan den sosiale konstruksjonen av skala, gjennom nettverk og utvikler mekanismene som definerer det lokale handlingsrommet.

4.5 Lokalt handlingsrom gjennom nettverk

Jeg har hittil gjort rede for hvordan lock-in skapende mekanismer kan kobles sammen med teoretiske perspektiver der sted ses på som en sosial konstruksjon, men samtidig defineres territorielt gjennom makt og innflytelse på forskjellige skalaer samtidig. Avhengighetsrom opprettholdes av aktører gjennom nettverk. Når innflytelsesrommene først er etablert, immobiliseres samtidig den mobile kapitalen som til enhver tid truer den territoriale forankringen, og det oppstår lokalt handlingsrom (Harvey 1982, Cox 1998). Hvorvidt dette skjer avhenger i hvilken grad aktørene benytter seg av mulighetsstrukturene som ligger til grunn. Gjennom funksjonelle, kognitive og politiske mekanismer konstrueres nettverk mellom aktører på forskjellige skalaer. Når nettverk først er etablert på tvers av skalaer oppstår det en fiksering (jmf. Harveys *spatial fix*), som begrenser kapitalens mobilitet og bidrar til at eksisterende næringsstrukturer blir opprettholdt.

Jeg har nå etablert en teoretisk forståelse av at lokale aktører i nettverk bruker skalasjonglering for å sikre fortsatt innflytelse over den eksisterende næringsstrukturen i Årdal. Hvordan brukes og etableres slike nettverk? I dette kapitlet vil jeg redegjøre for ulike perspektiver på nettverk, med hovedfokus på to retninger som i større og mindre grad legger

aktørers påvirkning til grunn for utfall av beslutningsprosesser gjennom nettverk (Goverde & Tatenhove 2000, Marsh 1998, Hay 1998), men først en avklaring angående min forståelse av nettverk.

4.5.1 Nettverk

Selv om det hersker en generell enighet om at politiske nettverk mellom forskjellige aktører eksisterer, er det desto større uenighet om slike nettverks eksplorerende nytteverdi for analyser av innflytelsesrom og dets utvikling for øvrig (Marsh 1998). Som jeg tidligere har argumentert for, anerkjenner jeg det konstruerte nettverket (skala) og nytten av å analysere dette i diskursive termer selv om denne studien ikke er en diskursanalyse. Makt, og forståelsen av hvordan aktører gjennom nettverk får makt til å definere lokalt handlingsrom gjennom skalasjonglering, er nødvendigvis ikke motstridende til forholdet mellom strukturer og kontigente eksterne betingelser der utfallet påvirkes av strukturenes interne, iboende nødvendige årsakskrefter (Sayer 2000), men å samtidig nekte for at det ikke eksisterer diskursive strategier for påvirkning gjennom nettverk, kan vanskelig la seg forsvare hvis nettverk er:

Different kinds of network are seen to involve different resources and each network is said to construct its own geography of control, with specific sites on the network producing, switching, directing and co-ordinating resources (Allen 2003: 60).

I boken, *The Rise of the Network Society* (1996) hevder Castells at nettverk kjennetegnes av at makt aktualiseres gjennom mobilisering av ressurser. Resurser som blant annet gjenspeiles i organiseringen mellom ulike aktører i forskjellige typer avhengighetsrom (Cox 1998). Cox legger vekt på nasjonalstatens sterke hegemoniske posisjon, og at dette skalanivået er det mest attraktive å danne nettverk med. Det kan på den andre siden argumenteres for at innflytelsesrom dannes som en konsekvens av nasjonalstatens svekkede posisjon (Rhodes 1997). Posisjonen min er at der det finnes makt finnes det alltid motstand. Det er dette dialektiske forholdet som ligger til grunn for min kritisk realistiske forståelse av at lokal mobilisering strekker seg ut i rommet mot makten, diskursivt eller ikke.

4.5.2 Strukturerende Politiske nettverk

Debatten rundt politiske nettverk (*policy networks*) spinner ut av tanken om at politikk involverer mange aktører, både offentlige og private, på forskjellige nivåer i samfunnet (Goverde & Tatenhove 2000). I likhet med Grabher (1993) som understreket betydningen av

”tykke institusjonelle bånd” og dets lock-in skapende effekter er det gjennomgående i politisk nettverksteori at: ”Policy networks affect policy outcomes” (Marsh 1998: 11). Skillelinjene i debatten går hovedsakelig mellom mer strukturerende forklaringer på hvordan nettverk påvirker politisk endring (Marsh & Rhodes 1992, Goverde & Tatenhove 2000) til en dialektisk tilnærming der dynamikken innad i politiske nettverk er avgjørende for endring (Hay 1998, Marsh 1998).

Marsh & Rhodes (1992) anser nettverk som ressursavhengige strukturer, og det er lenkene mellom interessentene i disse strukturene som ligger til grunn for utfallet i politiske beslutningsprosesser. I motsetning til Cox (1998: 18) som hevder nettverk konstrueres for opprettholde avhengighetsrom, hevder Marsh & Rhodes at mekanismene i et nettverk nødvendigvis ikke ligger i selve nettverket, men i bredere strukturelle økonomiske og politiske prosesser for endring. For å forstå dynamikken i et nettverk, og spesielt maktrelasjonene i politiske nettverk er det kontekst og eksterne maktstrukturer som fører til endring i nettverkene (Goverde & Tatenhove). Selv om Marsh & Rhodes (1992) ikke tar høyde for aktørers mulighet til å påvirke gjennom nettverk, er inndelingen i *policy network* og *issue network* interessant fordi den kategoriserer hvordan både ’tette’ og ’løse’ nettverk fører til politisk endring:

Policy communities are tight networks with few participants who share basic values and exchange resources. In contrast, issue networks are loose networks with a large number of members with fluctuating access and significant dispute over values (Marsh 1998: 14).

I denne oppgaven kjennetegnes de politiske nettverkene aktørene inngår i først og fremst av tette forbindelser og konsensus . Marsh (1998) identifiserer fire dimensjoner som ikke ulikt Marsh & Rhodes viser hvordan interesser, medlemskap, gjensidig avhengighet og ressurser i politiske nettverk påvirker politisk samhandling.

På hvilket nivå er så politiske nettverk nyttige som et analytisk verktøy? I følge Marsh (1998) har nettverksteori en liten forklarende verdi hvis ikke alle analysenivåer fra makro til mikro ligger til grunn for analysen. Industripolitikk involverer for eksempel både nettverk som favner over flere bransjer til nettverk innenfor spesifikke bransjer. Igjen påvirkes dette av det nasjonale politiske systemet. En sterk eller svak stat, preget av åpenhet eller undertrykkelse, er alle endringsfaktorer som påvirker nettverk. Cox (1998) påpeker også hvordan lokal politisk mobilisering gjennom skalasjonglering oftest retter seg mot det nasjonalstatlige

skalanivået, der hegemoniet for beslutninger er sterkest. Dette betyr ikke at staten ikke utsettes for press (Cox 1998). Rhodes (1997) hevder at nettverk snarere er en konsekvens av enn en årsak til 'uthulingen' av nasjonalstatens betydning som politisk beslutningstaker. Rommetvedt (2000) påpeker for eksempel at politisk makt er mer desentralisert enn før. Politiske nettverk har med andre ord utvilsomt en territoriell dimensjon, der flerfold av aktører deltar i beslutningsprosessen på flere skalaer samtidig. En form for interaksjon, også kalt *Governance* (Rhodes 1997).

I økonomisk geografi har nettverk blitt brukt for å vise hvordan noen regioner er mer tilpasningsdyktige enn andre. Cooke & Morgan (1993) anser nettverk som et paradigmeskifte, delvis som et resultat av overgangen til postfordisme, men samtidig også et bevis på en organisasjonsform som karakteriserer hvordan noen regioner 'tilpasset' seg et nytt produksjonsregime bedre enn andre. Det var med andre ord ikke bare eksterne endringer som var årsaken til dette, men også interne krefter mellom aktører i nettverk. Swyngedouw (1997:145) påpeker hvordan territoriell makt og aktørers handlingsrom defineres gjennom forankrede nettverk: "[...] That is finely tuned in terms of balancing competition-cooperation as part of a strategy to improve their competitive position at a greater spatial scale [...]". Territorielt forankret makt kan dermed også brukes strategisk gjennom nettverk på flere skalaer for opprettholde eller skape nye innflytelsesrom (Cox 1998).

Grabbers (1993) lock-in perspektiv er åpenbart en kritikk av nettverkets begrensinger. Nettverk kan være positivt, men i gitte situasjoner som i Ruhr-regionen var det negativt. Nettverk i denne oppgaven brukes blant annet for å forklare hvordan lock-in, det jeg har definert som mekanismer, ikke bare genereres lokalt, men hvor på skalaen enten det er lokalt, regionalt, nasjonalt eller globalt, finnes krefter som har en interesse av å opprettholde prosessindustrien i Årdal. I en senere artikkel (2006) oppsummerer Grabher fra et kritisk ståsted, økonomisk geografis selektive tilnærming til økonomisk sosiologi og nettverks-paradigmet. Han stiller seg blant annet kritisk til (2006):

Economic geography has yet more systematically to scout out the implications –and the limitations – of breaking away from the dichotomies of structure/agency, subject/object, human/non-human structure/agency for the study of the economic. (Grabher 2006: 21).

Jeg forstår han slik at materielle strukturer ikke må neglisjeres når sosiale fenomener skal forklares. Jeg vil derfor understreke som nevnt i kapittel 2 at det ikke er min hensikt. Endring

i denne oppgaven skjer riktignok gjennom politiske nettverk, og innenfor dette nettverket er polariseringen mellom struktur og aktør mindre viktig (se diskusjonen nedenfor). De tre kontigente mekanismene derimot, inspirert av Grabher, men konkretisert i et kritisk realistisk rammeverk sørger for at så vel nettverkenes materielle som diskursive sider legges til grunn for å forklare omstillingsprosessen i Årdal som et sosialt fenomen (Fairclough m. fl 2003).

4.5.3 En dialektisk tilnærming til nettverk

Hay (1998) etterlyser en mer strategisk og dialektisk tilnærming til nettverksperspektivet. For at nettverksteori skal kunne brukes analytisk må det gjøres et skille mellom nettverk som diskurs og de praktiser som kjennetegner det Hay (1998: 37) hevder er: "*actual-existing networks*". Som kjennetegner ulike former for organisering – ofte referert til som nettverk i blant annet Marsh & Rhodes (1992) politiske tilnærming til nettverk. Hay legger isteden vekt på å utvikle en dialektisk, strategisk-relasjonell tilnærming der kollektiv strategisk handling er det som skaper endring:

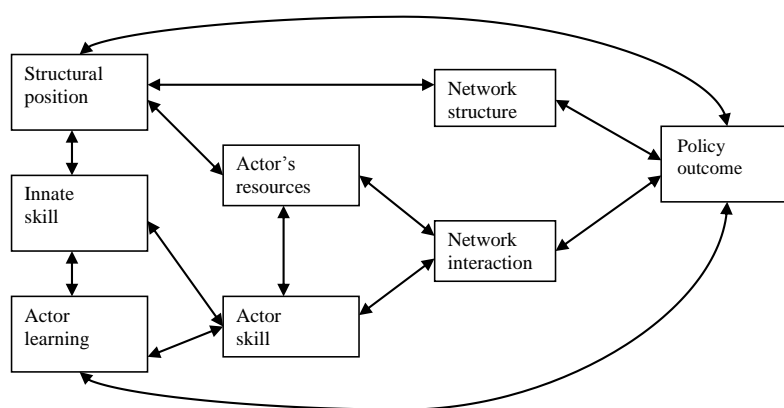
Such an approach seeks to locate networks within a broader account of the embeddedness of strategic social actors within contexts which: (i) favour certain strategies over others as means to realize strategic intentions; and (ii) are accessed through particular (and always partial) *understandings* of such strategic contexts (Hay 1998: 36). Kursivering i tekst.

Polariseringen mellom struktur og aktør gir ingen mening når man studerer nettverk. Hay (1995) anser nettverk som strategiske allianser mellom aktører der strategi er synonymt med handling. Struktur/aktør tilnærmingen har betydning innenfor nettverkskonteksten, men i likhet med Cox (1998) er aktørenes kontigente mulighetsstrukturer definert gjennom strategiske allianser i nettverk. Denne prosessen er dialektisk (se figur 2.) Avhengighetsrommet er med på å operasjonalisere disse handlingene, og definerer således hvordan de forankrede mekanismene utspiller seg funksjonelt, kognitivt og politisk i nettverket.

En slik dialektisk tilnærming vektlegger at politiske nettverk er dynamiske, ikke statiske; de er politiske strukturer, men ikke uforanderlige. Endringer skjer på grunn av på den ene siden kontigente objektsrelasjoner mellom aktører i nettverket, og på den andre siden innenfor den strukturelle konteksten endringene finner sted. Utfall kan derfor ikke alene bli forklart med referanse til nettverkets struktur, det er like mye et resultat av strategisk mobilisering av aktørene i nettverket. Konseptualiseringen av politiske nettverk, og hvordan det påvirker utfall er med andre ord både strukturelt og interpersonlig fundert (Marsh 1998). Innflytelses rom

endres i og mellom konkurrerende assosierte nettverk, og slik kan lokale aktører mobilisere lokal makt på flere skalaer samtidig.

Figur 4. Politiske nettverk og politiske utfall: en dialektisk tilnærming (hentet fra Marsh 1998: 194)

4.6 Oppsummering

Jeg har i dette kapitlet argumentert teoretisk for hvordan lokalt handlingsrom defineres av tre mekanismer. Inspirert av Gernot Grabher (1993) viser funksjonelle, kognitive og politiske mekanismer ikke bare hvordan lock-in oppstår, men også de bakenforliggende årsakene til at lokale aktører agerer som de gjør. I likhet med Grabher (1993) påpeker jeg viktigheten av å forstå lock-in konseptet som en langsiktig prosess, der ”ny” utvikling ofte ikke skjer før det er for sent. For å bedre kunne forklare hvordan det lokale handlingsrommet defineres og hvorfor lokale aktører i Årdal argumenterer for fortsatt industri i et levedyktig lokalsamfunn, introduserte jeg to begreper: avhengighetsrom og innflytelsesrom (Cox 1998). Antatt at skala er en sosial konstruksjon (Cox 1998 Jones 1998, Marston 2000, Swyngedouw 1997), og strukturerende endringsprosesser er kontigente på flere skalaer samtidig, fra lokalt til globalt, vil lokal mobilisering kunne skalasjongleres mot nivåer der muligheten for politisk påvirkning er større enn på andre skalaer. Avhengighetsrom og innflytelsesrom er således kontigente måter å konstruere skala på, men gir ikke mening uten å henvise til økonomiske prosessers territorielle forankring. Lock-in kan relateres til skala, men de tre mekanismene må også ses i forhold til den territorielle betydningen for regional utvikling. Avhengighetsrommet angir

forholdet mellom sosiale relasjoner og territorier (Cox 1998). Dette har en klar sammenheng med Harveys (1982) teoretiske poeng om rommets politikk og hvordan dette utspiller seg for å bevare territorielt forankret økonomisk aktivitet. Masseys (1995) konseptualisering av sted teoretiserer dette videre når hun viser til relasjonen mellom sted og lokal identitet for å forklare regional utvikling. Det lokale handlingsrommet defineres derfor både av en territoriell dimensjon (funksjonell, kognitiv og politisk) og skala. I følge Cox (1998) konstrueres innflytelsesrom gjennom assosierte nettverk. Marsh og Rhodes (1992) argumenterer for hvordan politiske nettverk påvirkes av eksterne strukturelle forhold. Nasjonalstatens form og utvikling ses på som en viktig årsak til at aktører søker politisk makt gjennom nettverk. Rhodes (1997) peker på globalisering og uthulingen av nasjonalstaten som en viktig årsak til utviklingen av politiske nettverk. Dette viser at politiske nettverk er med å definere lokalt handlingsrom, men ikke hvordan sosiale relasjoner utvikles i form av strategiske allianser mellom aktører i et nettverk. Gjennom en dialektisk tilnærming (Haj 1998, Marsh 1998) står struktur og aktør mer sidestilt. Politisk utfall kan derfor ikke alene bli forklart med referanse til nettverkets struktur, det er like mye et resultat av strategisk mobilisering av aktørene i nettverket. Før jeg går videre med begrepene og perspektivene etablert i dette kapitlet, danner jeg først et bilde av casen gjennom et bakgrunnskapittel.

5. Industrisamfunnet Årdal og aktørene i omstillingsprosessen

Omstillingsprosessen og det uttalte ønsket blant lokale aktører om en fortsatt satsing på prosessindustri, har sammenheng med Årdals industrihistorie. Dette kapitlet kommer inn på aspekter ved denne historien, både i forhold til lokalisering og sysselsetting. I tillegg lokale aktører, har regionale og nasjonale aktører betydd mye for finansieringen og utføringen av omstillingsarbeidet. Jeg refererer her til de mest sentrale i prosessen. Til slutt redegjør jeg for den historiske forbindelsen mellom Ap og fagbevegelsen lokalt og nasjonalt som jeg hevder er viktig for å forstå bakgrunnen for den politiske dimensjonen i neste kapittel.

5.1 Industrisamfunnet Årdal

Årdal kommune ligger lengst inn i Sognefjorden og danner porten til Jotunheimen fra vest. Kommunen består hovedsakelig av to tettsteder, Årdalstangen og Øvre Årdal, med til sammen 5550 innbyggere¹⁹. I dag som for 60 år siden, er det primæraluminiumsproduksjonen som dominerer bygda og sysselsettingen for øvrig. Allerede i slutten av det 19. århundre ble Tyin vassdraget utredet med tanke på kraftproduksjon, men det var først 50 år etter at det ble bestemt at det skulle produseres Aluminium i Årdal. Under 2. verdenskrig ble Årdal innlemmet i Herman Görings planer om å produsere en million tonn aluminium årlig innen utgangen av 1944, til bruk i tysk rustningsindustri (Amdam m. fl. 1997). Da freden kom våren 1945, stod kraftverket (Tyin) og smelteovnene så godt som ferdig, og daværende A/S Nordag ble overtatt av staten ved Direktoratet for fiendtlig eiendom (Amdam m. fl. 1997). I 1946 ble opprettelsen av det statseide Årdal verk vedtatt i Stortinget, og fundamentet for etterkrigstidens Årdal var lagt. Kraften fra Tyinvassdraget skulle brukes i Årdal, og rammene for aluminiumsproduksjonen var sikret. Satsingen på eksportproduktet aluminium ble ført videre i 1951, da det ble besluttet at Årdal verk skulle bygge et nytt aluminiumsverk på Sunndalsøra (Hydros Historie, bind 2:2005). Fra nå av gikk aluminiumsverkene i Årdal og Sunndalsøra under navnet Årdal og Sunndal verk (ÅSV). I tiden etter og frem til i dag har tilgangen på subsidiert kraft gjennom gunstige kraftkontrakter vært den viktigste lokaliseringsbetingelsen for aluminiumsproduksjon i Norge. Aluminium blir fremstilt ved

¹⁹ http://www.ssb.no/kommuner/hovre_side.cgi?region=1424 nedlastet 31.10.2006

elektrolyse av aluminiumsoksid (alumina) som oppløses i et smeltebad. Det finnes ikke andre effektive produksjonsmetoder, og produksjonen er avhengig av store mengder elektrisk kraft (Amdam m. fl 1997:294). God og ikke minst billig tilgang på elektrisitet er derfor en forutsetning for lønnsomhet. Krafttilgang har derfor i stor grad bestemt hvor primæraluminiumsindustrien er lokalisert i Norge. Fabrikkene er lokalisert relativt nær kraftkilden for å redusere overføringstapet. Her er det riktignok en forskjell mellom de nyeste verkene, som er plassert ved kysten i en viss avstand fra kraftanleggene, og de eldre verkene (bla. Årdal), som gjerne ligger lokalisert like ved kraftverket.

Mellom 2001 og 2004 investerte Hydro 1.3 milliarder kroner i det som blir kalt for *Nye Tyin* kraftverk. Det er en oppgradering av Tyin kraftverk og innebærer en økning på 200 GWh til en total kapasitet i produksjonen til 1400 GWh. Konesjonen ble gitt av staten i 2001 og løper i 50 år. I tillegg til nye Tyin er Hydro bundet til en såkalt 104 – kontrakt som utløper i Årdal i 2011 (St. prp. nr. 104 (1990-91)). Uansett er Hydro etter avtale med staten om *Nye Tyin* sikret totalt 3 TWh forankret til bruk i Årdal²⁰. Eventuelle avklaringer rundt nye kraftkontrakter med staten er i årsskiftet 2006/7 ikke avklart, og begrunnes med usikkerhet i forbindelse med en rettsak mellom den norske stat og ESA (Eøs-avtalens overvåkningsorgan). Stridens kjerne dreier seg om hvorvidt hjemfallsretten²¹ til staten fortsatt skal gjelde eller ikke. Vinner ESA frem med sine argumenter kan det åpne opp for at private aktører kan eie kraftverk i Norge. Noe som åpenbart får konsekvenser for Hydro som er landets nest største kraftprodusent etter statkraft. Dette avklares i løpet av sommeren 2007, og diskuteres derfor ikke nærmere i denne oppgaven.

Sysselsetting og innbyggertall har gått hånd i hånd etter opprettelsen av ÅSV. Innbyggertallet kulminerte i utgangen av 1970 med 7556 innbyggere (Amdam m. fl. 1997). Effektivisering og rasjonaliseringsvedtak utover 1970- tallet og frem til i dag er en sterk medvirkende faktor til det synkende folketallet. Produksjonen i antall tonn gikk imidlertid opp i samme periode, til vel 227 200 tonn i 2005.²² Etter at Hydro Aluminium overtok verket i 1986 har denne trenden fortsatt. Totalt antall sysselsatte på hele Hydro Årdal har gått ned fra i underkant av 1800 til

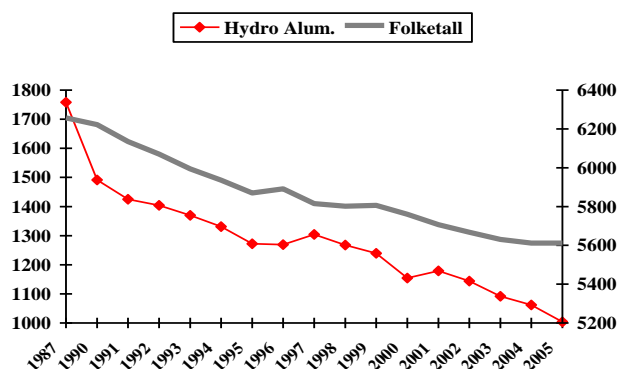
²⁰ http://www.hydro.com/library/attachments/no/our_business/oil_energy/52038_nye_tyin_no.pdf, nedlastet 1.11.2006

²¹ Hjemfallsretten betyr at kraftproduksjonen/anlegg etc. tilfaller staten vederlagsfritt ved utløpet av konsesjonstiden.

²² http://www.hydro.com/no/press_room/news/archive/2006_03/aluprod_no.html nedlastet 01.11.2006

1000 personer i 2005²³ (se figur 1.) I samme periode (1987-2005) har folketallet blitt redusert med 600 personer, og i overkant av 2000 siden 1970.²⁴

Figur 5. Sysselsetting, folketall og arbeidsplasser på Hydro de siste 15 årene (Kilde: Årsrapport Årdal kommune 2005)

En slik drastisk nedgang i folketallet, spesielt de siste 20 årene, reflekterer en sammenheng og poengterer samtidig, Årdalssamfunnets avhengighet av Hydros tilstedeværelse. Det er heller ingen som bestrider at Årdal har vært og er et ensidig industristed der Hydro per dags dato står for vel 1000 av totalt 1300 industriarbeidsplasser (se tabell 1), nær 40 % av arbeidsplassene i kommunen. Dette er mer enn det dobbelte av landsgjennomsnittet, og viser at industrien fortsatt er en klar basisnæring.²⁵ Tar man med kraftforsyning og bygg- og anleggsvirksomhet, omfatter prosessindustrien mer enn halvparten av arbeidsplassene i Årdal. Det må i det henseende påpekes at etter Hydros overtakelse av ÅSV i 1986 begynte en møysommelig omorganiseringsprosess der resultatet ble en oppdeling av verket, fra en del i 1988 til 7 deler i 1995 (Amdal m. fl. 1997). Bedrifter som Årdal Stålindustri og HMR Hydeq er spin-offs fra Hydro i den forstand at deler av den teknologien de baserer produksjonen sin på opprinnelig var en del av Hydro i Årdal, og har blitt outsourcet over tid. De fungerer i dag, bla. som underleverandører til Hydro, og har sånn sett absorbert deler av nedgangen i antall

²³ Av disse er 690 ansatt på aluminiumsverket, http://www.sognavis.no/lokale_nyhende/article916361.ece, nedlastet 24.11.200.

²⁴ <http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhst/tabeller/tab/1424.html> nedlastet 01.11.2006

²⁵ Strategisk næringsplan 2005-2008, Årdal kommune.

ansatte på Hydro etter overtakelsen i 1986.²⁶ Selv om heller ikke det har demt opp for nedgangen i folketallet.

Tabell 1. Sysselsetting i Årdal 2003, fordelt på næring (Kilde: SSB)

	Årdal		
	Sysselsatte etter arbeidssted	Netto innpendling	Sysselsatte etter bosted
Jordbruk, skogbruk og fiske	21	-4	25
Industri, bergv., olje- og gassutv.	1303	122	1181
Kraft- og vannforsyning	57	6	51
Bygge- og anleggsvirksomhet	156	-3	159
Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet	307	6	301
Transport og kommunikasjon	87	24	63
Finansiell tjenesteyting	33	-1	34
Forretningsm., tjenesteyting, eiendomsdrift	224	-3	227
Off.adm. og forsvar, sosialforsikr.	187	-19	206
Undervisning	180	5	175
Helse- og sosialtjenester	341	-29	370
Andre sosiale og personlige tjenester	59	3	56
Uoppgitt	4	1	3
I alt, alle næringer	2959	108	2851

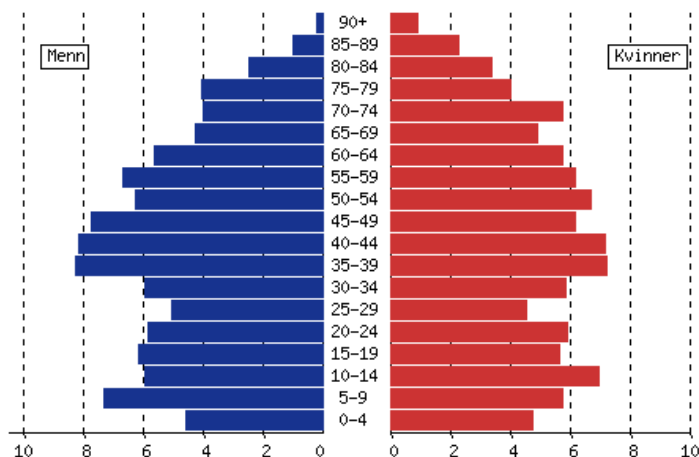
Dette skyldes i all hovedsak at i likhet med andre ensidige industristeder i utkantdistriktene har ikke bortfallet av industriarbeidsplasser blitt kompensert gjennom vekst i andre næringer. Effektivisering av prosessindustri i form av nyinvesteringer i teknologi og nye maskiner reduserer som kjent behovet for arbeidskraft. Det finnes heller ikke annen industri i pendleravstand, slik at Årdal langsomt har blitt tappet for folk. Eksempelvis er nær 90 prosent av arbeidstakerne som bor i Årdal, ansatt i egen kommune²⁷, og inndelt etter arbeidsmarkedsregion regnes kun nabokommunen Lærdal som en del av Årdals naturlige omland (NIBR-rapport 2002: 20). Utviklingen av nye arbeidsplasser er derfor i stor grad geografisk avgrenset til Årdal kommune. Det er samtidig et faktum at Hydro ikke har ansatt operatører til jobb på smelteverket på nær 20 år. I følge SSB²⁸ gjenspeiles dette i alderssammensetningen. Det blir født stadig færre, og hvis nettoinnflytting tas i betraktning, har også den vært negativ siden 1990 (se figur 6 og 7).

²⁶ Intervju med Harald Husabø, daglig leder INKUBAS, DATO.

²⁷ Strategisk Næringsplan 2005-2008, Årdal kommune. Kan lastes ned fra url: <http://www.ardal.kommune.no/index.asp?strURL=1001447i&letter=&menuid=1001769>

²⁸ <http://www.ssb.no/kommuner/region.cgi?nr=14>, nedlastet 06.11.2006

Figur 6. Befolkning etter kjønn og alder 1.1.2005 (Kilde: SSB)

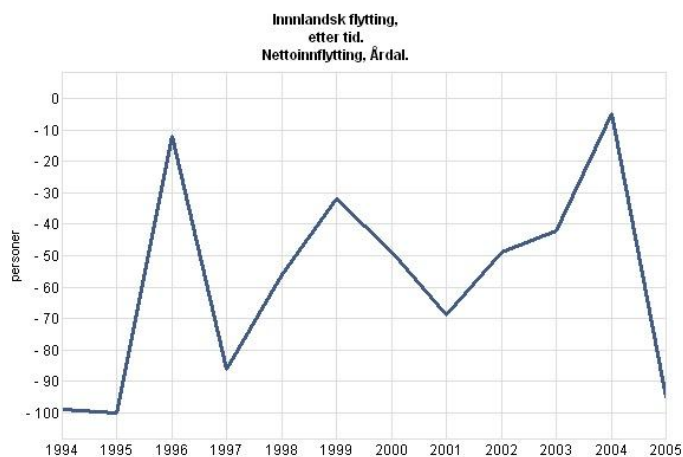

Sosioøkonomisk barometer²⁹ ved Kjetil Sørli (NIBR/SSB)³⁰ har studert flyttemønsteret til 5 årskull i Årdal født mellom 1961-65 fra de var 15 til 40 år. Gjennomgående hadde over halvparten (52 prosent av mennene og 54 prosent av damene) flyttet fra Årdal innen de var 40 år, mens en liten andel mennene (10 prosent) var tilbakeflyttere. I kommuner flest er 17-19 prosent av ungdommene å finne som tilbakeflyttere i oppvekstkommunen som 40-åring. I Årdal er det bare jentene som søker hjem i et slikt omfang. Fraflyttingen blant mennene er i det lange løp svært høy, mens damenes mønster ikke avviker så mye fra kommuner flest. I Årdal opptrer jenter og gutter mer likt enn i andre kommuner, noe som kan skyldes at begge kjønn i større grad er blitt rekruttert til det lokale industriarbeidsmarkedet. Siden det er guttene som agerer annerledes enn hovedmønsteret – med høyere fraflytting enn vanlig, skyldes det trolig at det er disse som blir utsatt for de vanskeligste valgene. Blant de som flytter er utdanningsnivået som vanlig høyest.

²⁹ <http://w3.sf-f.kommune.no/barometer/>, nedlastet 07.11.2006. Hydro Aluminium og Sogn og Fjordane Fylkeskommune har inngått et samarbeid med Asplan Viak AS (konsulentfirma) for å få utarbeidet et sosioøkonomisk barometer for Sogn og Fjordane Fylke. Asplan Viak AS vil utføre dette arbeidet i samarbeid med Høgskolen i Sogn og Fjordane og Norsk Institutt for by- og regionsforskning (NIBR). Analysene skal være et barometer for å følge utviklingen f.o.m. 2000 t.o.m. 2008.

³⁰ http://w3.sf-f.kommune.no/barometer/media/demografi_naering/Bef%20og%20flytting-ardal-art%202006.pdf, nedlastet 07.11.2006

Figur 7. Nettoinnflytting (fraflytting) til Årdal over tid (Kilde: SSB)

Årdal har imidlertid fått svært lavt påfyll av tilflyttere i denne generasjonen, som erstatning for de som har flyttet ut. Med unntak av en flyttegevinst mot utlandet, taper Årdal mot de fleste andre regioner i Norge, spesielt de største byene (Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger). En annen studie (Fosso 1997) konkluderte med at mange av de unge som flyttet fra Årdal, simpelthen reiste, ikke fordi de ikke kunne få arbeid, men fordi de ganske enkelt ville bort fra stedet Årdal.

Bekymringen i lokalsamfunnet med tanke på en ytterligere fraflytting i forbindelse nedstengingen av søderberganleggene³¹ gjenspeiles i det unisone lokal/regionale kravet fra politisk og fagforeningshold om fortsatt satsing på industri i Årdal. I det henseende er det interessant å påpeke at for fylket Sogn og fjordane i sin helhet, til tross for lav arbeidsledighet og den eksplorative utviklingen i kystrelaterte virksomheter, har sammenlignet med resten av landet tilnærmet størst fraflytting ut av fylket.³²

³¹ Produksjonslinje for fremstilling av primæraluminium.

³² http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/1.1238547, nedlastet 04.12.2006.

5.2 Nedstengingen av Søderberg

Etter overtakelsen av ÅSV i 1986 har verket og underleverandørene blitt integrert i det som i dag er Hydro aluminium, et multinasjonalt selskap med over 26.000 ansatte i mer enn 40 land.³³ Selskapet er en del av Norsk Hydro, som i tillegg til aluminium er tungt involvert i olje- og gass samt annen energirelatert virksomhet.³⁴ Hydro i Årdal omfatter i dag: Hydro Aluminium teknologisenter, Primæraluminiumsproduksjon, Hydro energi (Tyin kraftverk), Hydroproduksjonspartner og Hydro Carbon.³⁵ Omstillingsprosessen, i denne oppgaven analysert i tidsrommet høsten 2003 – høsten 2006, omfatter som tidligere nevnt utfasingen av søderberg, herunder primæraluminiumsproduksjonen. Det er med andre ord selve smelteverket, der flertallet av Hydros ansatte jobber, som er utgangspunktet for casen i denne masteroppgaven.

Allerede i august 2003 vedtok styret i Hydro Aluminium at den utdaterte søderbergteknologien skulle utfases.³⁶ Både blant ansatte og i Årdal for øvrig var det konsensus rundt denne beslutningen. Teknologien er for lengst moden for utskifting og den tilfredsstillende dessuten ikke dagens miljøkrav. Mer kontroversielt var det at Hydro bestemte seg for ikke å investere i nye smelteovner. Ikke bare ville det medføre et kutt i aluminiumsproduksjonen på 50 000 tonn per år³⁷, men samtidig også en vesentlig reduksjon i antall arbeidsplasser. Våren 2004 vedtok Hydro å gå inn for en ekstraordinær nedbemanning iverksatt allerede i 2004-2005 (Bukve m. fl 2006). I tiden etter denne beslutningen ble fattet har det versert flere tall på hvor mange dette egentlig gjelder, fra flere hundre til det siste tilgjengelige tallet: 134³⁸. Størrelsen kan selvsagt diskuteres, men dette var det definerte tallet på antallet arbeidsplasser som i følge de lokale aktørene måtte erstattes for å unngå en akselererende nedgang i folketallet. Noe av årsaken til at tallet ikke ble større skyldes at

³³ http://www.hydro.com/no/our_business/aluminium/index.html, nedlastet 06.11.2006

³⁴ Rett før denne oppgaven gikk i trykken bestemte Hydro at olje- gass divisjonen skal fusjoneres med Statoil. Prosessen er godkjent av staten.

³⁵ <http://www.pro.sf.no/medlemsbedrifter/Hydro.pdf>, nedlastet 06.11.2006

³⁶ http://www.hydro.com/no/press_room/news/archive/2003_08/soderberg_initiative_no.html, nedlastet 01.11.2006.

³⁷ http://www.hydro.com/no/press_room/news/archive/no_news_view/aluprod_aardal_no.html, nedlastet 06.11.2006.

³⁸ http://www.hydro.com/no/press_room/news/archive/2006_03/aardal_agreement_no.html, nedlastet 06.11.2006. Også bekreftet i intervju med leder for Årdal fremtid, Terje Laeberg, 13.6.2006

ansatte over 58 år fikk mulighet til å gå av med pensjon, etter den såkalte 58+ regelen.³⁹ Uansett ble det klart at minst 134 ville miste jobben, og omstillingsprosessen har på lokalt nivå handlet om å erstatte disse årsverkene med alternative arbeidsplasser. Tidsfristen for nedstengingen av søderberg var i utgangspunktet satt til 31.12.2006, men etter dispensasjon fra SFT (Statens forurensingstilsyn) er fristen utsatt til 1. oktober 2007.⁴⁰

Vedtaket om utfasingen av de gamle Søderbergovnene og tilhørende kutt i arbeidsplasser ved aluminiumsverket var den utløsende faktoren for en omfattende aktivitet for å sikre ekstraordinære midler til omstillingsarbeidet i Årdal og Høyanger. I mars 2004 vedtok fylkestinget å gi Årdal kommune full omstillingsstatus i perioden 2004-2006⁴¹ (Bukve m. fl. 2006). Allerede høsten 2003 startet lokale aktører (kommunen og fagforeningen) arbeidet med å få på plass alternativer til Søderberg. Dette resulterte i at i tillegg til de midlene som tilfalt Årdal automatisk i kraft av omstillingsstatusen, ble det drevet en intens lobbyvirksomhet rettet mot nasjonale politiske myndigheter og nasjonale politikere for å få på plass en egen tiltakspakke til nyetableringer i Årdal og Høyanger. Ved forhandlingene om revidert nasjonal i juni 2004 (St. meld nr. 2 2003/2004) ble det inngått et budsjettforlik mellom regjeringspartiene og Arbeiderpartiet, der omstillingsarbeidet i Årdal og Høyanger ble lovet 50 millioner i 2004 og nye 50 millioner i 2005. Hvorav 70 millioner skulle gå til omstillingstiltak i Årdal og 30 millioner til Høyanger. Vedtaket var som følger:

Komiteens medlemmer fra Arbeiderpartiet, Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre er enige om at det bevilges til sammen 100 mill. kroner til en tiltakspakke til Årdal og Høyanger, hvorav 50 mill. kroner bevilges i Revidert nasjonalbudsjett for 2004 og resten i statsbudsjettet for 2005. Det vises også til at det er etablert næringsutviklingsselskaper og investeringselskaper. Avtalepartnerne forutsetter at Innovasjon Norge og SIVA deltar aktivt i dette arbeidet (Inst. S. nr. 250 (2003-2004)).⁴²

I tillegg til tiltakspakken som administreres i regi av IN (Innovasjon Norge), har fylkeskommunen og Hydro bevilget midler til omstillingsarbeidet. Totalt mellom 2004-06 har fylkeskommunen bevilget 8 800 000 til omstillingstiltak i Årdal (Bukve m. fl. 2006). Hydro offentliggjør på sin side ressursbruken inn mot hvert enkelt prosjekt i omstillingsarbeidet på

³⁹ Intervju med Tom Petter Olsen, President Hydro Aluminium, 12.6.2006

⁴⁰ http://www.hydro.com/no/press_room/news/archive/2006_10/sft_ardal_no.html nedlastet 01.11.2006.

⁴¹ Full omstillingsstatus kan gis i opp til 6 år (3x2 år). En ny vurdering av omstillingsstatusen til Årdal vil bli gjort i løpet av 2006 (Bukve m. fl. 2006).

⁴² Innstilling fra Finanskomiteen om tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet. Kan lastes ned fra <http://www.stortinget.no/inns/2003/200304-250-002.html>, nedlastet 07.11.2006.

samme måten som de offentlige aktørene gjør, men har i følge de selv brukt totalt ca. 250 millioner totalt på omstilling i Årdal.⁴³

Tabell 2. Oversikt over totalt bevilgede midler (i NOK) til omstillingsprosessen i Årdal (2004-2006)

Bidragstypere	Midler
Fylkeskommunen	8 800 000
Omstillingspakken (via Innovasjon Norge)	70 000 000
Hydro	250 000 000
Totalsum	328 800 000

For å få en oversikt over distribusjonen av disse midlene, hvor mye og hvordan midlene har blitt brukt, vil jeg nå redegjøre for de involverte hovedaktørene i omstillingsprosessen.

5.3 Aktørene i omstillingsprosessen

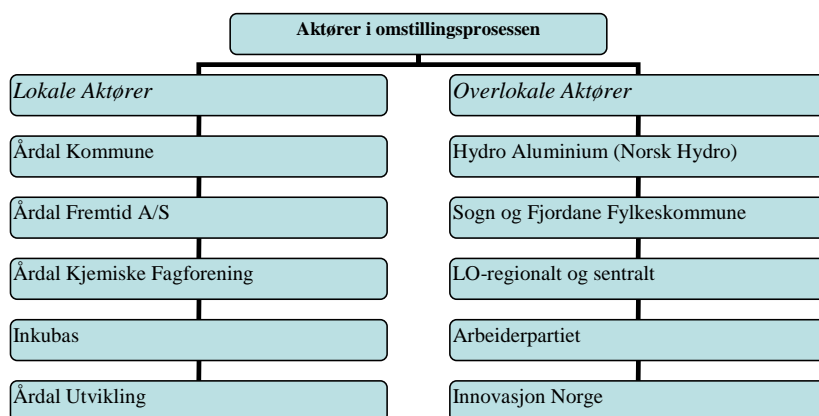
Omstillingsprosessen i Årdal involverer både lokale, regionale og nasjonale aktører. Jeg vil her kort oppsummere de mest relevante aktørene.⁴⁴ Problemstillingen spør hvordan lokalt handlingsrom defineres, samt hvordan nettverk påvirker aktørenes handlingsrom. Selv om regionale aktører som fylkeskommunen har vært delaktig i omstillingsprosessen, understreker informantene at det lokale handlingsrommet først og fremst ble definert gjennom hvordan de tre mekanismene utspilte seg funksjonelt, kognitivt og politiske i nettverket mellom lokale og nasjonale aktører. Aktørene nevnt nedenfor er de som er av relevans for problemstillingen, ikke omstillingsprosessen. IN er riktignok en regionalt forankret aktør, men representerer i denne oppgaven et *innflytelsesrom* over nasjonale politiske myndigheter (Cox 1998).

⁴³ I tillegg til Bukves rapport om Næringsutviklingen i omstillingskommunene i Sogn og Fjordane, bekrefte finansieringen og de oppgitte summene av flere av informantene mine (nærmere spesifisert i de to neste kapitlene) samt i følgende avisartikkel: <http://www.bt.no/lokalt/sf/article297228.ece>, også Hydro selv oppgir at de totalt har brukt ca. 250 millioner på omstilling i Årdal: http://www.hydro.com/no/press_room/news/archive/2006_06/alu_technology_no.html, begge nedlastet 08.11.2006.

⁴⁴ Med dette mener jeg aktører som er relevante for oppgavens problemstilling. Oppgaven favner sånn sett ikke over alle de involverte aktørene i omstillingsprosessen. Det betyr ikke at jeg ikke har vurdert disse aktørene, men snarere utelatt de fordi det uansett ikke har påvirket konklusjonen i denne oppgaven.

I et forsøk på å systematisere har jeg derfor valgt å organisere aktørene i to kategorier, *lokale og overlokale aktører*. Ikke nødvendigvis fordi aktørene *må* skilles fra hverandre, men fordi det gir en bedre oversikt til bruk i analysen. Lokale aktører er i denne oppgaven først og fremst forankret til Årdal. Overlokale aktører er primært eksternt lokalisert utenfor Årdalssamfunnet, men er allikevel i kraft av sin tilstedeværelse i omstillingsprosessen lokalt involvert. Dette må ikke misforstås som territorielt forankrede kategorier. Som tidligere nevnt er skala i denne oppgaven ikke alene definert som territoriale enheter, men også nettverk mellom aktører der distinksjonen mellom avhengighetsrom og innflytelsesrom viser hvordan skala kan brukes som en motstandsstrategi (Jones 1998). Selv om aktørene er territorielt forankret, kan beslutninger fattes andre steder, i assosierte nettverk (Cox 1998).

Figur 8. Aktører i omstillingsprosessen

5.4 Lokale aktører

Problemstillingen i denne oppgaven utpeker spesielt fem lokale aktører som har vært viktige i omstillingsprosessen: Årdal kommune, Årdal Utvikling, Årdal fremtid A/S, Årdal Kjemiske fagforening og Inkubas.

5.4.1 Årdal kommune

I perioden 2004 til 2006 har Årdal kommune spilt en aktiv politisk og organisatorisk rolle i omstillingsarbeidet. Primært har kommunens oppgave vært å forhindre en ytterligere negativ

trend i befolkningsutviklingen, og kommunen har derfor rettet seg mot å finne konstruktive løsninger for å erstatte de 134 arbeidsplassene som vil gå tapt ved utfasingen av Søderberganleggene. Forankret i toppen av organisasjonen har særlig ordfører Arild Ingar Læg Reid (Ap) og rådmann Terje Moe engasjert seg aktivt i arbeidet. Omstillingsprosessen er i tillegg vedtatt og prioritert i kommunens øverste organ, kommunestyret, blant annet gjennom en strategisk næringsplan Årdal Utvikling skal jobbe etter.⁴⁵ Når det gjelder den politiske sammensetningen i kommunestyret er det en lang tradisjon på at Ap får over 70 % av stemmene i kommunevalgene, senest 70.2 % ved kommune- og fylkestingsvalget i 2003. Det råder derfor bred politisk konsensus om kommunens rolle som politisk aktør i omstillingsarbeidet.

5.4.2 Årdal Utvikling

Stiftelsen Årdal Utvikling⁴⁶ er kommunens utviklings- og nærings selskap. Årdal Utvikling har eksistert siden 1985, tidligere under navnet Årdal Prosjektutvikling. De siste fire årene har Kurt Jevnaker vært daglig leder i selskapet.⁴⁷ Ordfører Arild Ingar Læg Reid er styreleder. Årdal kommune er eier og samtidig premissleverandør for Årdal Utviklings aktiviteter. Kommunestyret behandler og godkjenner den strategiske næringsplanen Årdal utvikling skal jobbe etter. Etter at kommunen ble innvilget full omstillingsstatus fra og med 2004 har Årdal utvikling i tillegg fungert som kommunens omstillingsorganisasjon i forhold til de bevilgede midlene til næringsutvikling fra Sogn og Fjordane fylkeskommune.⁴⁸ Hovedsakelig er arbeidsfordelingen slik at Årdal utvikling har ansvaret for mindre nyetableringer, mens Årdal Utvikling (se under) fokuserer på de større industriprosjektene.

5.4.3 Årdal Fremtid A/S

Årdal Fremtid A/S⁴⁹ ble stiftet 23. januar 2004, og formålet var å skaffe til veie nye arbeidsplasser til Årdal som erstatning for de som går tapt ved nedleggingen av Søderberganleggene. Hovedmålet var å få på plass en eller flere store industrietableringer i Årdal kommune. Eierandelen i Årdal Fremtid er fordelt slik: Årdal kommune 51 prosent og Hydro Aluminium 49 prosent. Daglig leder i Årdal Fremtid er Terje Laberg, tidligere ansatt i kommunen, men for tiden i 100 prosent stilling i Årdal Fremtid. I styret sitter det ellers

⁴⁵ Årdal Utvikling, Strategisk Næringsplan 2005-2008.

⁴⁶ www.ardal-utvikling.no

⁴⁷ Intervju med Kurt Jevnaker, daglig leder ÅU, dato 14.06.2006.

⁴⁸ Intervju med Kurt Jevnaker, daglig leder ÅU, dato 14.06.2006.

⁴⁹ www.ardal-fremtid.no

representanter for Hydro, Årdal Kjemiske fagforening. Fra juni 2006 byttet Hydro styreleder med Årdal kommune (Rådmann Terje Moe). I tillegg sitter Innovasjon Norge som observatør. Årdal Fremtid er ment som et midlertidig selskap inntil industrietablringene er på plass. Hovedprosjektene i Årdal Fremtid er Dooria og Norsun.⁵⁰ Når Dooria og Norsun etter planen står ferdig i 2007 skal Årdal Fremtid avvikles.

5.4.4 Årdal Kjemiske fagforening

Årdal Kjemiske fagforening ble stiftet i 1947 (Kamsvåg 1997). Fagforeningen representerer operatørene, de som jobber på smelteverket, og utgjør totalt over 700 medlemmer.⁵¹ Beslutningen om utfasingen av Søderbergovnene berører med andre ord Årdal kjemiske fagforening i den forstand at det først og fremst er denne foreningens medlemmer som står i fare for å bli oppsagt. Årdal kjemiske fagforenings arbeid har derfor i stor grad dreid seg om å ivareta disse operatørenes interesser i omstillingsprosessen.

5.4.5 Inkubas

Inkubas⁵² er en industriinkubator stiftet 8. juli 2004 av Fjordinvest, SIVA⁵³ og Norsk Hydro. Harald Husabø er daglig leder. Selskapet drives etter SIVA's Industri-inkubator modell.⁵⁴ I likhet med ÅFAS er Inkubas et ledd i omstillingsprosessen og var et utslag av Hydros engasjement i forbindelse med nedstengingen av Søderberganleggene. Inkubas sin hovedoppgave er primært industriell nyskaping basert på Hydro-teknologi. I følge daglig leder Husabø⁵⁵ må ikke prosjektideene nødvendigvis spinne ut fra Hydro, men mange av prosjektene bygger i utgangspunktet på Hydrokompetanse. Inkubas er planlagt avviklet i slutten av 2007.

⁵⁰ Dooria og Norsun, er ikke ferdigstilte, men alle formelle avtaler er undertegnet og byggingen er i gang, intervju med Terje Laberg, daglig leder Årdal Fremtid dato: 13.06.2006.

⁵¹ Intervju med Andreas Bakken, dato: 14.06.2006.

⁵² <http://www.inkubas.no/>

⁵³ Selskapet for industrivekst, eies av Kommunal- og regionaldepartementet.

⁵⁴ En industri-inkubator er en inkubator, som i stedet for å knyttes opp mot et forskningsmiljø knyttes opp mot en tung industribedrift, eller samling av industribedrifter, også kalt ModerBedrift (MB). MB ønsker knoppskyting eller utvikling av nye bedrifter rundt seg. Dette kan være som følge av behov for omstilling eller en bevisst strategi som følge av vekst/overskudd. Lokalsamfunnet kan med dette få en bredere industristruktur, og MB får et profesjonelt redskap for utvikling av nye bedrifter (<http://www.siva.no/siva/nyheter.nsf/viewLUPNYSIVAtrb/C78956DF9B6FADE4C1256F780059E770?opendocument>), nedlastet 22.11.2006.

⁵⁵ Intervju med Harald Husabø, daglig leder Inkubas, dato: 13.06.2006.

5.5 Overlokale aktører

Ovenfor har jeg kort gjort rede for de lokale aktørene som jeg i analysekapitlet hevder var mest sentrale for å legitimere Årdal som et levedyktig lokalsamfunn. Dette hadde de imidlertid ikke klart uten samarbeidet med de eksterne, overlokale aktørene. De overlokale aktørene er i denne oppgaven definert til å være: Norsk Hydro, Sogn og Fjordane Fylkeskommune, LO (sentralt), Arbeiderpartiet (sentralt) og Innovasjon Norge (IN).

5.5.1 Norsk Hydro

Norsk Hydro er involvert i aluminium, men også olje- og gass relatert virksomhet. På listen over verdens største selskaper er Norsk Hydro rangert på 222 plass i 2006. Hydro har virksomheter i 44 land.⁵⁶ Aluminiumsdivisjonen (Hydro Aluminium) er verdens tredje største integrerte aluminiumsselskaper med mer enn 26.000 ansatte (se tabell 3).

Tabell 3. Hydro Aluminium - Finansiell informasjon⁵⁷

Nøkkeltall (i millioner kroner)	2005	2004	2003	2002	2001
ALUMINIUM					
Driftsinntekter	80 836	79 589	68 323	63 435	51 083
Driftsresultat	2 511	1 805	2 456	1 698	185
Realisert aluminiumpris, US dollar/tonn	1 812	1 629	1 440	1 372	1 484
Realisert aluminiumpris, kroner/tonn	11 905	11 370	10 440	11 264	13 208
Produksjon primæraluminium, 1.000 tonn	1 826	1 720	1 473	1 253	785
Ekstruderte produkter, 1.000 tonn	694	626	569	556	476
Valsede produkter, 1.000 tonn	953	941	893	693	133
Antall ansatte	24 555	25 967	26 728	27 110	16 244

Til sammenlikning hadde verket i Årdal i løpet av årets ni første måneder i 2006 et driftsresultat på 703 millioner kroner mot 229 millioner i 2005.⁵⁸

Utfasingen av Søderberganleggene, og Hydros aktive deltakelse i omstillingsprosessen gjør selskapet til en viktig aktør i omstillingsarbeidet. Hydro har vært igjennom flere større omstillingsprosesser på slutten av 1980 årene og begynnelsen av 1990 tallet. Herøya, Rjukan, Glomfjord og Notodden er steder der store deler av produksjonen ble nedlagt og flere hundre

⁵⁶ <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2006/countries/N.html>, nedlastet 23.11.2006.

⁵⁷ http://hydro.com/no/investor_relations/analytical_info/aluminium/index.html, nedlastet 23.11.2006.

⁵⁸ http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/1.1205314, nedlastet 21.2.2007

ansatte ble overtallige (Lie 2006). Erfaringene fra disse omstillingene har delvis vært med på å definere Hydros rolle i omstillingsarbeidet i Årdal, spesielt av to årsaker: For det første fordi Hydro i perioden 2004-2006 valgte å ikke bruke næringsparkkonseptet sitt som ble utviklet i forbindelse med omstillingene nevnt ovenfor. En næringspark⁵⁹ er et virkemiddel for å tiltrekke seg ny aktivitet for å skape nye arbeidsplasser og utnytte eksisterende infrastruktur som ikke lenger er i bruk (Bukve m. fl 2006). Riktignok ble næringsparkkonseptet opprettet i Årdal sommeren 2006, og er ment til å ta over næringsutviklingen når ÅFAS og Inkubas etter planen nedlegges i 2007, men berører ikke det tidsrommet denne oppgaven analyserer. Dernest fordi Hydro isteden valgte aluminiumsdivisjonen som ansvarlig for omstillingsarbeidet i Årdal. Hydro Aluminium opprettet ikke en egen stående organisasjon for næringsutvikling. Omstillingsarbeidet ble isteden definert gjennom et eget prosjekt: AluImprove. Dette prosjektet har hatt det overordnede ansvaret for omstillingsarbeidet i Årdal og Høyanger.

Hydro har bidratt med betydelige midler i omstillingsprosessen (se tabell 3). Ubekreftet fra Hydro dreier det seg i hovedsak om fire grupper av midler (Bukve m. fl. 2006:13): For det første har Hydro vært med på å finansiere driften av Årdal Fremtid, et av de lokale næringsutviklingselskapene, med mellom 5 og 8 millioner kroner årlig. For det andre har selskapet bidratt med midler til forprosjekter for mulige nyetableringer. Som regel har forprosjektene blitt finansiert på følgende måte: 1/3 fra Hydro, 1/3 fra Innovasjon Norge og 1/3 fra bedriften. For det tredje har Hydro bidratt med egenkapital til nye bedrifter. Dette har vært praktisert på ulike måter. En modell er at Hydro har gitt ansvarlige lån til bedrifter som etablerer seg. Deretter har det blitt trukket fra en sum av lånet for hver Hydro-ansatt som får arbeid i den nye bedriften. Summen har vært rundt 500 000 kroner per hode. I Dooria gikk Hydro også inn med egenkapital gjennom Fjordinvest A/S⁶⁰. Dessuten har det i noen tilfeller blitt gitt direkte tilskudd, uten spesielle vilkår. For det fjerde har Hydro overført store summer til Årdalsfondet⁶¹, trolig rundt 120 millioner kroner totalt.

⁵⁹ Næringsparkene på de nevnte stedene har overtatt den eksisterende infrastrukturen som ikke lenger er i bruk, og har som sitt forretningsområde å skaffe ny aktivitet som kan gi inntekter til parken. Næringsparkene er definert som et eget forretningsområde i Hydro (Bukve m. fl 2006).

⁶⁰ Investeringselskap, <http://www.fjordinvest.no/index.html>, nedlastet 08.11.2006.

⁶¹ Omstillingsmidlene fra Hydro er nå plassert i et fond til bruk i næringsutviklingen, som Hydro har frasagt seg ansvaret for. ÅFAS har råderett over fondet. Intervju med Tom Petter Olsen, TITTEL, 12.06.2006.

5.5.2 Sogn og Fjordane Fylkeskommune

Etter 2003 har fordelingen av de offentlige midlene til regional- og distriktsutvikling blitt desentralisert fra kommunal- og regionaldepartementet til fylkeskommunene, og sistnevnte ble derfor ansvarlig for de ordinære omstillingsmidlene som ble bevilget Årdal i kraft av omstillingsstatusen (se tabell 2) i perioden 2004-2006. Bortsett fra dette er det i første rekke Innovasjon Norge som er en relevant aktør i denne studien.

5.5.3 Innovasjon Norge

Innovasjon Norge har på vegne av fylkeskommunen ansvaret for kvalitetssikringen gjennom å være rådgiver, pådriver og oppfølger i omstillingsarbeidet.⁶² Regional omstilling styres fortsatt i høy grad fra regionkontorene til Innovasjon Norge (tidligere Statens nærings- og distriktsutviklingsfond). Innovasjon Norge sin rolle i omstillingsprosessen i Årdal har i korte ord dreid seg om, for det første rollen som styreobservatør i Årdal Fremtid, for det andre gjennom distribusjon og styring av omstillingsmidlene bevilget av fylkeskommunen, og for det tredje gjennom finansiering av enkeltbedrifter, fra forprosjekt til realisering. Den ekstraordinære tiltakspakken, og bruken av disse midlene, er vedtatt i Innovasjon Norge sitt hovedstyre i Oslo. Vanligvis tas slike beslutninger på regionalt nivå, men i dette tilfellet⁶³ var det av et slik omfang at vedtaket ble besluttet vedtatt sentralt.

5.5.4 LO sentralt

Helt siden Hydros beslutning om utfasingen av Søderberganlegget høsten 2003 har LO sentralt spilt en aktiv rolle og kontaktpunkt mellom lokalt og sentralt hold. Ikke bare mellom lokale fagforeninger og politiske aktører lokalt (ordføreren), men også rettet mot sentrale politiske myndigheter, og Hydro på konsernnivå. Spesielt fremheves den historisk forankrede og tette forbindelsen mellom LO/Ap sentralt og fagforeninger/Ap lokalt som en viktig forutsetning for LO sentralt sitt bidrag i omstillingsprosessen.⁶⁴

5.5.5 Arbeiderpartiet sentralt

I likhet med LO var Ap sentralt en viktig politisk aktør i omstillingsprosessen. Arbeidet med å få på plass den ekstraordinære tiltakspakken var først og fremst Ap's stortingsgruppe

⁶² http://www.innovasjonnorge.no/templates/Page_Meta_56807.aspx, nedlastet 24.11.2006.

⁶³ Beslutningen om støtte til Dooria-prosjektet (Dørfabrikken). Intervju med Rune Fromeide, leder for omstilling i Årdal Innovasjon Norge, 16.06.2006.

⁶⁴ Intervju med Martin Steen, informasjonsrådgiver LO, 29.11.2006.

fortjeneste i samarbeid med Bondevik II-regjeringen.⁶⁵ Etter at Ap gikk inn i flertallsregjeringen med Sp og SV høsten 2005 fortsatte den tette politiske kontakten med Årdal kommune for å få på plass Dooria og Norsun prosjektet. Det understrekes fra sentralt hold i Ap at omstillingsprosessen i Årdal hele tiden har vært en viktig politisk prioritering.⁶⁶ Ap i Årdal har alltid hatt gode forbindelser til Ap på Stortinget, og lokalsamfunnet er som beskrevet nedenfor en viktig del av sosialdemokratiets utvikling i Norge etter krigen.

5.6 Forbindelsen mellom Ap og fagbevegelsen lokalt og nasjonalt

Årdal i likhet med andre ensidige industristeder karakteriseres av sterke lokale fagforeninger (Markusen 1999). Dette er mye på grunn av fagbevegelsens sterke posisjon i Norge, men også et resultat av den keynesianske økonomiske politikken som har blitt ført i Norge etter krigen. Den keynesianske velferdsstaten står fortsatt sterkt blant sosialdemokratiets støttespillere i Norge, og ivaretar tanken om at et tett samarbeid mellom partene i arbeidslivet fører til et stabilt samfunn som anses viktig for den nasjonale økonomiske utviklingen (Amdam & Bukve 2004). LO og Ap's maktkonstellasjon (Slagstad 2001) og delaktighet i utviklingen av norsk industripolitikk er en sterk medvirkende faktor til opprettholdelsen av denne strukturen, som illustrert av Martin Kolberg fra Ap:

Vi [Ap] mener selv at det er en sterk vekselvirkning mellom industriens vekst og sosialdemokratiets posisjon i det Norske samfunnet. Samfunn som Årdal blir et symbol på det. Årdal er jo på sett og vis en av juvelene i Ap's krone, og befolkningen i Årdal har til gjengjeld kvittert med å stemme på Ap år etter år. På et slikt grunnlag eksisterer det et tett politiske og sosialt forhold mellom Ap og Årdal.⁶⁷

Martin Steen i LO illustrerer relasjonen mellom LO og Årdal på en lignende måte:

Vi har lange tradisjoner for denne typen arbeid, solide tradisjoner. Beskrivelsen av Årdal som et sosialdemokratisk utstillingsvindu og det forholdet vi sentralt har til Årdal, gjør at det sikkert er litt lettere for dem å åpne dører, men de har vært veldig flinke til å holde dørene åpne og opprettholde kontakten selv.⁶⁸

Disse uttalelsene bekrefter at både LO og Ap har hatt et langt historisk samarbeid med Årdal, og at relasjonen derfor ikke kun er knyttet til omstillingsprosessen. Samarbeidet har derimot

⁶⁵ Med Bondevik II-regjeringen (2001-2005) menes regjeringen med partiene Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre.

⁶⁶ Intervju med Martin Kolberg, partisekretær AP, 30.11.2006.

⁶⁷ Intervju med Martin Kolberg, partisekretær Ap, 30.11.2006.

⁶⁸ Intervju med Martin Steen, informasjonsrådgiver LO, 29.11.2006.

vært viktig for mobiliseringen av nasjonale politiske myndigheter i omstillingsprosessen, som illustrert av Terje Moe i Årdal kommune:

Det er klart at forholdet til fagforeningsmiljøet, LO og Ap har vært med på å påvirke situasjonen. Jeg tror delvis det skyldes Årdals helt spesielle status innenfor arbeiderbevegelsen. Det var jo sosialdemokratiets utstillingsvindu etter krigen. Det skulle liksom være idealsamfunnet som ble bygget her.⁶⁹

Tryggheten og vissheten om at Årdals situasjon ville vekke oppmerksomheten til sentrale aktører på nasjonalt politisk nivå var uten tvil viktig. Det historiske samarbeidet mellom aktørene nevnt ovenfor har derfor hatt betydning for defineringen av det lokale handlingsrommet i omstillingsprosessen, men som neste kapittel hevder har i tillegg strategisk argumentasjon og de politiske nettverkene (Cox 1998, Marsh & Rhodes 1998) Årdal er en del av vært viktig for legitimeringen av lokalsamfunnet.

⁶⁹ Intervju med Terje Moe, Rådmann Årdal kommune , 15.06.2007.

6. Legitimeringen av Årdal som et levedyktig industrisamfunn

Dette kapitlet redegjør for de mest sentrale argumentene som ble brukt i omstillingsprosessen for å legitimere at Årdal fortsatt var et levedyktig industrisamfunn. Formålet med kapitlet er å vise hvordan kontigente funksjonelle, kognitive og politiske mekanismer definerer det lokale handlingsrommet i Årdal. Videre vil jeg analysere hvordan lokale aktører oppnår *innflytelsesrom*, gjennom å strategisk fremstille omstillingsprosessens ringvirkninger diskursivt, enten i positivt eller negativt forstand avhengig av hvem argumentasjonen rettes mot (Cox 1998). Kapitlet vil vise hvordan de tre mekanismene (funksjonell, kognitiv, politisk) ivaretar og forsterker den eksisterende næringsstrukturen i Årdal. Dette skjer gjennom samarbeid mellom lokale og overlokale aktører i *politiske nettverk* (Marsh 1998). Til slutt vil jeg drøfte jeg hvordan lokale aktører legitimerer Årdal politisk, og hvordan dette fører til konstruksjonen av et utvidet *avhengighetsrom* som oppsummerer funksjonelle og kognitive argumenter i en utvidet nasjonal kontekst (Cox 1998).

6.1 Den funksjonelle legitimeringen av Årdal-samfunnet

Med funksjonell legitimering mener jeg de argumentene lokale aktører tar i bruk for å forklare hvordan små og mellomstore bedrifter (Smb) kommer styrket ut av omstillingsprosessen. De mest fremtredende argumentene er: diversifisering og videreutvikling av det eksisterende næringslivet, økt samarbeid og internasjonalisering. Til tross denne argumentasjonen som jeg redegjør kronologisk for i dette kapitlet, vil jeg hevde at omstillingsarbeidet rettet mot SMBer i stor grad reflekterer Grabbers (1993) funksjonelle lock-in i der *interfirma*-relasjoner på steder med en dominerende næringsaktør, setter premissene for den regionale utviklingen. Som jeg vil komme tilbake til, har disse argumentene det samme formålet, nemlig å definere et lokalt handlingsrom for fortsatt satsing på prosessindustri i Årdal. I dette delkapitlet vil jeg imidlertid hevde at diversifisering brukes som et strategisk argument for å sikre Årdal innflytelsesrom på nasjonalt politisk nivå.

Årdals status som omstillingskommune i perioden 2004-2006 (Bukve m. fl 2006) utløste som tidligere nevnt et betydelig antall økonomiske midler til omstillingsarbeidet. I følge Rune Fromreide i Innovasjon Norge, ble disse midlene ble bundet opp til Dooria- og Norsun-

prosjektene, mens kun en langt mindre andel ble brukt på næringsutvikling rettet mot eksisterende bedrifter.⁷⁰ En sentral aktør i denne delen av omstillingsprosessen var Innovasjon Norge. På deres hjemmesider går det klart frem hva lokal omstilling skal innebære:

Omstilling og nyskaping er en utfordring for næringsliv, lokalsamfunn og regioner. Endringer i næringslivet og næringsstrukturen er både nødvendig og naturlig, og bør aktivt stimuleres gjennom nyskaping. Hovedutfordringen i omstillingsarbeidet er å skape en bred lokal forståelse og mobilisering som kan resultere i positive utviklingsprosesser i det aktuelle området.⁷¹

Ordet *nyskaping* brukes i mange sammenhenger. Det er et uttalt mål fra Kommunal og Regionaldepartementets side at omstilling skal omfatte nyskaping (St.meld. nr. 21 (2005-2006)). Diversifisering av det eksisterende næringslivet, Smb-utvikling, samt kunnskap og innovasjon er alle faktorer som tilfredsstiller visjonen om den nyskapende, konkurranse- og adaptingsdyktige regionen. I Årdal har det vært strategisk viktig å argumentere at det i tillegg til de nye industrietableringene (Dooria og Norsun) i tråd med den rådende *omstillingsdiskursen* satses på diversifisering av næringslivet. Av lokale og overlokale aktører har særlig Årdal Utvikling, Inkubas, Innovasjon Norge og Hydro vært involvert i denne delen av omstillingsprosessen.

6.1.1 Behovet for flere ”ben å stå på”

Uten unntak deler alle informantene synet om at Årdal trenger flere ”ben å stå på”. Selv om representantene fra Hydro understreket at de fortsatt ville ha en tilstedeværelse i Årdal⁷², poengterte de samtidig behovet for at Årdal reduserte sin avhengighet til Hydro. Behovet for å ha ”flere ben å stå på” samsvarer i så måte godt med argumentet om diversifisering. Særlig var ÅU og Inkubas sentrale aktører i jobben for å få materialisert dette argumentet.

Denne materialiseringen til tross: diversifiseringen av næringslivet i Årdal er gjennomgående knyttet til videreutviklingen av industrirelaterte virksomheter. Selv om diversifisering er et viktig argument i omstillingsprosessen, fremhevet heller ikke de lokale aktørene aluminiumsindustriens sterke posisjon i Årdal som et problem. Daglig leder i Inkubas, Harald Husbabø, hevdet for eksempel at det var denne kompetansen Årdalssamfunnet besitter, og at

⁷⁰ Intervju med Rune Fromreide, omstillingsansvarlig Innovasjon Norge, 16.06.2006.

⁷¹ http://www.innovasjonnorge.no/templates/Page_Meta_56807.aspx, nedlastet 06.12.2006

⁷² Uvisst i hvilken form og i hvilket omfang, men fortløpende effektivisering og automatisering tilsier uansett færre ansatte.

det derfor ville være naturlig å satse på det.⁷³ Et slik syn bekreftes også i kommunens strategiske næringsplan for 2005-2008. Hvorfor argumenteres det da positivt for begge deler, både diversifisering og en sterkere aluminiumsindustri? I delkapitlet som følger vil jeg hevde de lokale aktørene i omstillingsprosessen først og fremst prioriterer aluminiumsindustrien, og at diversifisering oftere gjenspeiler denne industrien heller enn satsing på mer uavhengige alternativer. Diversifisering er i dette tilfellet mer et positivt strategisk argument for å sikre Årdals innflytelsesrom på nasjonalt politisk nivå, enn et hovedsatsingsområde i omstillingsprosessen (Cox 1998).

I den strategiske næringsplanen finnes det en strategisk utviklingsanalyse utført i forbindelse med søknaden om full omstillingsstatus fra 2004. Denne analysen bekrefter det industrielle fokuset i omstillingsarbeidet. Lederen for Årdal Utvikling, Kurt Jevnaker oppsummerer analysen slik:

Den ble et underlag for den strategiske næringsplanen. Når du skal finne ut av hva du skal gjøre, må du samtidig vite litt om hva slags ståsted du har. Vi har vært opptatt av å få frem hva slags fortrinn vi har, og da kom det opp at for oss er det mer naturlig å holde fokus på det som har med industri å gjøre, heller enn å bryte helt opp og satse på helt nye næringer som vi ikke har noen erfaringer med. Rollen vår i omstillingsarbeidet har derfor vært å jobbe opp mot det eksisterende næringslivet.⁷⁴

Selv om flertallet av det eksisterende næringslivet i Årdal leverer produkter til aluminiumsindustrien⁷⁵, påpeker de at også andre type virksomheter bør inkluderes i omstillingsarbeidet. Både fra konsulenthold og via Innovasjon Norges rådgivning vektlegges behovet for økt satsing rettet mot den ikke-aluminiumsorienterte delen av næringslivet. SMB-prosjektet, et samarbeid mellom Årdal Utvikling og Innovasjon Norge reflekterer dette behovet i Årdal.⁷⁶ Her har hovedfokuset vært å utvikle alternativer til den aluminiumsrelaterte industrien. Generelt sett er SMB-utvikling en del av Innovasjon Norge verktøykasse.⁷⁷ Ikke bare i Årdal, men over hele landet brukes SMB-utvikling i omstillingsprosesser. Innovasjon Norge er involvert både i utvelgelsesprosessen og finansieringen av prosjektene. Fra oppstarten i 2004 inkluderte prosjektet 28 bedrifter. Per juni 2006 var 12 bedrifter fortsatt med i prosessen, deriblant alt fra data og bredbåndsbedrifter til mer industrirettede bedrifter. Antall

⁷³ Intervju med Harald Husabø, daglig leder Inkubas, 13.06.2006.

⁷⁴ Intervju med Kurt Jevnaker, daglig leder Årdal Utvikling, 14.06.2006.

⁷⁵ Årdal Stålindustri A/S, Hmr Hydeq og Impec er eksempler på bedrifter i Årdal som leverer til aluminiumsindustrien.

⁷⁶ Intervju med Kurt Jevnaker, daglig leder Årdal Utvikling, 14.06.2006.

⁷⁷ En samlebetegnelse som omfatter Innovasjon Norges tilgjengelige virkemidler i omstillingsprosesser.

ansatte varierer mellom 4-5 til 10-15 på det meste.⁷⁸ I tillegg har Inkubas sammen med Årdal Utvikling for første gang i 2006 arrangert gründerskole for å sondere terrenget for nye ideer blant Årdals innbyggere.

Erfaringene fra SMB-prosjektet og gründerskolen er så langt varierte. I løpet av prosjektperioden har kun 12 av de opprinnelige 28 bedriftene blitt med videre i gjennomføringsfasen. Jevnaker, daglig leder i Årdal Utvikling innrømmer at stiftelsen ikke har greid å fange bredt nok, og poengterer at ideelt sett burde flere av bedriftene i forstudien blitt med videre, men at det ikke nytter å tvinge de som ikke vil.⁷⁹ En annen studie (Nilsen & Hæreid 2006) av omstillingsprosessen i Årdal konkluderer dessuten med at SMB-prosjektet ikke førte med seg noe vesentlig nytt. Tanken bak prosjektet var god, men de involverte bedriftene mente at oppfølgingen var for dårlig. Husabø i Inkubas påpeker på sin side at det først og fremst ikke er mangelen på gode ideer som er problemet, men behovet for å få til noe over kortest mulig tidsrom, og vise at det er mulig å få prosjekter realisert innenfor omstillingsperioden.⁸⁰

Selv om erfaringene fra SMB-prosjektet og gründerskolen er varierte, gir de involverte aktørene⁸¹ allikevel inntrykk av at dette har vært en vellykket og prioritert satsing i Årdal. I tillegg har det vært et viktig tilskudd for å redusere avhengigheten til Hydro og aluminiumsverket. Denne argumentasjonen gjør seg imidlertid også gjeldende hos de samme aktørene på vegne av det aluminiumsdominerte næringslivet. Industri har alltid vært viktig for Årdal og vil etter informantenes mening også være det i fremtiden. De største SMB'ene i Årdal er alle sterkt knyttet til Hydro i form av underleveranser Aluminiumsindustrien er en viktig del av Årdølenes identitet, og er derfor et viktig avhengighetsrom for lokalsamfunnet (Cox 1998). I likhet med SMB-prosjektet argumenteres det for å redusere Hydros dominans, men her på en annen måte. Det skal fortsatt satses på aluminiumsindustrien i Årdal, men nå istedenfor med hovedvekt mot andre kunder enn Hydro på det internasjonale markedet. Gjennom internasjonalisering skal den Årdalsforankrede aluminiumsindustrien sikres for

⁷⁸ Intervju med Kurt Jevnaker, daglig leder Årdal Utvikling, 14.06.2006

⁷⁹ Intervju med Kurt Jevnaker, daglig leder Årdal Utvikling, 14.06.2006

⁸⁰ Intervju med Harald Husabø, daglig leder Inkubas, 13.06.2006.

⁸¹ Intervju med Harald Husabø, daglig leder Inkubas, 13.06.2006, Kurt Jevnaker, daglig leder Årdal Utvikling, 14.06.2006, Rune Fromreide, omstillingsansvarlig, 16.06.2006 og Tom Petter Olsen, president Hydro Aluminium, 12.06.2006.

fremtiden. Sånn sett er diversifiseringsvisjonen den samme som med SMB-prosjektet: ”Flere ben og stå på”.

6.1.2 Nye markeder, nye muligheter?

De åtte største bedriftene lokalisert utenfor Hydro i Årdal er alle på en eller annen måte tilknyttet aluminiumsindustrien.⁸² Da Hydro tok beslutningen om å fase ut Søderberganlegget tolket leverandørene til aluminiumsverket i Årdal det som et varsel om lavere etterspørsel på sikt. For å redusere virkningene av en antatt lavere etterspørsel, ble de største industribedriftene inkludert i et samarbeid der hovedsakelig Hydro, Innovasjon Norge og Inkubas stod for det lokale initiativet. Hydros engasjement var også betydelig i denne delen av omstillingsprosessen. Gjennom omstillingsmidler, selskapets teknologi og kompetanse på aluminium, samt et stort internasjonalt nettverk, bidro Hydro for å motvirke den anmeldte svikten i etterspørselen utfasingen av Søderberg ville medføre for det eksisterende lokale næringslivet. Tidligere prosjektleder i Aluimprover⁸³, Bjarne Reinholdt, utdypet det slik:

Vi så for oss at flere av de lokale bedriftene kunne få utfordringer når en del av grunnlaget i Årdal ble borte. Derfor ønsket vi å bidra slik at de kunne se et marked utover Årdal også. De siste 20 årene har det skjedd en kontinuerlig outsourcing fra aluminiumsverket. Det har resultert i at nye bedrifter har levert tjenester til Årdal som verket tidligere håndterte selv. Hydro har stilt høye krav til disse. I noen sammenhenger har de blitt med Hydro ut i verden. Du kan si at Hydro har påtatt seg et visst ansvar for å markedsføre disse bedriftene.⁸⁴

Hoveddelen av Hydros initiativ ovenfor leverandørindustrien (Smb’ene) ble kanalisert gjennom Inkubas (industriinkubatoren). I følge Husabø, daglig leder i Inkubas førte dette til opprettelsen av et felles samarbeid – Industrigruppen – mellom de forskjellige leverandørene til aluminiumsverket. I likhet med SMB-prosjektet ble det diskutert hvilke forutsetninger disse bedriftene hadde og hvilke satsingsområder bedriftene ønsket å prioritere.⁸⁵ Et sentralt spørsmål i forkant av etableringen av Industrigruppen var diskusjonen om hvorvidt de skulle satse videre på aluminium eller spesialisere seg mer inn mot olje- og gassindustrien i Nordsjøen. Valget falt på førstnevnte:

Konklusjonen ble at de (bedriftene i industrigruppen) ville bygge videre på det de var sterke på. Der de hadde forutsetninger. Nå jobber vi etter hvert med de åtte største

⁸² Intervju med Harald Husabø, daglig leder Inkubas, 13.06.2006.

⁸³ Aluimprover var Hydro sitt programprosjekt i forbindelse med utfasingen av Søderberanleggene. Innebarer tre deler: 1. utfasingsplan, 2. effektivisering av gjenværende produksjon og 3. næringsutvikling (ÅFAS).

⁸⁴ Intervju med Bjarne Reinholdt, leder Aluimprover Hydro, 08.06.2006.

⁸⁵ Intervju med Harald Husabø, leder Inkubas, 13.06.2006.

bedriftene lokalt. Der har vi fokus på teknologiutvikling. Vi har også åpnet opp teknologisenteret til Hydro slik at de får innblikk i det som skjer på den fronten, og som gir fortrinn for å komme opp med nye produkter og nye løsninger. Som også kan eksporteres videre ut i verden.⁸⁶

Beslutningen om å videreutvikle aluminiumsindustrien begrunnes i tillegg med Hydros avgjørelse om å reinvestere i teknologisenteret sitt i Årdal, der det blant annet forskes på utviklingen av nestegenerasjons aluminiumsmeltingsteknologi.⁸⁷ Nyinvesteringer i kraftproduksjonen var et annet signal som lokalt ble tolket som bevis på at Hydro fortsatt satset i Årdal. Det kan ved første øyekast virke som en direkte motsetning til avsnittet ovenfor der den lokale leverandørindustrien var bekymret for underleveransesitasjonen. Her er det imidlertid snakk om teknologisenteret som ikke innebefattes av nedskjæringen på smelteverket. Poenget er som nevnt over at leverandørindustrien i stor grad baserer seg på leveranser til smelteverket. Derfor var teknologisenteret og Hydros globale nettverk (Dicken 2004) ansett som viktige faktorer i forhold til hvorvidt det var mulig å lykkes internasjonalt.

I kontrast til SMB-programmet der hovedpoenget var å videreutvikle selvstendige alternativer til aluminiumsindustrien gikk prosjektet tilrettelagt av Inkubas hovedsakelig ut på å bruke tilgjengelig hydroteknologi i produktutviklingsfasen og selskapets globale nettverk for å nå ut til nye kunder internasjonalt. Et konkret resultat var opprettelsen av et forum/konsortium mellom de åtte største aluminiumsbedriftene i Årdal. Gjennom et utstrakt samarbeid, istedenfor innbyrdes konkurranse, innebar dette en direkte satsing rettet mot den internasjonale primæraluminiumsindustrien. I følge lederen for forumet, Husabø førte dette samarbeidet til, kombinert med Hydros tilstedeværelse og vilje til å satse både lokalt og internasjonalt sammen med disse bedriftene, at de per 2007 leverer produksjonsutstyr til Australia og Island.⁸⁸ Både omfanget av dette prosjektet, og informantenes fremheving av aluminiumsindustrien som Årdals viktigste konkurransefortrinn, forsterker inntrykket av at det først og fremst er innenfor denne sektoren av det eksisterende næringslivet de lokale aktørene prioriterer i omstillingsarbeidet.

Selv om målet med samarbeidet mellom Inkubas og Hydro var å skaffe flere internasjonale kunder viser det seg at leveransene til for eksempel Australia like mye gagnet Hydros aluminiumsvirksomhet i Norge. Hydro utreder dessuten muligheten for primæraluminiums-

⁸⁶ Intervju med Harald Husabø, daglig leder Inkubas, 13.06.2006.

⁸⁷ http://www.hydro.com/no/press_room/news/archive/2006_06/alu_technology_no.html, nedlastet 03.01.2007.

⁸⁸ Intervju med Harald Husabø, daglig leder Inkubas, 13.06.2006.

produksjon på Island.⁸⁹ I tillegg til å få nye kunder, ble altså relasjonen til Hydro samtidig forsterket, ikke bare i Årdal, men i en internasjonal kontekst. Husabø kaller dette en ”win-win” situasjon. Kombinasjonen økt fokus på teknologi og fordelene av flere internasjonale kunder ivaretok med andre ord Hydros globale satsing på primæraluminium samtidig som det forsterket samarbeidet med det eksisterende næringslivet i Årdal. Tom Petter Olsen i Hydro bekrefter dette og hevder samtidig at denne kunnskapen er *untraded* (Amin & Thrift 1994):

En rekke av selskapene og underleverandørene Hydro har samarbeider med, har tidligere vært en del av Hydro. Det har skjedd en bevisst outsourcing og vært en rekke spin-off effekter fra aluminiumsverket. Det være seg Hydeq, Årdal stålindustri og elektrobedrifter. Disse bedriftene har viktig lokalforankret kunnskap, som også vil være viktig for Hydro i fremtiden – også i forhold til Hydros internasjonalisering. Det er ikke bare å flytte denne kunnskapen.⁹⁰

På den andre siden bekrefter Husabø at det eksisterer en funksjonell avhengighet mellom Hydro og Årdal:

Hvis du ser ut i Europa ser du at kompetansen til de bedriftene som tidligere lå nær nedlagte smelteverk forvitres underveis. Du er avhengig av nærheten for å opprettholde kompetanse over tid. Hvis verket hadde forsvunnet, hadde du hatt kompetansen i en periode, men over tid hadde den blitt svekket.⁹¹

Untraded interdependencies eller ei, den lokale kunnskapen underleverandørene besitter, er avhengig av Hydros fysiske nærvær. Dette understreker lokale aktørers interesse av å immobilisere den fikserte kapitalen Hydro besitter i Årdal (Harvey 1982).

6.1.3 Funksjonell avhengighet

Tette forbindelser mellom underleverandører og hovedaktør i Årdal er derfor en viktig del av den internasjonale satsingen. I stedet for å oppfylle den opprinnelige intensjonen om redusert avhengighet til Hydro forsterkes den funksjonelle avhengigheten mellom Årdal og Hydro. Det er dette Grabher (1993) hevder legger grunnlaget for funksjonell lock-in. Den funksjonelle mekanismen som virker konstituerende på videreutviklingen av prosessindustrien i Årdal understreker at slike tette forbindelser mellom lokale aktører og Hydro har hatt stor betydning for defineringen av det lokale handlingsrommet. Disse relasjonene er som neste delkapittel

⁸⁹ Hydro åpner kontor i Reykjavik,

http://www.hydro.com/no/press_room/news/archive/2006_11/iceland_office_no.html, nedlastet 21.2.2007

⁹⁰ Intervju med Tom Petter Olsen, president Hydro Aluminium, 12.06.2006.

⁹¹ Intervju med Harald Husabø, daglig leder Inkubas, 13.06.2006.

redegjør for, del av et større politisk nettverk mellom lokale politikere og fagbevegelse (Marsh 1998).

Denne delen av omstillingsprosessen er selvsagt en langsiktig prosess som går langt utover det tidsrommet denne oppgaven studerer (2003-2006). Det er ikke denne oppgavens intensjon å spå inn i fremtiden, men når det er sagt er erfaringene med lock-in fra andre steder der en markedsaktør dominerer, blant annet i kull- og stålindustrien i Nord-øst England og Ruhr-området i Tyskland, at det ofte i en omstillingsprosess var vanskelig å foreta de riktige prioriteringene tidsnok, før det fikk negative konsekvenser for regionens konkurranseevne (Hudson 1994, Grabher 1993, Hassink 1997). Lokale aktører hevder at Årdal er nyskapende, men som definisjonen nevnt ovenfor beskriver er nyskaping ut i fra Innovasjon Norges forståelse synonymt med viktigheten av et diversifisert næringsliv. Noe både teori og praksis fremhever som viktig i sammenheng med industriell omstilling. Selv om dette delkapitlet tydelig viser at det i denne delen av omstillingsprosessen satses mest på det aluminiumsorienterte eksisterende næringslivet er hovedpoenget at enten det gjelder aluminium eller andre alternativer er det strategisk viktig i en omstillingsprosess å fremstå som dynamisk og nyskapende. Det er ikke min hensikt å hevde at Årdal ikke er nyskapende i den forstand at det lokale næringslivet ikke utvikles, men som dette underkapitlet gjør rede for, innebærer det verken endring i form av diversifisering eller økt lokal uavhengighet til Hydro. Diversifisering er tvert i mot et strategisk argument forenlig med norsk regionalpolitikk.

6.1.4 Argumenter forenlig med *praksis*

Det ligger implisitt i ordet omstilling at det betyr endring. Argumentene i dette delkapitlet gjenspeiler ordet endring. Diversifisering og videreutvikling, økt samarbeid og internasjonalisering argumenteres for å være viktige faktorer for at Årdal også i fremtiden skal være et levedyktig industrisamfunn. I denne delen av oppgaven er Årdal Utvikling og Inkubas strategiske argumentasjon en måte å innfri de målene som Innovasjon Norge og nasjonale politiske myndigheter anser som den rådende diskursen for hva som er å regne for en god gjennomført omstilling. SMB-prosjektet og industrigruppen er begge eksempler på omstillingstiltak med solid hjemmel i teoritradisjonen som studerer de positive effektene av samlokalisering av foretak innenfor samme type bransje. Hassink & Shin (2005) gjør et skille mellom de som definerer klyngebegrepet positivt og negativt for regional utvikling. Flere

velkjente økonomer, deriblant Krugman (1991) og Porter (1990), redegjør for hvordan noen regionale økonomier er mer suksessfulle enn andre. Felles for de suksessfulle økonomiene er fokuset på hvordan innovasjon og nyskaping oppstår, samt hvilken betydning industriell organisering og interfirma-koblinger har for regionale konkurransefortrinn og regionale innovasjonsprosesser (se også Amin & Thrift 1994, Morgan 1997, Cooke m. fl. 2004). Et slikt syn på suksessfulle økonomier representerer en motsetning til Grabher (1993), som studerer de negative sidene ved det samme fenomenet. I likhet med Grabher drøfter andre akademikere (Porter 1990, Hassink 1997) hvordan geografisk konsentrerte klynger kan være et hinder heller enn en fordel for regional utvikling, ikke minst i gamle industriområder (Grabher 1993, Hudson 1994, 1997).

Uansett vinkling til regional utvikling har 'klyngetradisjonen' satt sitt klare preg på den politiske debatten i Norge. Nettverk mellom bedrifter og etablering av næringsklynger er viktige satsningsområder i norsk regionalpolitikk.⁹² Innovasjon Norges rolle som regjeringens nasjonale og regionale kompetanseorgan for lokal omstilling gjenspeiler mye av dette tankegodset, og representerer derfor et viktig rom for innflytelse i omstillingsprosessen.

Jeg vil hevde at Årdal Utvikling og Inkubas legitimering av det eksisterende næringslivets konkurransedyktighet plasserer seg midt inn under den rådende regionale utviklingsdiskursen for hva som anses som 'riktige' grep i en god omstillingsprosess. Og dessuten at dette arbeidet dikteres og ivaretas av IN kvalitetssikrende funksjon. Allsidighet (diversifisering) inngår som en viktig del av denne diskursen, og bekrefter med andre ord at diversifisering ikke først og fremst er en lokalt forankret hovedprioritering, men snarere en 'diskursvennlig' definert strategi for etableringen av lokalt handlingsrom. Innovasjon Norge er derfor en viktig aktør for å styrke Årdalssamfunnets innflytelsesrom (Cox 1998). Både fordi de følger regjeringens retningslinjer for omstilling og sånn sett implementerer myndighetenes regionalpolitikk, samtidig som de bevilger kapital og tilbud om finansiering til prosjekter. Oppsummert i tabellen (4) nedenfor viser Årdal Utvikling og Inkubas argumenter om hvordan strategiene førte til økt handlingsrom, samtidig som satsningen forsterket prosessindustrien og avhengigheten til Hydro.

⁹² <http://odin.dep.no/krd/norsk/tema/distrikts/innov/016061-990195/dok-bn.html>, nedlastet 07.1.2007

Tabell 4. Den funksjonelle legitimeringen av Årdal

	Problem	Problemløsning	Prosjekter	Mål
Argument	Ensidig næringsliv	Diversifisering av næringslivet	SMB-prosjektet Internasjonalisering	Redusere avhengigheten til Hydro
Funksjonell Lock-in	Hydro-dominert næringsliv	'Nyskaping' innenfor det eksisterende næringslivet	Videreutvikling av prosessindustrien	Økte bevilgninger til det eksisterende næringslivet Fortsatt avhengig av Hydro Lokalt handlingsrom

Denne måten å definere handlingsrom på er imidlertid bare en av flere måter å legitimere fortsatt industrivirksomhet i Årdal på. Den virkelige utfordringen for Årdalssamfunnet var som jeg kommer inn på senere: Erstatningen av 134 arbeidsplasser.

6.2 Den kognitive legitimeringen av Årdal-samfunnet

De kognitive aspektene ved legitimeringen av Årdalssamfunnet henger tett sammen med argumentasjonen i delkapitlet ovenfor. I tillegg til den funksjonelle legitimeringen overfor Innovasjon Norge i delkapittel 6.1 preges argumentasjonen i dette delkapitlet av et kognitivt sett av stedsspesifikke normer og personlige relasjoner mellom aktørene. Årtier med aluminiumsindustri bidrar med sitt, ikke bare i forhold til utviklingen av industrien, men også for Årdalssamfunnet mer generelt. Ovenfor fremgår det at Hydro var involvert i det lokale omstillingsarbeidet overfor de aluminiumsorienterte Smbene i Årdal. Jeg vil i dette delkapitlet argumentere for at Hydros *territorielt* forankrede tradisjon for å drive aluminiumsproduksjon i Årdal både forplikter i en lokal og nasjonal kontekst. En slik territoriell tradisjon ble bekreftet gjennom historiske *personlige* relasjoner mellom Hydro og Årdal. Både i forholdet til Innovasjon Norge og Hydro var det viktig å sikre tilstrekkelig innflytelsesrom (Cox 1998). I denne sammenhengen vil jeg derfor hevde at kommunale myndigheter og den lokale fagbevegelsen i motsetning til argumentasjonen overfor Innovasjon Norge, her hadde en todelt strategisk interesse. For det første gjennom å bruke stedet Årdal og forankrede personlige relasjoner til Hydro for å opprettholde sysselsettingen på best mulig måte. Dernest ved å fremheve de *negative* konsekvensene av Hydros utfasingsplaner i media for å presse

Hydro for mest mulig innflytelse i omstillingsprosessen. Og at de gjennom å dramatisere de anmeldte drastiske konsekvensene dette ville få for Årdalssamfunnet, i forhold til folketall, sysselsetting og lokal vekst/utvikling, ytterligere forsterker de kontigente mekanismenes betydning for defineringen av lokalt handlingsrom. Dette må imidlertid ikke overskygges av at også Hydro har en strategisk interesse av å få størst mulig avkastning på tidligere investert kapital fiksert i Årdal (Harvey 1982).

I følge Marsh (1998: 14) kjennetegnes såkalte "policy communities" av tette relasjoner mellom få deltakere i et nettverk. I dette underkapitlet vil jeg hevde at kommunen og den lokale fagbevegelsens tosidige argumentasjon overfor Hydro, og sistnevntes "sunk cost" i Årdal (Clark & Wrigley 1997) forsterker mitt inntrykk av at samarbeidet mellom aktørene og relasjonen til Hydro har vært viktig for utviklingen av en konsensuspreget agenda i Årdal. Til sammen utgjorde Hydros interesser og de lokale aktørenes overbevisning en *felles* kognitiv forståelse for Årdals fremtid. Sammen med den funksjonelle avhengigheten mellom Årdal og Hydro, bidro denne forståelsen ytterligere til å skape lock-in (Grabher 1993). En felles forståelse Marsh (1998) hevder er en forutsetning for politiske nettverks potensiale til å påvirke politiske beslutninger. Dette potensialet kommer jeg tilbake til i neste og siste delkapittel (6.3) som handler om den politiske legitimeringen av Årdalssamfunnet.

6.2.1 Hydro i Årdal, et territorielt forankret samarbeid

Hydros overtakelse av Årdal og Sunndal verk 1986 var ikke bare overtakelsen av en nær 40 år gammel bedrift, men like mye et lokalsamfunn. På folkemunne i Årdal sier man gjerne at "verket kommer før bygda" (Amdam m. fl 1997). Aluminiumsindustrien har bygd Årdal og ikke omvendt, og den sterke relasjonen mellom Årdal og industrien har preget og utviklet lokalsamfunnet frem til dags dato. Slik Massey (1995) påpeker det: De ulike historiske fasene blir ikke borte, de 'fester' seg i geografien. Hydros vedtak om utfasingen av Søderberganlegget var første gang i smelteverkets 60-årige historie de ansatte ble direkte rammet av nedskjæringer gjennom varslede oppsigelser. Det var som nevnt i bakgrunnskapitlet ikke første gang Årdalssamfunnet hadde vært igjennom større omstillinger, men derimot første gang det potensielt kunne få negative konsekvenser for bygdas innbyggere.

Hydros avgjørelse om utfasing høsten 2003 kan ikke ses uavhengig av selskapets territoriale forankring til Årdal i mer enn 20 år. Den territoriale konteksten setter et klart preg på dialogen mellom kommunen, den lokale og fagbevegelsen og Hydro. Dialogen vitner om både enighet og motsetninger, men understreker Hydros ansvar i Årdal. Et territorielt forankret argument utmerker seg: At Hydros berikelse i Årdal skyldes utnyttelsen av kommunens 'eierskap' over kraftressursene.

Ordføreren i Årdal, Ap-politiker Arild Lægred, er tydelig på å understreke at Årdal er en kraftkommune, og at elektrisiteten som produseres ikke tilhører Hydro, men lokalsamfunnet.⁹³ Dette innebærer i følge Lægred at Hydro har forpliktelse overfor Årdals innbyggere. Lægred tok det for gitt at Hydro ville bidra med midler for å erstatte de 134 anmeldte årsverkene som ville gå tapt i omstillingsprosessen. Hovedbegrunnelsen for dette var i følge Lægred:

Bakgrunnen for engasjementet mitt er at Hydro fikk overta en stor bedrift som het Årdal og Sundal verk (ÅSV) i 1986. På kommunemunne pleier vi å si at det var en gavepakning, de nærmest fikk bedriften for å si det sånn. I tillegg fulgte det med to store kraftverk, et i Fortun og et i Årdal som heter Tyin kraftverk. I ettertid har det vært en prosess der Hydro fikk kjøpe tilbake de to kraftverkene i 50 nye år. Begrunnelsen fra Hydro den gangen var at de måtte ha langsiktighet for å kunne utvikle aluminiumsbedriften sin i Årdal. Det var etter min mening begrunnelsen for at de fikk lov til dette, for ellers hadde kraften tilfalt staten. Av den grunn mener jeg at Hydro har forpliktelser i Årdal til å utvikle og modernisere anlegget så det fortsatt vil være her i fremtiden.⁹⁴

Begrunnelsen oppsummerer med andre ord kommunens territoriale forståelse av eierskapet over kraftressursene. For det første at Hydro overtok en aluminiumsbedrift fra staten som gjennom 40 år hadde utviklet seg i takt med Årdalssamfunnet for øvrig. Dermed at kraften som produseres i Årdal er territorielt avgrenset og 'eid' av Årdal kommune. Hydro eier ikke elektrisiteten. De får utvinne den, men kraften skal brukes i industrien i Årdal.⁹⁵ Gjennom sin 'bruk' av Årdals ressurser er Hydro derfor forpliktet, i følge ordføreren blant annet til å opprettholde og fortløpende modernisere aluminiumsverket etter behov. Årdal Kjemiske fagforening, som representerer de 134 oppsigelsestruede Hydroansatte, stilte seg bak ordførerens argumenter, og pekte i tillegg på de store overskuddene verket har akkumulert de siste årene. Det skulle derfor bare mangle at Hydro bidro med noe tilbake:

⁹³ Intervju med Arild Lægred, ordfører i Årdal, 13.06.2006.

⁹⁴ Intervju med Arild Lægred, ordfører i Årdal, 13.06.2006.

⁹⁵ Hydro søkte Olje- og energidepartementet om muligheten for å få omdisponere overskuddskraft etter utfasingen av Søderberganlegget, men ble bedt om å trekke avtalen. Kraften skal fortsatt brukes til industrien i Årdal og etter ellers inngåtte avtaler. Se mer St. prp. nr. 104 (1990-1991) og http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/1.166260, nedlastet: 09.01.2006..

Her har man en bedrift som har tjent penger som gress i alle år. Det er en modernisert bedrift ut i fra krav til rensing og utslippøyver, og den har hele tiden omstillet seg og tilpasset seg nye utslippskrav. Likevel har bedriften klart å tjene penger. Derfor må det være samfunnsnyttig å holde i gang.⁹⁶

Hydro er ikke overraskende uenig i de lokale aktørenes argumentasjon. Selskapet legger isteden vekt på hva selskapets verdiskapning i Årdal har tilført lokalsamfunnet gjennom årenes løp. Reinholdt i Hydro uttrykker det sånn:

Fra lokalsammfunnet hører du ofte at nå har man på en måte, hva skal jeg si, utnyttet disse samfunnene, og tatt ut det beste av dem, og så legger man ned når man finner det for godt. Vi synes egentlig det er to sider av den saken, for vi har jo egentlig gitt disse samfunnene en veldig vekst opp igjennom tiden og gitt et godt utkomme til mange.⁹⁷

Hydro hevder altså i motsetning til kommunen og fagforeningen at de gjennom overtakelsen av ÅSV i 1986 tilførte Årdal betydelige ressurser og verdiskapning i form av stabile og gode arbeidsforhold, Fou-virksomhet, utvikling av næringslivet gjennom outsourcing og underkontrakter, samt milliardinvesteringer i kraftproduksjonen. I tillegg til å argumentere for hvor mye positivt de har tilført Årdalssamfunnet, hevder Hydro at omstillingsprosessen og utfasingen av Søderberganlegget ikke bare var en ansvarsfull nedleggelse, men også en avgjørelse som på sikt vil gi bidra til positive ringvirkninger for næringsutviklingen i Årdal. Spesielt når en eventuell modernisering av anleggene – og den effektiviseringen det ville medført – på ingen måte ville krevd like mange årsverk som Søderberganlegget. I følge Hydro ville det snarere tvert i mot redusere avhengigheten til selskapet og gjøre lokalsamfunnet mindre sårbart for konjunkturedringer i verdensøkonomien.

Hydro har de fleste steder der hvor man legger ned brukt mye midler for å prøve og komme over i en annen situasjon. Der man skaper levedyktige virksomheter til disse områdene. Og det som jeg tror alle er enige om, også lokalt, er at det ikke er bra å ha en så stor hjørnesteinsbedrift som er så dominerende som Hydro har vært i mange av disse samfunnene. For da blir konsekvensene større hvis det skjer endringer.⁹⁸

Hydro understreker at selskapets intensjon var å vise samfunnsansvar. Selskapet understrekte for eksempel at de på ingen måte er juridisk forpliktet overfor Årdal i omstillingsprosessen. I følge Hydro dreier det seg om å vise samfunnsansvar:

Man ønsker jo tross alt å ta et ansvar for disse samfunnene, selv om man juridisk sett ikke nødvendigvis har et direkte ansvar. Man jo opptatt av at disse samfunnene skal leve

Comment [I13]: Veldig lang setning, kan du stykke opp?

⁹⁶ Intervju med Andreas Bakken, nestleder Årdal Kjemiske fagforening, 14.06.2006.

⁹⁷ Intervju med Bjarne Reinholdt, leder Aluimprover Hydro, 08.06.2006.

⁹⁸ Intervju med Bjarne Reinholdt, leder Aluimprover, 08.06.2006.

videre, og at man skal kunne bidra til at det skaffes nye arbeidsplasser og ny næringsvirksomhet. Man har jo hatt glede av å være i Årdal over mange år.⁹⁹

Selv om Hydro hevder noe annet, er poenget her at de lokale aktørenes territoriale argumentasjon illustrerer kommunen og fagbevegelsens innflytelsesrom over Hydro. Selskapet er som nevnt ikke juridisk bundet til Årdal, men forplikter seg likevel. Gjennom 20 år har Hydro produsert aluminium i Årdal, og selv bidratt til å videreføre 60 års aluminiumsproduksjon. Dette historiske samarbeidet forplikter, ikke minst fordi selskapet er territorielt forankret i Årdal. Noe dialogen mellom de lokale aktørene og Hydro bekrefter. De sterke historiske forbindelsene mellom Ap og fagbevegelsen lokalt og nasjonalt er som nevnt tradisjonsrike i Årdal. Hydros forpliktelser må derfor i tillegg ses ut i fra en nasjonal kontekst. Men før jeg redegjør for skalasjongleringen av Hydro fra Årdal til nasjonale medier, vil jeg understreke hvordan personlige relasjoner, i tillegg til det historiske samarbeidet mellom Hydro og Årdal er av stor betydning for defineringen av det lokale handlingsrommet (Grabher 1993).

6.2.2 Personlige relasjoner

Nærmere studier av de konkrete tiltakene iverksatt i regi av Hydro i samarbeid med lokale politiske myndigheter og Årdal kjemiske fagforening tydeliggjør at det historiske samarbeidet i tillegg er preget av personlige relasjoner mellom aktørene. Disse relasjonene vil jeg hevde at har vært viktig for legitimeringen av fortsatt industrivirksomhet i Årdal. De personlige relasjonene har også vært viktige for måten lokale aktører og selskapet har forholdt seg til hverandre underveis i omstillingsprosessen. Marsh (1998) hevder at dette politiske nettverk forutsetter konsensus rundt noen strategier alle aktørene kan være med på uten å risikere noen av sine egne interesser. I dette underkapitlet vil jeg argumentere for at koordineringen av omstillingsarbeidet i Årdal nettopp har vært preget av å finne noen felles strategier.

I tillegg til finansieringen av Inkubas og samarbeidet med Årdal Utvikling, bidro Hydro som nevnt med midler til opprettelsen av Årdal Fremtid. Tidligere styreleder i Årdal Fremtid, Bjarne Reinholdt¹⁰⁰, hadde hovedansvaret med å skape nye alternative arbeidsplasser i Årdal. Styret i Årdal Fremtid var og er dominert av de lokalt forankrede informantene. Styret gjenspeilte altså det såkalte "trekantsamarbeidet" mellom Hydro, kommunen og den lokale

⁹⁹ Intervju med Bjarne Reinholdt, leder Alumimprover Hydro, 08.06.2006.

¹⁰⁰ Reinholdt var styreleder i ÅFAS frem til juni 2006. Rådmannen i Årdal, Terje Moe, tok over ledervervet etter Reinholdt.

fagbevegelsen, et samarbeid representert av hovedaktørene i omstillingsprosessen. Fra ÅFAS ble stiftet 23. januar 2004 til Dooria og Norsun prosjektene ble en realitet i løpet av første halvår 2006, var dragkampen mellom de lokale aktørene og Hydro til tider harde. Nøytral observatør i styret, Rune Fromreide fra Innovasjon Norge oppsummerer det slik:

I forhold til konfliktforholdet mellom Hydro og kommunen: Årdal kommune stoler på en måte ikke helt på Hydro. Det går på tillit. Årdal kommune er utålmodige etter å komme i gang. På den andre siden har Hydro tradisjon for å kontrollere, kontrollere og utrede, utrede. Der ligger konflikten etter min mening. [...] I tillegg har problemstillingen rundt oppsigelsene fordi det ikke ble noe av moderniseringen i Årdal, preget tillitsforholdet. Det har ikke vært for godt. [...] Det har imidlertid vært en utvikling underveis fra relativt stor avstand til større grad av enighet. Det går mye bedre nå.¹⁰¹

Ordføreren bekrefter at før arbeidet i Årdal Fremtid kom i gang – spesielt da kommunen fikk vite at det ikke ble noe av Scanwafer-prosjektet¹⁰² – økte motsetningene mellom kommunen og Hydro.¹⁰³ Spesielt frustrerende var finansieringssituasjonen. For hvert aktuelle prosjekt måtte finansieringen avklares internt i Hydrosystemet. Frustrasjonen var særlig stor fordi de lokale aktørene i Årdal Fremtid følte at beslutningene i styret ble diktert fra Oslo istedenfor lokalt i Årdal. Tom Petter Olsen i Hydro begrunner dette med at når de først skulle bidra finansielt var det viktig med gode, langsiktige og seriøse alternativer. Hydro har i følge Olsen lært mye fra tidligere omstillingsprosesser, spesielt i forhold til hvilke private aktører de ikke vil samarbeide med:

Det har vært viktig for Hydro, med tanke på å erstatte de 134 årsverkene, og finne en bedrift som er villig til å satse, og som ikke bare er ute etter å ”shoppe” omstillingsmidler.¹⁰⁴

Etter skrinleggingen av Scanwafer-prosjektet i 2005 fortsatte arbeidet med å få på plass en eller flere større industrietableringer i Årdal. De lokale aktørene i Årdal Fremtid jobbet målrettet for at beslutningene i forhold til Årdals fremtid skulle bestemmes lokalt. I mars 2006, rett før aksjeselskapet Dooria AS ble stiftet (24. mars 2006) og intensjonsavtalen med Norsun ble underskrevet (16. juni 2006) inngikk samtidig Hydro og Årdal kommune en avtale der partene kom til enighet om Hydros videre forpliktelser i Årdal (Bukve m. fl 2006). I denne avtalen forplikter Hydro seg blant annet til å bygge det allerede nevnte teknologisenteret, opprette industriparken, øke produksjonskapasiteten ved det gjenværende

¹⁰¹ Intervju med Rune Fromreide, omstillingsansvarlig Innovasjon Norge, 16.06.2006.

¹⁰² Solcellefabrikk som hvis realitet hadde sysselsatt minimum 250 personer. Ble skrinlagt i siste øyeblikk i januar 2005 (Bukve m. fl. 2006).

¹⁰³ Intervju med Arild Lægveid, ordfører Årdal kommune, 13.06.2006.

¹⁰⁴ Intervju med Tom Petter Olsen, president Hydro, 12.06.2006.

smelteverket (Prebakeanlegget), samt at all kraft produsert ved Tyin og Fortun kraftverk skulle brukes i Årdal¹⁰⁵ (Bukve m. fl. 2006). Sist, men viktigst for kommunen og fagbevegelsen var opprettelsen av det såkalte Årdalsfondet, som var den endelige bekreftelsen på overføring av innflytelse fra Hydro til de lokale aktørene. Årdalsfondet består av omstillingsmidler fra Hydro. Styret i fondet er lokalt forankret, og ca. 125 millioner er stilt til disposisjon (Bukve m. fl. 2006). ÅFAS og kommunen er saksbehandlere og sender søknader til fondet. Ca. 50 millioner kroner var per juni brukt på Dooria og 45-50 millioner vil trolig gå til Norsun. De fleste av midlene er slik sett disponerte, men en del av dette er aksjekapital Hydro regner med å få tilbake gjennom utbytter senere (Bukve m. fl. 2006).

Forhandlingen om råderetten over beslutninger og fondets størrelse har til tider vært tøffe. Hydro beskyldte kommunen blant annet for å være pirkete og vanskelige i denne prosessen (Bukve m. fl. 2006). Men alt i alt har avtalen med Hydro i følge kommunen og fagbevegelsen vært positiv for Årdal:

Vi har lagt et rammeverk. Hydro og kommunen har inngått en avtale der det er lagt et rammeverk for å lykkes i den utviklingen vi har sett oss fore. Og i den ligger det en pott penger vi har fått til disposisjon i Årdal fra Hydro i tillegg til den offisielle potten vi har fått fra staten. Dette stiller oss i en helt annen situasjon i forhold til å videreutvikle næringslivet i Årdal.¹⁰⁶

Årdal Kjemiske fagforening har siden opprettelsen av Årdal Fremtid hatt en representant i styret. Erfaringen fra styrearbeidet og muligheten til å bestemme viktige beslutninger har i følge Bakken vært positiv, tross situasjonen for mange av hans medlemmer.¹⁰⁷

Comment [I14]: Tung setning – mulig å forenkle?

Hydro på sin side uttrykte tilfredshet med at omstillingsmidlene fra selskapet ble overført til Årdalsfondet. først og fremst fordi hovedansvaret ble overført fra Hydro til de lokale aktørene. I følge Olsen i Hydro, er det i den lokale næringsutviklingens favør at Årdal fremtid selv får avgjøre hvilke prosjekter de vil satse på. Tidligere måtte Årdal fremtid søke Hydro

¹⁰⁵ I ”overskuelig” fremtid er det avtalt at kraften produsert i Årdal også skal brukes der. Hydro trakk etter politisk press lokalt og sentralt søknaden til Olje – og Energidepartementet om å få eksportere overskuddskraft til andre steder. I følge Grimsrud og Kvinge (2006) er dette imidlertid ikke et absolutt krav nedfelt i Hydros kraftkontrakter med staten. I følge St.prp. nr. 104 (1990-1991) heter det: ”Kraften skal fortsatt nyttes i Norsk Hydros kraftintensive virksomhet. Kraften fra Tyin og Fortun er forutsatt nytt til slik virksomhet i Årdal. Forutsetningene i St.prp. nr.104 (1990-91) om at industrien har behov for kraften og eventuell avtale om omdisponering av kraften skal følges.” Kraften kan omdisponeres til andre forhold, men ikke uten vederlag til Staten.

¹⁰⁶ Intervju med Arild Lægneid, ordfører Årdal kommune, 13.06.2006.

¹⁰⁷ Intervju med Andreas Bakken, nestleder Årdal Kjemiske fagforening, 14.06.2006.

om midler per prosjekt. Olsen poengterer dessuten at Hydro er fristilt alt formelt ansvar hvis noen av nyetableringene går konkurs eller kommer ut for andre vanskeligheter.¹⁰⁸

Opprettelsen av Årdal Fremtid og erfaringene fra samarbeidet mellom de lokale aktørene og Hydro vitner om et historisk forankret samarbeid der personlige relasjoner har vært av betydning for utviklingen i omstillingsprosessen. Både kommunen og fagforeningen har gjennom sine respektive verv i Årdal Fremtid-styret jobbet sammen med Hydro for å skape konstruktive løsninger og nye arbeidsplasser. Avtalene om Dooria og Norsun er to eksempler på dette samarbeidet. Forutsatt at alt går som planlagt vil selskapene absorbere den ledige arbeidskraften som kommer fra Hydro. Samarbeidet i ÅFAS ville ha neppe fortonet seg på samme måte hvis det ikke hadde vært for at de ulike partene gjennom mange år har utviklet et felles 'språk' preget av respekt for partenes territorielle gjensidige avhengighet til hverandre. Dette samarbeidsklimaet etter hvert preget av konsensus understreker hvordan lokale aktører aktivt brukte nettverk for å komme til enighet med Hydro (Marsh 1998). Selskapets omstillingsplaner i Årdal og vedtak om utfasing av Sønderberganlegget høsten 2003, kom likevel som et sjokk for både næringslivet, kommunen og lokalsamfunnet. Mistroen mellom partene, spesielt fra de lokale aktørenes side, preget forhandlingene beskrevet ovenfor. Med Union-saken¹⁰⁹ friskt i minnet før valget høsten 2005, viste det seg at i tillegg til det strategiske lokale samarbeidet med Hydro, var det fra lokalt hold samtidig strategisk å ansvarliggjøre Hydro i nasjonale medier. De lokale aktørene visste at Hydros beslutning var bra avisstoff. Hydro ansvarliggjøres med andre ord både i en lokal og nasjonal kontekst.

6.2.3 Presset i pressen

Til tross for antallet sysselsatte i norsk industri (industri og bergverk) kun utgjør syv prosent¹¹⁰ av alle yrkesaktive her i landet, har denne gruppen arbeidstakere symbolverdi. I perioden januar til mars 2006 gikk det nesten ikke en dag uten at norske lokale og riksdekkende aviser skrev om omstillingsprosessen i Årdal. Disse artiklene er i tillegg del av den strategiske mobilisering mot nasjonale politiske myndigheter (se mer delkapittel 6.3.) Overskrifter som: "Der verket er alt", "Lover fortsatt kamp for verket", "Årdølene vant frem"

¹⁰⁸ Intervju med Tom Petter Olsen, president Hydro, 12.06.2006.

¹⁰⁹ Sensommeren 2005 varslet konsernledelsen i Norske Skog at papirfabrikken Union i Skien skulle legges ned. Dette viste seg å være politisk "sprengstoff", og førte til en enorm mediedekning og mobilisering både lokalt og nasjonalt. Stortingspolitikere og andre opinionsdannere nærmest valfartet til Union for å vise sin støtte til norsk prosessindustri.

¹¹⁰ <http://www.ssb.no/historisk/artikler/fig-2000-12-06-01.gif>, nedlastet 12.1.2007

og ”Kampen om Årdal”¹¹¹, bekrefter den massive mobiliseringen i norsk presse. Så vel lokale som de overlokale aktørene bekrefter at mediene var et viktig verktøy for å fremme Årdals sak på den nasjonale arenaen. Men hvorfor har norsk industri en så sterk symbolkraft? Steder som Årdal var inntil på 1970-tallet betraktet som svært viktige for utbyggingen i distriktene (Hansen & Selstad 1999). På 1980-tallet ble industrien etter hvert et regionalpolitisk problem, fordi vekst ble avløst av stagnasjon og nedgang. Dette er imidlertid ikke tilfelle i Årdal. I løpet av de første ni månedene i 2006 var Årdals driftsresultat på 703 millioner mot 229 millioner på samme tid i 2005.¹¹² Økningen skyldes først og fremst den gode prisen på aluminium og råvarer generelt på verdensmarkedet. På grunn av Årdals store overskudd, har det for mange vært vanskelig å forstå Hydros beslutning om nedleggelse av arbeidsplasser. Hydros argumentasjon om at en modernisering av verket reduserer behovet for arbeidskraft, samt den rådende usikkerheten i forhold til fremtidige kraftpriser, fører ikke frem.¹¹³ Dette vekker liten sympati, noe Union-saken er et godt eksempel på. I tillegg var norsk prosessindustri en viktig del av gjenoppbyggingen av Norge etter krigen. Prosessindustrien er en viktig del av vår felles etterkrigshistorie og har sånn sett en større symbolkraft i opinionen enn for eksempel arbeidsplasser i landbruket. Som kommunalminister Åslaug Haga påpekte det: ”Bøndene forsvinner en etter en, men det er ingen direkteoverføring på Dagsrevyen når dyrene forsvinner fra en gård”.¹¹⁴ Norske industriarbeidsplassers symbolverdi og det store overskuddet verket produserer, vil jeg hevde, føyer seg inn i det jeg mener er en nasjonal *industridiskurs* lokale aktører strategisk argumenterte for å presse Hydro fra to fronter samtidig. Hydros, Tom Petter Olsen beskriver det sånn:

Kommunen har et dobbeltansvar. De skal på den ene siden skaffe tilveie, opprettholde sysselsettingen og levere best mulige tjenester. Problemet er de pressmidlene som blir tatt i bruk. Det blir en tosidig agenda. Det har vært to prosesser samtidig, en privat og en offentlig prosess. Hydro har ikke vært opptatt å vinne diskursen i det offentlige rom. Vi har satt av en viss sum til disposisjon, og denne summen er ikke påvirket av mediernes søkelys.¹¹⁵

¹¹¹ Dagsavisen 24.2.2006, Dagsavisen 24.2.2006, Dagsavisen 13.2.2006, Aftenposten, 1.3.2006.

¹¹² http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/1.1205314, nedlastet 12.01.2007

¹¹³ Investeringer i fabrikkbygg og infrastruktur krever et langsiktig perspektiv. Hydro opererer med minimum 20 år. Staten har per dags dato ikke kunnet love at Hydro også i fremtiden skal få produsere og kjøpe kraft til dagens lave priser (8 øre per kWh). Mye av dette avhenger av uavklarte momenter i Eøs-avtalen, og hvorvidt den vil åpne opp for muligheten for nye langsiktige kraftkontrakter. Kombinert med tøffere miljøkrav har Hydro derfor de siste årene isteden inngått strategiske avtaler om nyinvesteringer i land utenfor Norge. Qatar er et godt eks. på det. Det vurderes også å investere i andre såkalte ”energirike lommer” i verden (Grimsrud & Kvinge 2006).

¹¹⁴ Aftenposten, 12.03.2006.

¹¹⁵ Intervju med Tom Petter Olsen, president Hydro, 12.06.2006.

Parallelt med samarbeidet mellom kommunen, fagbevegelsen og Hydro, jobbet lokale aktører strategisk for å synliggjøre situasjonen i Årdal i det offentlige rom. Nestlederen i Årdal Kjemiske fagforening hevder derimot motsatt av Hydro, at oppmerksomheten rundt Årdal i mediene bidro til at en del prosesser ble fremskyndet innad i selskapet. Spesielt avtalen om oppjusteringen av Prebake-anlegget og nyinvesteringene i teknologiseret.¹¹⁶ Ordføreren var mer generell i sine uttalelser og hevdet de aldri hadde drømt om et så intenst mediefokus, selv om de hadde håpet på bred pressedeckning av situasjonen i Årdal.¹¹⁷ Blant de lokale aktørene beskrives et mediefokus de ikke ante konturene av i forkant. Flere går faktisk så langt som å hevde at det etter hvert ble et problem for Årdal. Felles for de største avisene var at det ble skapt et inntrykk av at Hydro skulle 'legge ned' hele Årdalssamfunnet.¹¹⁸ Lokalt reagerte flere aktører på dette. De var engstelig for at det ville forsterke den allerede negativ trenden med fraflytting fra stedet (se figur 5). Det er en uttalt forståelse i lokalsamfunnet at folk vil flytte uten sikre arbeidsplasser. Dette er også et viktig ankepunkt for de lokale aktørene, fordi arbeid til alle er vesentlig for å holde oppe folketallet. Jevnaker, daglig leder i Årdal Utvikling, hevder at dette er et paradoks:

Det er et todelt bilde. På den ene siden skal du krisemaksimere for å få storsamfunnet til å skjønne at det er alvor, men faktumet er at vi har et næringsliv som sliter å få tak i folk. Samtidig sier vi "hjelp oss". Sånn sett har det vært et dilemma.¹¹⁹

At Årdal gjennom hele omstillingsprosessen har hatt et økende behov for arbeidskraft, er en side av saken som har fått mindre oppmerksomhet i de største mediene. I følge fylkesarbeidssjef Frode Henden, vil Årdal havne i en situasjon der det økende behovet for arbeidskraft overstiger tallet på antall ledige, og at millionene i omstillingsstøtte fra staten og Hydro mest sannsynlig ikke var nødvendig i Årdal.¹²⁰ Ved første øyekast kan det synes lite strategisk av Hydro og ikke bruke Hendens argument mot de lokale aktørene, men som jeg avslutningsvis i dette delkapitlet (6.2.4) hevder, var dette en bevisst strategi fra selskapets side.

¹¹⁶ Intervju med Andreas Bakken, nestleder Årdal Kjemiske fagforening, 14.06.2006.

¹¹⁷ Intervju med Arild Lægreid, ordfører Årdal kommune, 13.06.2006.

¹¹⁸ Dagsavisen, 24.02.2006, VG, 21.02.2006.

¹¹⁹ Intervju med Kurt Jevnaker, daglig leder Årdal Utvikling, 14.06.2006.

¹²⁰ http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/1.483769, nedlastet 15.01.2007.

6.2.4 Årdal: Et seilende skip?

Uansett utfallet av mediefokuset var det et faktum at Årdal ble et nasjonalt anliggende. Granovetters (1985) relasjonelle forståelse av forankringens betydning for personlige relasjoner har lagt mye av grunnlaget for det Peck (2005) beskriver som det "the cultural turn" i økonomisk geografi. I dette delkapitlet har både territoriell forankring og personlige relasjoner blitt brukt som faktorer for å forklare hvordan kognitive forhold har vært en del av lokale aktørers strategier for å definere lokalt handlingsrom. På den ene siden har sedimenterte historiske prosesser (Massey 1995) lagt grunnlaget for relasjonen mellom Årdal og Hydro. På den andre siden har det bidratt til at lokale aktører i Årdal har kunnet bruke den territorielt forankrede personlige relasjonen for å sikre innflytelsesrom over Hydro (Cox 1998). Det er tydelig at de lokale aktørene hadde en strategisk interesse av å fronte omstillingsprosessen, både for å oppnå mest mulig oppmerksomhet rundt saken, men også for å presse Hydro for penger. De lokale aktørene ønsket videre å påvirke de som har makt til å definere regional utvikling, det vil si nasjonale politiske myndigheter. Den ekstraordinære statlige tiltakspakken på 70 millioner ble bevilget allerede i revidert statsbudsjett for 2004. Mediekjøret skissert over var imidlertid ikke bare myntet på Hydro. Medienes offensive dekning av Årdal i perioden januar til og med mars 2006 mobiliserte ikke bare regjeringen Stoltenberg, men andre sentrale stortingspolitikere, opinionsdannere og LO sentralt. Politiseringen av omstillingsprosessen økte i mediene, spesielt i løpet av årets tre første måneder i 2006.

Til tross for den tilsynelatende uenigheten mellom lokale aktører og Hydro over Årdals fremtid, oppnådde aktørene etter hvert en konsensus om omstillingstiltakenes innhold. Grabher (1993) hevder at en *felles* forståelse av hva som er best for en regions utvikling snarere kan være en ulempe enn en fordel hvis det forhindrer nødvendige justeringer fra å møte konkurranse på andre vilkår og premisser. I likhet med forrige delkapittel hevder lokale aktører, her gjennom kognitivt fundert argumentasjon, at aluminiumsindustrien i Årdal er nødvendig for lokalsamfunnets eksistens og videre utvikling. "Flere ben å stå på" er viktig, men aluminiumsindustrien er "et å være eller ikke være" for lokalsamfunnets fremtid. Hydros territoriale argumentasjon vektlegger at Årdal er tjent med et mer diversifisert næringsliv. På den andre siden velger Hydro likevel å oppgradere det gjenværende Prebake-anlegget, investere i teknologiseret og utvide kraftproduksjonen (Bukve m. fl 2006), til tross for effektiviseringen av produksjonen og utfasingen av Søderbergovnene. I følge Hydro er

selskapets hensikt fortsatt å produsere aluminium i Årdal.¹²¹ Hydros konsernsjef, Eivind Reiten, hevder at investeringene skaper forutsetninger om at Hydro vil være lokalisert i Årdal i mange tiår fremover.¹²² Foruten statens overføringer i form av lån og direkte pengestøtte, er dessuten Industrigruppen, Dooria og Norsun deler av Hydros investeringer i Årdal. I tillegg til å betale mellom 500.000-800.000 per Hydro-ansatt Dooria og Norsun tilsetter, investerer selskapet 150 millioner kroner i Norsunprosjektet i Årdal.¹²³ Det er meget mulig at alt mediefokuset bidro til å definere handlingsrommet i Årdal gjennom avtalen med Hydro og overføringen av beslutningsmakt til lokale aktører, men det er på den andre siden viktig å poengtere at Hydro er et aksjeselskap der normen om "share holder" value gjelder: Formålet er å innfri aksjonærenes forventning til inntjening. Både Harvey (1982) og Clark & Wrigley (1997) hevder at relokalisering er mindre aktuelt der investeringene er høye. Hydros "sunk cost" i Årdal gjennom årvise investeringer i infrastruktur og annen territoriell forankret kapital gjør det derfor strategisk å legge til rette for nyetableringer som kan begrense kostnadene ved rasjonaliseringen av aluminiumsverket. Omstillingsmidlene Hydro stilte til disposisjon var med andre ord ikke forgjeves.

Selv om disse investeringene på sett og vis representerer et alternativ til aluminiumsindustrien er og blir det fortsatt prosessindustri. I likhet med aluminiumsverket vil Dooria og Norsun – bransjer drevet etter fordismens prinsipper – være avhengig av forholdet mellom volum, krafttilgang og arbeidsinnsats. Dette gjør at råvareinndekning og prisen på energi og arbeidskraft er avgjørende for produktiviteten. (Hudson 1997). På en måte kan det riktignok hevdes i denne sammenhengen at diversifisering betyr satsing på andre typer næringer enn aluminium, men jeg vil likevel hevde at Dooria og Norsun er prosessindustri som reproducerer næringsstrukturen i Årdal. Stabil og god tilgang på billig elektrisitet – lokaliseringsfaktoren som la grunnlaget for aluminiumsproduksjonen i Årdal – legger i dag grunnlaget for Dooria og Norsun. Da overskuddskraften fra Hydros kraftproduksjon ble bestemt at skulle brukes i Årdal, åpnet det for eksempel opp for Norsuns produksjon av monokrystalline silisiumsolfceller. I følge direktør i Norsun er dette en meget energiintensiv prosess og derfor avhengig av gode vilkår i krafttilgangen for å sikre produktiviteten.¹²⁴ Hydros pengestøtte og investering i selskapet, statens bevilgning og lånefinansieringen på 30

¹²¹ Intervju med Tom Petter Olsen, president Hydro Aluminium, 12.06.2006.

¹²² http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/1.660074, nedlastet 16.01.2007.

¹²³ http://www.hydro.com/no/press_room/news/archive/2006_11/norsun_no.html, nedlastet 16.01.2007.

¹²⁴ <http://www.tu.no/energi/article58034.ece>, nedlastet 16.01.2007.

millioner fra Innovasjon Norge¹²⁵ må selvfølgelig inkluderes i regnestykket, men det undergraver alt i alt ikke de lokale aktørenes vilje: Fortsatt satsing på prosessindustri i Årdal.

Lokale aktørers press på Hydro og aktørenes intensjon om å diversifisere næringslivet, illustrerer tydelig at ikke bare aluminiumsindustrien er forankret i den eksisterende næringsstrukturen, men også de nye industriprosjektene. Relasjonen mellom aktørene først preget av uenighet rundt omstillingstiltakene og deretter konsensus, forsterker inntrykket av lock-in i Årdal (Grabher 1993). Det oppstod en "sailing-ship" effekt der 'gammelt nytt' bevares. Samtidig defineres det lokale handlingsrommet. Som dette delkapitlet har redegjort for (se tabell 5) er argumenter basert på territorielt forankrede personlige relasjoner av betydning for lokale aktørers innflytelsesrom (Cox 1998), men det er ikke uavhengig av Hydros strategiske disposisjoner i forhold til eget selskap og inntjening. Det sterke historiske samarbeidet og argumentasjonen mellom lokale aktører og Hydro i Årdal har skapt innflytelsesrom både i de politiske og de industrielle relasjonene. Årdal er en del av. Politiske nettverk har som neste delkapittel (6.3) påpeker, gitt legitimeringen av Årdalssamfunnet langt større slagkraft på nasjonalt nivå.

Tabell 5. Den kognitive legitimeringen av Årdal

	Lokale aktørers forventinger til Hydro	Mediefokus	Konsensus
Argument	Hydro har et territorielt ansvar i Årdal pga. utnyttelsen av lokalt forankrede kraftressurser	Hydro legger ned til tross for store akkumulerte overskudd i Årdal	Hydro er nødvendig for lokalsamfunnets videre vekst og utvikling
Kognitiv Lock-in	Territoriell forankring Personlige relasjoner	Konsensus lokalt	Hydro overfører midler til Årdalsfondet og foretar nye investeringer i Årdal

¹²⁵ http://www.invanor.no/templates/NewsPage_64294.aspx, nedlastet 21.2.2007

6.3 Den Politiske legitimeringen av Årdal-samfunnet

I tillegg til funksjonelle og kognitive argumenter, er den politiske dimensjonen i denne oppgaven viktig for å forstå grunnlaget for hvordan viljen til å bevare forankret økonomisk vekst utspiller seg. I 50 år har den norske stat som eier av først ÅSV og Hydro (etter 1986) vært med på å bygge opp Årdal slik vi kjenner stedet i dag. Ikke bare de politisk valgte myndighetene, men også fagbevegelsen på lokalt og nasjonalt nivå har gjennom historisk forankrede, sterke institusjonelle bånd (Hassink & Shin 2005) satt sitt preg på omstillingsprosessen i Årdal. Når de funksjonelle og kognitive mekanismene legitimerer Årdal med fortrinnsvis positive og negative egenskaper avhengig av hva som bidrar til å bevare økonomisk aktivitet lokalt, er den politiske legitimeringen i tillegg et spørsmål om norsk regionalpolitikk og et nasjonalt politisk ansvar for å ivareta det norske folks 'rett' til å bosette seg der de selv vil (St.meld. nr. 21 (2005-2006)). I dette delkapitlet vil jeg belyse de lokale aktørenes strategiske mobilisering overfor nasjonale politiske myndigheter. Den politiske legitimeringen oppsummerer de lokale aktørenes argumentasjon for å sikre innflytelsesrom i omstillingsprosessen overfor Innovasjon Norge, Hydro og nasjonale politiske myndigheter. Argumentene synliggjøres gjennom politisk mobilisering og en nasjonal politisk debatt der omstillingsprosessen ble til gjenstand for en politisk drakamp om statens eierskap og næringspolitikk.

Både Cox og Hay (1998) hevder aktørenes påvirkningspotensiale defineres gjennom strategiske allianser i nettverk. I tillegg til at nettverket mellom kommunen, fagbevegelsen og Hydro bekreftet lokale aktørers innflytelsesrom i omstillingsprosessen, la den strategiske alliansen mellom lokale aktører, nasjonale politiske myndigheter og fagbevegelse grunnlaget for mobiliseringen av lokal makt på flere skalaer samtidig (Hay 1998). Skalasingleringen til nasjonalt nivå etablerte innflytelsesrom som konstruerte avhengighetsrom gjennom en nasjonal diskurs angående statens forpliktelser i Årdal (Cox 1998).

Mediefokuset rettet mot Årdalssamfunnet i nasjonale medier viser at regional utvikling er et politisk engasjerende tema. Det er her Jones (1998) og Cox (1998) hevder at skalasinglering er relevant. Argumentene rettet mot Innovasjon Norge og Hydro ble ikke framsatt kun for å sikre innflytelsesrom ovenfor disse aktørene, men også for å mobilisere den nasjonale fagbevegelsen og politiske myndigheter (Cox 1998, Jones 1998). Ved å argumentere for at

staten har et politisk ansvar for å sikre fortsatt trygge levekår i Årdal, trekkes argumentasjonen opp på et nasjonalt nivå. Et utvidet og konstruert avhengighetsrom øker i følge Cox (1998) muligheten for større gjennomslagskraft. Relevansen av omstillingsprosessen forholder seg derfor ikke bare til Årdal, men til flere steder på skalaen samtidig (Cox 1998). Lokale aktører konstituerer i så måte omstillingsprosessen som en situasjon der nasjonale økonomiske interesser står på spill.

6.3.1 Distriktpolitiske virkemidler i Årdal

Grunnlaget for den statlige omstillingssatsingen i nyere tid ble til på bakgrunn av Buvikutvalgets rapport om ensidige industristeders fremtid (NOU 1983: 10). Utvalget drøftet fremtiden for de ensidige, geografisk isolerte industristedene i en tid da mange hjørnesteinsbedrifter møtte nye konkurransebetingelser, rasjonaliseringer og nedleggelse. Utvalget foreslo en betydelig innsats av offentlige midler for å fremme etablering av nye lønnsomme arbeidsplasser – og for å 'omstille' hjørnesteinsbedriftene. Omstillingen skulle videre bygge på et samarbeid mellom lokale og sentrale krefter. Årdal unngikk som nevnt lenge de store omstillingsprosessene og masseoppsigelsene. Umiddelbart etter vedtaket om omorganisering høsten 2003, startet imidlertid arbeidet med å mobilisere nasjonale politiske myndigheter. På denne tiden satt Bondevik II-regjeringen¹²⁶ i posisjon. Kommunen kontaktet regjeringen, men fikk mest ut av den tette forbindelsen til Ap¹²⁷ som på denne tiden var et opposisjonsparti på Stortinget. Når Hydro først hadde bestemt seg for å fase ut Søderberganlegget, og vedtaket ikke kunne omgjøres, var kravet fra Ap lokalt og Årdal Kjemiske fagforening at staten måtte ta sin del av ansvaret i omstillingsprosessen:

I forbindelse med revidert statsbudsjett i 2004 fikk vi innvilget 100 millioner i omstillingsstøtte. Det var påtrykket i forbindelse med Scanwafer-saken som utløste disse midlene.¹²⁸

Rådmann Terje Moe beskriver med egne ord hvordan samarbeidet mellom lokale aktører og Ap førte til at Jens Stoltenberg dro til Årdal våren 2004 og lovet ekstraordinære omstillingsmidler til Årdal:

Historien begynte med at Hydro varslet at de skulle legge ned Søderberg. Martin Kolberg holdt 1. mai tale i Årdal i 2004 og pratet både store ord og visjoner. Han lobbet sikkert

¹²⁶ Bondevik II-regjeringen regjerte i perioden 2001-2005 og var en mindretallsregjering bestående av Kristelig folkeparti, Høyre og Venstre.

¹²⁷ Intervju med Arild Lægreid, ordfører Årdal kommune, 13.06.2006.

¹²⁸ Intervju med Arild Lægreid, ordfører Årdal kommune, 13.06.2006.

veldig mye inn mot partiapparatet og fagforeninger. Etter det gikk det en stund og Hydro begynte å orientere sentrale stortingspolitikere om det de hadde tenkt å foreta seg i Årdal. Også da var Martin Kolberg tilstede. Jeg skal ikke mene så mye om hva som skjedde, men han tok kontakt med Jens Stoltenberg og ga ham det gode rådet om at her måtte noe skje. ”Nå må du stå frem å hjelpe til å få midler til denne kommunen med flest Ap-velgere i Norge.” Jens kom senere til Årdal og holdt et vekkelsesmøte der han lovt veldig mye. Det som skjedde på møtet, fikk opposisjonen inn i budsjettet til statsminister Bondevik.¹²⁹

Ap sentralt bekrefter at de under budsjettforhandlingene med Bondevik II-regjeringen ble enige om ekstrabevilgningen på 100 millioner til omstillingsarbeidet i Årdal og Høyanger. Martin Kolberg hevdet selv at dette var Ap’s initiativ og at det ble fremstilt som et nasjonalt ansvar ovenfor et lokalsamfunn som hadde tilført Norge store verdier gjennom 50 år:

Når innbyggerne i Årdal har støttet oss med 60-70 prosent av stemmene i tiår etter tiår så blir det pay back time. Årdal har bidratt med mye til storsamfunnet, og derfor er det nødvendig å sørge for at de får levelige vilkår i årene som kommer.¹³⁰

På grunn av forskjellen i omstillingsprosessenes omfang¹³¹, ble det i møter mellom Innovasjon Norge, fylkeskommunen og ordførerne i Årdal og Høyanger avgjort at 70 av totalt 100 millioner kroner skulle tilfalle Årdal (Bukve m. fl 2006). I utgangspunktet var midlene ment som en del av Innovasjon Norgess finansieringstilbud til Scanwafer, men da dette prosjektet ble skrinlagt, ble midlene overført til Dooria og Norsun. Innovasjon Norge har siden innvilgingen av Årdals omstillingsstatus i 2004 vært nøytral observatør i styret til ÅFAS. Rune Fromreide i Innovasjon Norge hevder det var unikt at Høyanger og Årdal fikk bevilget 100 millioner over statsbudsjettet:

At Årdal og Høyanger fikk 100 millionene er helt spesielt. Jeg kan ikke huske at sånne beløp har ikke skjedd tidligere. Det er helt spesielt og det skyldes to gode ordførere som har jobbet aktivt mot Ap. Når de begynte med prosjektet sa jeg at jeg ikke hadde tro på det, men det har jeg måtte bite i meg. Jeg synes de har vært utrolig dyktige.¹³²

Da Bondevik II-regjeringen gikk av høsten 2005, og den nye flertallsregjeringen bestående av AP, SP og SV overtok regjeringsmakten, forsterket det Ap’s maktposisjon:

Der er klart at når du sitter med regjeringsmakten har du et annet ståsted. Da er du jo i en operativ situasjon hvor du er i stand til å gjøre mer.¹³³

¹²⁹ Intervju med Terje Moe, daglig leder Årdal Fremtid, 15.06.2006.

¹³⁰ Intervju med Martin Kolberg, partisekretær Ap, 30.11.2006.

¹³¹ Omfanget av Hydros omstilling i Høyanger rammet færre antall ansatte i Høyanger enn i Årdal.

¹³² Intervju med Rune Fromreide, omstillingsansvarlig Innovasjon Norge, 16.06.2006.

¹³³ Intervju med Martin Kolberg, partisekretær Ap, 30.11.2006.

Ikke bare var Ap i stand til å gjøre mer for Årdal, men den historiske forbindelsen mellom Ap og fagbevegelsen ga lokale aktører et mer solid grunnlag for å utvide avhengighetsrommet til et spørsmål om nasjonale verdier og statens industripolitikk. Kolberg fastslår at den politiske kontakten og de politiske relasjonene mellom Ap lokalt og sentralt var i Årdals favør, men vil ikke ha på seg at Ap driver noen som helst form for forskjellsbehandling mellom Årdal og andre steder. Samtidig understreker han på den andre siden at situasjonen var spesiell:

Det er klart at situasjonen andre steder kan være like vanskelig og like krevende, og man alltid har beholdt integriteten og sørget for at behandlingen har blitt korrekt. Men jeg gjenntar enda engang at de politiske kontaktene selvfølgelig var av stor betydning. Det er de alltid.¹³⁴

Selv om omstillingsprosesser på ensidige industristeder historisk sett har medført statlig finansierte omstillingspakker er Årdal-caset spesielt. I motsetning til for eksempel omstillingsprosessen i Mo i Rana (Hansen & Selstad 1999), var det aldri snakk om en stor nedleggelse fra Hydros side. 134 arbeidsplasser er riktignok mye i en bygd på drøye 5500 innbyggere, men tatt i betraktning at i løpet våren 2006 allerede var mangel på arbeidskraft i Årdal og det faktum at Hydros tydelig uttrykte vilje til å vise samfunnsansvar, tilsier det at de politiske forbindelsene var av stor betydning for tildelingen av den statlige tiltakspakken. Dessuten var LO involvert etter forespørsel fra fagbevegelsen i Årdal. I følge Steen, var LO-leder Gerd-Liv Valla i kontakt med både daværende næringsminister Børge Brende, Innovasjon Norge og sentrale Ap-folk, deriblant Jens Stoltenberg og Martin Kolberg. I følge Steen hadde LO et klart mål:

Nå måtte man snu hver eneste stein for å få til i Årdal, både i regi av Hydro, men også gjennom alternative ben å stå på.¹³⁵

Det rådet med andre ord en sterk konsensus mellom Ap og fagbevegelsen lokalt og nasjonalt om at Årdal skulle hjelpes. Årdals er som nevnt en av 'juvelene' i Ap og arbeiderbevegelsens krone, og jeg vil derfor hevde at tiltakspakken på 70 millioner og Innovasjon Norges finansieringstilbud til Dooria og Norsun i så måte er unikt for Årdal. Nettverket mellom de ovennevnte aktørene og den politisk forsterkede mekanismen er illustrerende nok i seg selv for at de statlige bevilgningene til omstillingsprosessen er et resultat av kontigente romlig-historiske betingelser. Det sosiale fenomenet Årdal påvirkes av dette, og derfor vil omstilling andre steder potensielt produsere andre hendelser (Sayer 2000).

¹³⁴ Intervju med Martin Kolberg, partisekretær Ap, 30.11.2006.

¹³⁵ Intervju med Martin Steen, informasjonsrådgiver LO, 29.11.2006.

Det manglet altså ikke politisk engasjement på Årdals vegne. Engasjementet forklarer imidlertid ikke hvordan de lokale aktørene konstruerte det nasjonale avhengighetsrommet. Den lokale strategien var å politisere omstillingsprosessen, noe lokal enhet og tette personlige relasjoner i nettverk la grunnlaget for (Marsh 1998).

6.3.2 Statens eierskap

I tidsrommet januar til mars 2006 var mediefokuset rundt Årdal på sitt mest intense. Under denne perioden var kommunen og Årdal Kjemiske fagforening tilsynelatende lite fremme i mediebildet. Forrige delkapittel bekrefter at de lokale aktørene var delaktige i medieprofileringen, men ikke på hvilken måte de var det. Dette er etter min mening essensielt for å forstå hvordan Årdal ble et nasjonalt anliggende. Fra 2004 til 2006, før mediene begynte å skrive om Årdal, fremstilte lokale aktører som nevnt Årdal i både positive og negative termer avhengig av hvem argumentasjonen var myntet på. Den strategiske argumentasjonen var ikke bare rettet mot Innovasjon Norge og Hydro, men også en del av den politiske mobiliseringen fra Årdal mot nasjonale politikere og fagbevegelse. Som et resultat ble omstillingen i Årdal politisert: Omstillingen ble gjort til gjenstand for en politisk drakamp om statens eierskap og næringspolitikken for øvrig. Andreas Bakken i Årdal Kjemiske fagforening belyser fagforeningens strategiske argumentasjon overfor nasjonale politiske myndigheter:

Hvis det er noe jeg savner, er det gehør og lettere kontakt med de som sitter med den politiske makten inne i Oslo. Da mener jeg stortingspolitikkerne. De som skal være med å legge rammevilkårene for norsk industri. Det som er spesielt er at Hydro er en bedrift der staten har aksjemajoriteten.¹³⁶ Det er ikke tvil om at det har gått politikk i omstillingsprosessen. Og det er industripolitikk det dreier seg om. Enten det er Stoltenberg eller Bondevik mener jeg de har vært ganske fraværende. De kunne godt ha brukt sin myndighet de har gjennom generalforsamlingen til Hydro og den aksjemajoriteten de besitter til å være mye mer aktive og løsningsorienterte.¹³⁷

Mye av irritasjonen i fagbevegelsen både lokalt og nasjonalt bunner ut i det faktum at Hydro valgte å fase ut deler av aluminiumsproduksjonen til tross for selskapets store overskudd i Årdal. Informasjonsrådgiver, Martin Steen i LO sentralt er tydelig på at fagbevegelsen hele tiden har vært motstander av nedleggelsen i Årdal, spesielt med henvisning til Hydros positive

¹³⁶ 43 %, statens eierandel i Hydro (Bukve 2006).

¹³⁷ Intervju med Andreas Bakken, nestleder Årdal Kjemiske fagforening, 14.06.2006.

driftsresultater i Årdal de siste årene.¹³⁸ Partisekretær i Ap, Martin Kolberg har stor forståelse for irritasjonen, og påpeker at Ap's standpunkt er at partiet alltid har vært politisk uenig i beslutningen om å legge ned Søderberg uten påfølgende modernisering av anlegget. Han understreker imidlertid at det er styret til Hydro som tok denne beslutningen, og at Ap ikke fant grunnlag for å gripe inn:

På gitte tidspunkter hadde vi tett kontakt med Hydros ledelse, hvor vi hørte på argumentasjonen deres, og jeg kan bare si at i Ap fikk de aldri godkjent det. Men på den annen side fant vi ikke grunnlag for å "gripe inn" som det heter. Det har blitt gjort veldig sjelden eller praktisk talt nesten aldri, og derfor har man ikke gripet inn, men jeg presiserer at Hydro heller aldri fikk det politisk godkjent.¹³⁹

Dette er fullt ut i tråd med 'Hydro-modellen'¹⁴⁰ der det rådende synet er at staten i liten grad har brukt eierskapet til å gripe direkte inn i Hydro sine forretningsstrategier. Staten har tradisjonelt bare grepet inn når statselskaper har vært i krise, og det har Hydro unngått (Grønlie 2006). Et godt eksempel er ifølge Einar Lie (Hydros historie bind 2:2005) at staten ikke engang under fusjonsforhandlingene med Årdal og Sunndal verk i 1986 brukte eierskapet sitt for å diktere fusjonsprosessen. Fagbevegelsens argumentasjon føyer seg inn i rekken av uttalelser fra lokale aktører der staten som eier av Hydro og forvalter av norsk industripolitikk har et ansvar for å ivareta fortsettelsen av et industrisamfunn der driftsresultatene peker oppover år etter år.¹⁴¹ Et annet argument lokale aktører brukte for å konstruere avhengighetsrom er statens næringspolitikk.

6.3.3 En nasjonal politisk debatt

Årdals ordfører, Arild Lægred bekrefter at kontakten med stortingspolitikere og LO var viktig i fasen før Dooria og Norsun avtalene kom på plass og at de bedrev lobbyvirksomhet så lenge det var forsvarlig:

I forhold til spørsmålet ditt vedrørende mediefokus på Årdal, slo det etter min mening begge veier. Det var vi også klare over at det kunne gjøre, slik at vi dro den nok så langt vi turte. Vi har bevisst ligget lavt i ettertid, for man vet aldri hvordan slike ting slår tilbake.¹⁴²

¹³⁸ Intervju med Martin Steen, informasjonsrådgiver LO, 29.11.2006.

¹³⁹ Intervju med Martin Kolberg, partisekretær Ap, 30.11.2006.

¹⁴⁰ St. meld. nr. 13 (2006-2007): Et aktivt og langsiktig eierskap, legger opp til et mer offensivt statlig eierskap, men dette diskuteres ikke her da det ikke får noen konsekvenser for det tidsrommet denne oppgaven studerer.

¹⁴¹ "Pengane strøyer inn til Hydro", http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/1.766095, nedlastet 18.01.2007.

¹⁴² Intervju med Arild Lægred, ordfører Årdal Kommune, 13.06.2006.

Da avisartiklene i pressen og oppmerksomheten fra media tiltok i januar 2006 hadde lokale aktører allerede i flere år, som delkapitlene over illustrerer, drevet et intenst arbeid for å sikre innflytelsesrom overfor Innovasjon Norge, Hydro, stortingspolitikere, senere Ap i regjering og LO. I det mediene begynte å skrive om Årdal, startet 'snøballen' å rulle, og de nasjonale aktørene overtok oppmerksomheten på vegne av Årdal i det offentlige rom. Fra å dreie seg om et spørsmål om tilstrekkelige midler til lokal omstilling av aluminiumsindustrien, endret spørsmålet seg til utformingen av den rød-grønne regjeringens næringspolitikk. "Det gikk storpolitikk" i det, som rådmannen i Årdal, Terje Moe, påpekte det.¹⁴³

Da daværende næringsminister i den 'rød-grønne'-regjeringen¹⁴⁴, Odd Eriksen reiste til Årdal 22. februar 2006, ble han i mediene beskyldt for å ha glemt "verktøykassen" hjemme.¹⁴⁵ Saken ble ikke bedre da Eriksen uttalte at han hadde byttet ut verktøykassen med et "smykkeskrin". Til tross for Eriksens løfte om statlige arbeidsplasser (før Dooria-avtalen ble underskrevet) ble han beskrevet i media som svak og uten virkemidler til å instruere Hydro i spørsmålet om utfasingen av Søderberganlegget. Andre politikere som Jan Bøhler (Ap) og Ap-veteraner Haakon Lie og Reiulf Steen, mobiliserte motstand mot regjeringens 'passive' næringspolitikk.¹⁴⁶ Reiulf Steen skrev blant annet i sin kronikk at det er viktig med en våken fagbevegelse og en partiorganisasjon som er åpen for meningsbrytninger og debatt. Jan Bøhler blir nevnt som en viktig politisk aktør innad i Ap (Bukve m. fl 2006). Han bidro til å sette Årdal på dagsorden etter valget, og ledet en større debatt innad i partiet om offentlig eierskap og behovet for en mer aktiv næringspolitikk.¹⁴⁷

Konstruksjonen av et avhengighetsrom – der det ble vektlagt at nasjonale økonomiske interesser stod i fare – var altså vellykket (Cox 1998, Jones 1998). De lokale aktørene kunne bare 'sitte stille' å se nasjonale politikere og fagbevegelsen diskutere seg i mellom i mediene om noe som i utgangspunktet på lokalt nivå dreide seg om omstillingsprosessen i Årdal, men som på nasjonalt nivå viste seg å handle like mye om statens eierskap og næringspolitikk. Det politiske nettverket i Årdal, og den enheten de lokale aktørene representerte, hadde styrket

¹⁴³ Intervju med Terje Moe, Rådmann Årdal kommune, 15.06.2006.

¹⁴⁴ Betegnelse på flertallsregjeringen bestående av Ap, Sp og SV, etablert i 2005.

¹⁴⁵ "Lover statlege Arebeidsplassar" http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/1.166555, nedlastet 19.1.2007. "Glemte Verktøykassen hjemme", <http://pub.tv2.no/nettavisen/innenriks/politikk/article567397.ece>, nedlastet 19.01.2006.

¹⁴⁶ "Haakon Lie kritiserer Hydroledelsen", NTB, 22.02.2006. "Årdal, Norge og verden", Dagsavisen 17.03.2006.

¹⁴⁷ "Industrikamp og Løftebrudd", Dagsavisen 26.02.2006.

argumentasjonen sin gjennom assosierte aktører på overlokalt nivå. De lokale aktørene hadde etablert sitt viktigste innflytelsesrom på skalaen: Nasjonale politiske myndigheter.

Det er viktig å ikke glemme Hydros rolle i den politiske debatten. Hydro holdt i følge dem selv en lav profil, og forholdt seg kun til diskusjonen utenfor mediens søkelys angående omstillingsprosessen i Årdal:

Hydro har ikke vært opptatt av å vinne kampen om diskursen i det offentlige rom. Vi har vært på det rene, så vi har holdt en bevisst lav profil. Vi kunne uttalt oss til media ved en rekke anledninger, men det har vi faktisk ikke gjort. Forholdet til det politiske miljøet og fagforeningen er viktig, men har altså ikke vært utslagsgivende for mer eller mindre omstilling fra Hydros side.¹⁴⁸

Martin Kolberg hevder at når styret i Hydro fatter beslutninger de vet aldri vil bli godkjent politisk, vet de på den andre siden at det indirekte fører til at politiske myndigheter må støtte Årdal. Dette fordi presedensen i 'Hydro-modellen' gjør at staten uansett ikke griper inn.¹⁴⁹ Steen bekrefter at det underveis i omstillingsprosessen var en rekke uformelle møter mellom Eivind Reiten fra Hydro, Gerd-Liv Vala fra LO og andre sentrale stortingspolitikere, både i Ap og andre politiske partier.¹⁵⁰ Hydro som foretaksaktør kan derfor ikke ses uavhengig av den nasjonale politiske debatten. I likhet med lokale aktører var selskapet delaktig, men ikke i det offentlige rom. Forrige delkapittel vektla Hydros *sunk cost* i Årdal (Clark & Wrigley 1997). Kolbergs utsagn over illustrerer i tillegg at selskapet i likhet med de lokale aktørene hadde en strategisk interesse av det nasjonale avhengighetsrommet. Statens støtte til Norsun og Hydros investeringer i det samme selskapet er et godt eksempel på det. I tillegg til utnyttelse av eksisterende infrastruktur fikk Hydro avkastning på statens omstillingsmidler. Dette understreker igjen at defineringen av det lokale handlingsrommet og de kontigente mekanismene bygger på den fordistiske industriens sterke posisjon i Norge.

6.3.4 Lokalt handlingsrom

I tillegg til å oppsummere hvordan lokale aktører og Hydro gjennom omstillingsprosessen har argumentert strategisk for å konstruere avhengighetsrom, illustrerer det på den andre siden hvordan nasjonale politikere og fagbevegelse gjennom støtten til fordistisk industri, imøtekommer lokale aktørers innflytelsesrom på nasjonalt politisk nivå (Cox 1998). Norsk

¹⁴⁸ Intervju med Tom Petter Olsen, president Hydro, 12.6.2006

¹⁴⁹ Intervju med Martin Kolberg, partisekretær Ap, 30.11.2006

¹⁵⁰ Intervju med Martin Steen, informasjonsrådgiver LO, 29.11.2006

regional- og distriktpolitikk er en viktig faktor i denne konteksten. Regionalmeldingen (St. meld. nr. 21 (2005-2006)) hevder som nevnt at diversifisering av næringslivet er viktig i en omstillingsprosess. Her er det tydelig forskjell på teori og praksis. Når omstillingsprosessen i Årdal fremstilles positivt med tanke på diversifisering og Kolberg og Steens argumenter legges til grunn, der det eksplisitt påpekes at 'flere ben å stå på' er et overordnet mål for Årdal¹⁵¹, er det for så vidt korrekt med tanke på utviklingen av nye bedrifter. Etableringen av Dooria og Norsun tilfører riktignok lokalsamfunnet nye produksjonsmåter i form av dør- og solcelleproduksjon, men det er fortsatt prosessindustri. Norsun og Dooria representerer videreføringen av en næringsstruktur basert på god krafttilgang, og omstillingstiltakene ovenfor det eksisterende næringslivet avslører dessuten en fortsatt funksjonell avhengighet til Hydro. De tre mekanismene har gjennom nettverk mellom assosierte aktører i omstillingsprosessen definert et lokalt handlingsrom for prosessindustrien, som Grabher (1993) ville hevde var en lock-in effekt. Det er imidlertid ikke dermed sagt at lock-in er et negativt fenomen i Årdal.

Grabhers (1993) lock-in begrep er tredelt. Som det går frem av argumentasjonen i dette kapitlet henger den funksjonelle, kognitive og politiske legitimeringen av Årdalssamfunnet sammen. Denne sammenhengen samsvarer med Grabhers bruk av begrepet (Grabher 1993). Den siste mekanismen jeg hevder er med på definere lokalt handlingsrom er politisk forankret. Diskusjonen ovenfor viste hvordan nasjonale politiske aktører bidro til at lokale aktører gjennom omstillingsprosessen definerte et nasjonalt avhengighetsrom (Cox 1998). Lokale aktørers strategiske argumentasjon rettet mot stortingspolitikere og fagbevegelsen førte ikke bare til overføringen av statlige omstillingsmidler, men enda viktigere; en nasjonal politisk debatt om offentlig eierskap og næringspolitikk der Årdal ble brukt som eksempel på regjeringens utøvende politikk. Oppsummert fikk lokale aktørers innflytelsesrom konsekvenser for Årdals lokale handlingsrom. Et relevant spørsmål i denne sammenhengen er derfor hva lock-in betyr for Årdal.

Cooke & Morgan (1998) og Hudson (1994, 1997, 2005) er teoretikere som vektlegger arven etter Granovetter (1985) og Grabher (1993) i sine studier av industrielle distrikter i Europa. Disse studiene la imidlertid lock-in til grunn som et forklarende begrep for hvorfor industrien ikke klarte de nødvendige omstillingene i tide. Når jeg i forrige delkapittel hevde at

¹⁵¹ Intervju 29.11.2006 og 30.11.2006.

defineringen av det lokale handlingsrommet er ensbetydende med en såkalt "sailing-ship"-effekt (Grabher 1993), betyr ikke det at lock-in er negativt for Årdal. Etter tre års mobilisering for å erstatte 134 arbeidsplasser, er det et faktum at Dooria og Norsun til sammen vil absorbere hele dette antallet. Sannsynligheten er dessuten stor for at behovet for ansatte vil overstige de overtallige fra Hydro. Begge selskapene regner til sammen med å ansette langt flere enn Hydro kan tilby. Sånn sett er de lokale aktørenes viktigste mål i omstillingsprosessen innfridd. I tillegg viste tall fra Aetat allerede sommeren 2006 at det var et underskudd på arbeidskraft i Årdal, og dette lenge før nyetableringene starter opp i 2007. Kombinert med fraflytting (se figur 7) de siste 10 årene kan det faktisk vise seg at behovet for arbeidskraft er større enn selve frykten for arbeidsledighet. Uansett behovet for omstillingsmidler eller ei, har Årdal med to nye fabrikker på plass og Hydros satsing, fått garantier for at prosessindustrien fortsatt vil gi levebrød til bygdas 5500 innbyggere. Hovedmålet om 134 nye arbeidsplasser er altså innfridd, og vel så det. Tatt i betraktning Årdals lokalisering og begrensede omland (se bakgrunnskapittel) er andre alternativer til prosessindustrien ikke et realistisk scenario. En helomvending – en satsing på kunnskapsintensiv næringsutvikling – ville krevd en kompetanse Årdal ikke kan tilby. Verken i forhold til innbyggernes utdanningsnivå eller bygdas isolerte lokalisering. Industrien er lokalsamfunnets bærebjelke, og det hersker en felles forståelse blant innbyggerne at uten aluminiumsindustrien er Årdals eksistens direkte truet.

I den forstand er det forståelig at omstillingsprosessen hovedsakelig har dreid seg om å bygge videre på det som er Årdals største konkurransefortrinn, nemlig krafttilgangen. Selv om mekanismene bak omstillingsprosessen kan hevdes å være lock-in skapende, har resultatet av den nasjonale 'oppmerksomheten' i seg selv ikke vært negativt for Årdal. En lock-in skapt prosess der resultatet er følgende tiltak: Økt lokal bestemmelsesrett over omstillingsmidlene, støtte til bygging av to nye fabrikker og videreutvikling av den aluminiumsbaserte industrien, er i forhold til andre alternativer, et godt alternativ. Omstillingsprosessen har etablert et lokalt handlingsrom for fortsatt satsing på prosessindustri. I tillegg viser dette på den andre siden hvordan lock-in i stor grad defineres utenfor Årdal (Eich-Born & Hassink 2004). Uten presset fra nasjonale politiske myndigheter ville aldri Årdal oppnådd det samme handlingsrommet i omstillingsprosessen., noe *status quo* er enda et godt eksempel på

6.3.5 Status Quo

Status Quo må i denne sammenhengen ikke misforstås som om at Årdal ikke forandret seg mellom 2003 og september 2006. Årdal har forandret seg i den forstand at to nye fabrikker skal bygges og at over 300 millioner kroner (se tabell 2) er bevilget til etableringer av fabrikkene og det resterende omstillingsarbeidet. De diskursive argumentene de lokale aktørene etablerte og responsen fra de overlokale aktørene, viser imidlertid at de tre mekanismene på hver sin måte er kontingent for de lokale aktørenes strategivalg i omstillingsprosessen (Sayer 2000). På den ene siden har opprettelsen av Årdalsfondet ført til en betydelig overføring av råderetten over omstillingsmidlene fra Hydro til de lokale aktørene. På den andre siden viser mekanismene at næringsstruktur, territorielt forankrede personlige relasjoner og sterke institusjonelle bånd kontingent, bidrar til å definere et lokalt handlingsrom der resultatet er en fortsatt satsing på prosessindustri som bærende næringsstruktur for lokal næringsutvikling. Dette er prosessen i forkant av avtalen med Hydro og opprettelsen av Årdalsfondet et konkrete eksempler på.

Tabell 6. Den politiske legitimeringen av Årdal

	Lokale aktørers forventinger til staten	Distriktpolitikk	Politisert mediefokus	Lokalt handlingsrom
Argument	Staten har et 'nasjonalt ansvar' i Årdal	Staten må bevilge midler når Hydro legger ned Søderberg	Årdal, et eksempel på 'dårlig' næringspolitikk	Lokalt handlingsrom for fortsatt satsing på prosessindustri
Politisk Lock-in	Aktiv lobbyvirksomhet lokalt-sentralt	Ekstraordinær statlig bevilgning på 70 millioner	Årdal blir et 'nasjonalt anliggende'	Status Quo

De lokale aktørenes etablering av strategier for å opprettholde prosessindustrien er et resultat av det Hassink & Shin (2005: 573) refererer til som en "self-sustaining coalition" mellom de involverte (lokale og overlokale) aktørene. Konstruksjonen av et nasjonalt avhengighetsrom gjennom politiske nettverk der overlokale aktører ansvarliggjøres politisk for konsekvensene av Hydros nedbemanning understreker i tillegg hvordan de funksjonelle, kognitive og politiske mekanismene utspiller seg i nettverket. Ikke bare Årdal og Hydro, men også Ap og LO sentralt, har en strategisk interesse av å fiksere den mobile kapitalen (Harvey 1982). Ap fordi 70.4 prosent velgeropplutning i Årdal har betydning for partiets opplutning i Sogn og

Fjordane. LO fordi prosessindustriens sammenslutning, Industri og Energi, har stor makt og innflytelse innad i landsorganisasjonen. Dette understreker at staten som sentral størrelse fortsatt har en særegen maktposisjon og territoriell makt (Swyngedouw 1997).

7. Konklusjon

Denne casestudien har fokusert på hvordan lokale aktører legitimerer fortsatt satsing på prosessindustri i Årdal. Jeg har for det første tatt utgangspunkt i tre mekanismer: funksjonelle, kognitive og politiske, og redegjort for hvordan disse bidrar til å definere det lokale handlingsrommet i omstillingsprosessen. For det andre har jeg undersøkt hvordan dette skjer gjennom politiske nettverk mellom aktører på forskjellige skalaer. Enten det er på lokalt, regionalt eller nasjonalt nivå. Jeg har også undersøkt hvordan lokale aktører bruker nettverkene strategisk for å skape innflytelsesrom i omstillingsprosessen. Tre innflytelsesrom etableres for å sikre prosessindustrien i Årdal: Overfor IN, Hydro og nasjonale politiske myndigheter. Sistnevnte, det politiske innflytelsesrommet er viktigst fordi nasjonalstaten fortsatt har høy grad av territoriell makt over lokale prosesser (Cox 1998, Swyngedouw 1997). En annen målsetning med denne oppgaven har vært, som de tre mekanismene antyder, å forklare omstillingsprosessen i Årdal som en sosial hendelse i et kritisk realistisk rammeverk. Til slutt reflekterer jeg over denne casestudiens relevans for tilsvarende studier av regional utvikling, og som et teoretisk innspill til litteraturen som omhandler omstilling på ensidige industristeder i Norge.

7.1 Hvordan defineres det lokale handlingsrommet?

I det første delkapitlet redegjør jeg for hvordan lokale aktører argumenterer strategisk i samsvar med den rådende diskursen for omstillingsprosesser på ensidige industristeder. Sentralt for diskursen er 'nyskaping'. I Årdal defineres nyskaping gjennom følgende argumenter: diversifisering og videreutvikling av det eksisterende næringslivet, økt samarbeid og internasjonalisering. Argumentene er forenlig med *praksis* for omstilling. Men til tross for at de lokale aktørene ÅU og Inkubas på den ene siden taler positivt for diversifisering og videreutvikling av det lokale næringslivet viser omstillingsprosessen tydelig at de lokale aktørene og næringslivet for øvrig satser mest på aluminiumsindustrien. Diversifisering tillegges først og fremst vekt for å skape innflytelsesrom overfor IN (Cox 1998). IN er en viktig aktør i omstillingsarbeidet, både fordi organisasjonen implementerer statens vedtatte omstillingspolitikk, men også fordi IN styrer over de bevilgede statlige omstillingsmidlene og finansieringsordninger. I tillegg viser samarbeidet mellom det eksisterende næringslivet og Hydro, den dominerende foretaksaktøren i bygda, at tette forbindelser mellom

underleverandører og Hydro er en viktig del av den internasjonale satsingen. Men istedenfor å oppfylle den opprinnelige intensjonen om redusert avhengighet til Hydro, forsterkes den funksjonelle avhengigheten mellom Årdal og Hydro. Den funksjonelle mekanismen forsterker med andre ord en eksisterende næringsstruktur i Årdal. Noe som understreker betydningen av tette forbindelser mellom lokale aktører og Hydro for defineringen av det lokale handlingsrommet.

I det neste delkapitlet redegjør jeg for hvordan kommunen og den lokale fagbevegelsen mobiliserte strategisk overfor Hydro. De lokale aktørenes argumentasjon er kognitivt fundert, og poengterer at Hydros *territorielt* forankrede tradisjon for å drive aluminiumsproduksjon i Årdal både forplikter i en lokal og nasjonal kontekst. Noe historiske *personlige* relasjoner mellom Hydro og Årdal bekrefter. Lokalt understrekes en gjensidig *felles* interesse mellom partene i den territoriale avhengigheten forankret i over 20 års aluminiumsproduksjon, og de personlige relasjonene dette samarbeidet er en del av. Selv om dette la grunnlaget for et tett konsensuspreget samarbeid, hadde lokale aktører i tillegg en strategisk interesse av å legitimere innflytelsesrommet overfor Hydro i en nasjonal kontekst (Cox 1998).

Industriarbeidsplasser har en sterk symboleffekt. Hydros beslutning i Årdal om å fase ut deler av aluminiumsindustrien strider mot den nasjonale industridiskursen. Spesielt fordi bedriften går med store overskudd. Noe de lokale aktørene var klar over da fremstilte Hydro *negativt* i nasjonale medier, og skalasjonglerte omstillingsprosessen til nasjonalt nivå. Lokale aktørers press på Hydro lokalt og nasjonalt samt etableringen av to nye bedrifter, Dooria og Norsun, illustrerer tydelig at ikke bare aluminiumsindustrien, men også de nye industriprosjektene forankres i den eksisterende næringsstrukturen. Dette forsterker inntrykket av kognitiv lock-in i Årdal (Grabher 1993). Lokale aktørers kan imidlertid ikke skape innflytelsesrom uavhengig av Hydros strategiske disposisjoner. Både i forhold til eget selskap og inntjening. Til det er selskapets *sunk cost* i Årdal for store (Clark & Wrigley 1998). Den etter hvert så konsensuspregede enigheten mellom de lokale aktørene og Hydro har med andre ord to sider. Dette vitner om at også foretaksaktøren, til tross for den varslede nedleggelsen av 134 årsverk, har en felles agenda i et politisk nettverk med AP og LO (Marsh 1998).

I det siste delkapitlet redegjør jeg for hvordan den politiske legitimeringen av Årdalssamfunnet, i tillegg til funksjonelle og kognitive argumenter er viktig for å forstå grunnlaget for hvordan viljen til å bevare økonomisk vekst utspiller seg (Harvey 1982).

Argumentasjonen de lokale aktørene la opp til hevder jeg i likhet med Cox og Hay (1998) at defineres av strategiske allianser i nettverk. Først gjennom mobiliseringen av nasjonale politiske myndigheter og dernest gjennom fremstillingen av omstillingsprosessen som en viktig symbolsak. Til gjenstand for en politisk maktkamp om statens eierskap og næringspolitikk. I følge Cox og Jones (1998) er det spesielt her skalasjonglering er relevant. Begge de etablerte innflytelsesrommene, overfor IN og Hydro la allerede på et tidligere tidspunkt i omstillingsprosessen grunnlaget for en politisk mobilisering på nasjonalt nivå. Dette hadde ifølge informantene ikke vært mulig uten det tette politiske nettverket mellom AP og fagbevegelsen lokalt og nasjonalt (Marsh 1998). Skalasingleringen av Årdal etablerte innflytelsesrom som konstruerte et utvidet avhengighetsrom gjennom en nasjonal diskurs angående statens forpliktelser i Årdal (Cox 1998). Et nasjonalt avhengighetsrom der omstillingsprosessen ikke lenger bare var et spørsmål om lokale forhold, men en situasjon der nasjonale økonomiske interesser stod på spill. 'Snøballeffekten' i media som fulgte i kjølvannet av det strategiske samarbeidet med AP og LO var et utslag av en vellykket mobilisering, overfor nasjonale politiske myndigheter. De lokale aktørene observerte nå istedenfor fra sidelinjen hvordan stortingspolitikere og tidligere tungvektene innenfor arbeiderbevegelsen brukte Årdal som et eksempel på de *negative* konsekvensene av regjeringens passive næringspolitikk.

Den massive støtten til Årdal, ikke bare i form av omstillingsmidler, men også det påfølgende politiske engasjementet, understreker i tillegg norske politikeres sterke støtte til fordristisk industri. Årdal har klare politiske støttespillere på nasjonalt nivå, og illustrerer hvordan de tre mekanismene gjennom politiske nettverk mellom assosierte aktører i omstillingsprosessen definerte et lokalt handlingsrom. De lokale aktørenes etablering av strategier for å opprettholde prosessindustrien er et resultat av det Hassink & Shin (2005:573) refererer til som en "*self-sustaining coalition*" mellom de involverte (lokale og overlokale) aktørene. Ikke bare de lokale aktørene har interesser av å definere det lokale handlingsrommet. Så vel Hydro som AP og LO sentralt har henholdsvis gjennom *sunk cost*, høy prosentvis velgeroppslutning til AP, og en sterk lokal fagbevegelse: Alle interesserer i det konstruerte avhengighetsrommet. Et avhengighetsrom Grabher (1993) ville hevdet var lock-in skapende, men som trass begrepets opprinnelige negative betydning, jeg tvert i mot hevder er positivt. Prosessindustrien er Årdal, ikke omvendt.

7.2 Omstillingsprosessen i et kritisk realistisk rammeverk

Gernot Grabhers lock-in perspektiv nevner ingenting om mekanismer (1993). Min forståelse av lock-in som kontigente mekanismer for objektenes (aktørene) strategivalg i omstillingsprosessen (se tabell 6 for oversikt), er inspirert av Andrew Sayers kritiske realisme (2000). Oppgaven er med andre ord ingen diskursanalyse selv om jeg vektlegger strategiernes diskursive karakter i forklaringen av Årdal som et sosialt fenomen. I likhet Sayer (i Fairclough, Jessop & Sayer 2002) anerkjenner jeg viktigheten av å forstå både samfunnets materielle og diskursive sider, noe nettverkets funksjon i denne studien bekrefter. Jeg er derfor enig i Grabhers (2006) kritikk av at materielle strukturer ikke må neglisjeres når sosiale fenomener skal forklares. Til tross for at struktur/aktør polariseringen i denne oppgaven er mindre viktig for å forstå aktørenes handlinger gjennom politiske nettverk (Hay 1998, Cox 1998)

Hva kan da forklare omstillingsprosessen i Årdal som et sosialt fenomen? I denne studien har jeg vist at tette forbindelser (funksjonelle, kognitive og politiske) preger forholdet mellom politikere, fagbevegelsen og Hydro både i og utenfor Årdal. I et norsk lokalsamfunn med en historie preget av prosessindustri er ikke dette særlig oppsiktsvekkende. Jeg diskuterer dette nærmere i 7.4. Det er heller ikke særlig overraskende at de lokale aktørene aktivt bruker disse forbindelsene for å etablere innflytelsesrom hos de overlokale aktørene (Cox 1998). Som har makt og innflytelse til og fortsatt sikre prosessindustriens fremtid i Årdal. Dette understreker strategiernes materielle dimensjon (Fairclough m. fl 2002). I denne studien er det først og fremst objektsrelasjonene mellom de lokale aktørene og etableringen av strategier for å sikre Årdals nåværende næringsgrunnlag som kan hevdes å være nødvendige. Hydros konsensus bidro til dette, men det var ikke direkte nødvendig. Da Hydro vedtok utfasingen av Søderberganlegget tilbake i 2003 utløste det, det jeg i oppgaven hevder er tre kontigente mekanismer. De lokale aktørene var fast bestemt på å motvirke Hydros beslutning. En beslutning de mente var en eksistensiell trussel for lokalsamfunnets fremtid. Gjennom mekanismene etablerte de lokale aktørene innflytelsesrom i politiske nettverk. Den vellykkede defineringen av lokalt handlingsrom skyldes nettopp disse nettverkene. Omstilling er ingen nyhet i Årdal. I så måte er nettverkene mellom aktørene i omstillingsprosessen heller ikke en ny konstruksjon. Prosessindustriens konstante investeringsbehov for å opprettholde konkurransevnen bekrefter dette. Før som nå har Årdalssamfunnet vært avhengig av eksterne kontigente relasjoner til nasjonale politiske myndigheter for å begrense kapitalens mobilitet

(Harvey 1982). Dette er både Hydro og de lokale aktørene klar over, noe strategivalgene og den nødvendige interne relasjonen mellom Årdal og Hydro bærer preg av. På den ene siden er de lokale aktørene helt avhengig av Hydro for sikre Årdals fremtid. I tillegg er det fra Hydros side strategisk å legge til rette for nyetableringer som begrenser kostnadene ved rasjonaliseringen av aluminiumsverket. De lokale aktørene og Hydro vet at den solide politiske støtten til fordistisk industri i Norge, og at AP og LO's egen - interesser i Årdal utvider det konstruerte avhengighetsrommet.

Tabell 7. Nødvendige årsakskrefter og kontingente betingelser for fortsatt hovedsatsing på prosessindustri

Objekter	Nødvendige årsakskrefter eller tilbøyeligheter	Kontingente betingelser – mekanismer og etablerte politiske nettverk	Hendelser
Hydro Lokale aktører	Etablering av diskursive strategier for å sikre Årdals nåværende næringsgrunnlag; Prosessindustrien	Forsterket <i>funksjonell</i> avhengighet (næringsstruktur) mellom Årdal og Hydro Territorielt forankrede <i>kognitive</i> relasjoner (personlige, historiske bånd) mellom Årdal og Hydro Tette <i>politiske</i> institusjonelle bånd mellom lokale politikere/fagforening og nasjonale myndigheter/fagbevegelse LO	Fortsatt hovedsatsing på prosessindustri

Dette illustrerer samtidig at defineringsrommet i Årdal ikke er noen tilfeldighet. Årdal er en del av romlig-historiske diskurser i prosessindustriens favør og materialiserte politiske nettverk. Selve hendelsen: Fortsatt hovedsatsing på prosessindustrien, ville ikke av nødvendighet oppstått på samme måte andre steder. Noe skillet mellom de kontingente mekanismene og de nødvendige tilbøyelighetene bekrefter. Begge vil jeg hevde er viktig for å forstå hvordan og hvorfor utfallet av omstillingsprosessen fikk de konsekvensene det gjorde.

7.3 Omstillingsprosessen i Årdal – et generaliserbart fenomen?

Hensikten med denne oppgaven er å vise hvordan de tre mekanismene bidro til å definere lokalt handlingsrom i Årdal. Spørsmålet er om de interne og eksterne relasjonene Årdal er en del av kan ha betydning utover den teoriutviklingen jeg allerede har gjort rede for i analysekapitlet. Er konklusjonen analytisk generaliserbar (Kvale 1997, Gomm m. fl. 2000) Nedenfor skisseres casens særegenheter og mulige overførbarhet til liknende tilfeller.

Det spesielle med Årdal er de politiske nettverkene mellom AP og fagbevegelsen lokalt og nasjonalt. Forbindelsen er sterk og historisk forankret. Derfor var etableringen av det politiske innflytelsesrommet sånn som jeg forstår det viktigere for defineringen av det lokale handlingsrommet enn mobiliseringen overfor Hydro og Innovasjon Norge. De lokale aktørene fikk allerede på et tidlig tidspunkt i omstillingsprosessen bekreftet støtte fra politisk hold og LO. Årdal ble i tillegg til Hydros bevilgninger nærmest garantert offentlig bistand i omstillingsprosessen. Og dette til tross for at Hydro kun varslet en begrenset rasjonalisering på aluminiumsverket og arbeidsledigheten hele tiden har vært stabilt lav i Årdal. Det er derfor ingen tvil om at nettverk og personlige relasjoner utgjorde en vesens forskjell i Årdal i forhold til tidligere omstillingsprosesser på ensidige industristeder. Selv om de involverte aktørene hevder det motsatte. Opprettelsen av Dooria og Norsun er begge eksempler på at de lokale aktørene hadde gode kontakter i de dominerende maktblokkene hvor industriens posisjon er sterk. Dette vet også Hydro utmerket godt. Det er selvfølgelig grenser for hva Hydro kan foreta seg i Årdal, men situasjonen beskrevet overfor gjør det mulig å foreta strategiske justeringer innenfor eget selskap og samtidig tjene penger på eksisterende infrastruktur oppkjøp i solenergiselskapet, Norsun.

Jeg mener derfor at overføringsgraden i denne oppgaven først og fremst avgrenses til norske forhold. For det første er omstillingsprosesser på ensidige industristeder alltid på mikronivå sammenliknet med andre vestlige land. Dernest er for eksempel Grabhers (1993) case annerledes på to måter. For det første var industrien han henviser til preget av store underskudd. For det andre var det heller ikke aktuelt for staten å støtte bedriftene på samme måte som i Årdal. Til sammenlikning bidro den norske staten ikke bare med 70 millioner kroner fordelt på 134 arbeidsplasser. De støttet i tillegg en omstillingsprosess der foretaksaktøren alene bidro med over 250 millioner kroner. Dette tør jeg påstå er uten

sidestykke i en internasjonal målestokk. Som nevnt blir Grabbers lock-in begrep i en Årdal - kontekst snudd opp ned. lock-in er ikke lenger et negativt, men et positivt ladet begrep!

I en norsk kontekst vil jeg derimot hevde at casestudien er relevant. Om ikke omstillingsprosessen kan generaliseres direkte, vil enkeltelementer ved de empiriske funnene og det teoretiske rammeverket rundt begrepene lock-in, innflytelsesrom og avhengighetsrom kunne benyttes. Nye omstillingsprosesser vil komme, også i Årdal. Det er dette Yin (1994) hevder er casestudien og analytisk generaliserings viktigste bidrag. Studien er med på å utvikle begrepsapparater som ser sosiale fenomener i nye perspektiver.

7.4 Omstillingsprosessen i Årdal sett i sammenheng med annen forskning på ensidige industristeder

Hansen & Selstad (1999) oppsummerer og diskuterer flere norske casestudier der fokuset er omstilling av ensidige industristeder. De hevder videre at det som i all hovedsak skiller norske omstillingsprosesser på ensidige industristeder fra utenlandske er at staten har vært den dominerende omstillingsaktøren. Selv i de foretaksdominerte omstillingene er staten, som i Årdal, en dominerende aktør. Det er dette jeg begrunner utsagnet mitt ovenfor med. Norske case er først og fremst overførbare til norske forhold. Hvis jeg skal peke på et par forskjeller mellom min studie og de Hansen & Selstad (1999) refererer til, er det mitt forsøk på å videreutvikle teori som gjennom nettverk og strategi i større grad sidestiller aktør og struktur (Hay 1998). At de lokale aktørene skalasjonglerte omstillingsprosessen til nasjonalt nivå for å legitimere Årdalssamfunnet viser hvordan de kontigente lock-in skapende mekanismene først og fremst konstituerer lock-in utenfor Årdal. Noe konstruksjonen av et bredt avhengighetsrom bidro til (Cox 1998). Det interessante med lock-in her er at det i en Årdal-kontekst ikke er negativt, men snarere tvert i mot positivt. Så lenge staten og Hydros 'forpliktelser' i Årdal forankrer seg territorielt på den måten det gjør vil lokalsamfunnet fortsatt kunne basere seg på den eksisterende næringsstrukturen. I tillegg viser den politiske nettverkstankegangen (Marsh & Rhodes 1998, Cox 1998, Hay 1998) at når det lokale handlingsrommet defineres mellom assosierte aktører på flere skalaer samtidig har lokale aktører i Årdal større muligheter enn andre steder til å utøve makt og innflytelse over omstillingsprosessen. Spesielt når strategiene er preget av den grad av konsensus det var i Årdal.

Min casestudie er derfor relevant for forskningen innen økonomisk geografi i Norge fordi Årdal verken har eller vil bli det siste ensidige industristedet i Norge som vil bli rammet av omstilling. Det vil også i økende grad gjelde overskuddsbedrifter fordi disse vertikalt integrerte produksjonsenhetene i motsetning til før ofte eies av multinasjonaleselskaper. Globale - konkurransehensyn og strategier gjør at selv om fabrikken i Norge isolert går med overskudd kan det lønne seg å flytte produksjonen til andre steder, noe Union-saken i Skien var et godt eksempel på. Argumenter som gjennom skalasjonglering hevder staten må legge til rette for lokal aktivitet gjennom infrastrukturinvesteringer, bør derfor ikke anses som overraskende. Selv om jeg hevder at Årdals forbindelser til nasjonalt nivå er utenom det vanlige, lever diskursen om statens ansvar for norsk industri i beste velgående i dominerende norske politiske nettverk, og kan også andre steder representere løsninger på rommets politikk (Harvey 1982).

8. Kilder

8.1 Litteratur

- Amdam, R. P. 1997. *Årdal – Verket og bygda 1947-1997*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Amdam, R., Isaksen, A & Mattland Olsen G. *Regionalpolitikk og bygdeutvikling. Drøfting av lokale tiltaksstrategier*. Oslo: Det Norske samlaget.
- Alvesson, M. & Sköldbberg, K. 1994. *Tolkning och Reflektion. Vetenskapsfilosofi och Kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Allen, J. 2003. *Lost Geographies of Power*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Asplan Viak a/s (2000-2003) *Undervegsevaluering i Årdal, Sosioøkonomisk barometer*.
- Bukve m. fl. 2006. Næringsutvikling i omstillingskommunane i Sogn og Fjordane *Undervegsevaluering*.
- Castells, M. 2000. *The Rise of the Network Society. 2nd edition*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Clark, G. L, Feldman M. P & Gertler, M. S. *The Oxford Handbook of Economic Geography*. Oxford: Oxford University Press.
- Clark, G. L & N. Wrigley. 1997. The Spatial Configuration of the Firm and the Management of Sunk Costs, *Economic Geography, vol. 73*.
- Cooke, P & Morgan K. 1993. The network paradigm: new departures in corporate and regional development, *Environment and Planning D vol. 8. s. 7-34*.
- Cooke, P. m. fl. 2004. *Regional Innovation Systems: The Role of Governance in a Globalized World 2nd edition*, London: Routledge.
- Cox, K. R. 1998. Spaces of dependence, spaces of engagement and the politics of scale, or: looking for local politics. *Political Geography Volume 17, 1-24*.
- Danemark B. m. fl. 2002. *Explaining society. Critical realism in the social sciences*. London & New York: Routledge
- Dale, B. 2001. *En kort introduksjon til Andrew Sayers realisme*. Trondheim: Geografisk Institutt.
- Dicken, P. 2004. *Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21th century. Fourth edition*. New York: Guilford Publications.
- Eich-Born M. & Hassink R. 2004. On the battle between shipbuilding regions in Germany and South Korea. *Environment and Planning A 2005, vol. 37, s. 635-656*.
- Fosso. E. 1997. *Vil ungdommer bli boende på industristeder under omstilling?* Bergen: Arbeidsnotat nr. 7/97 SNF.
- Foucault, M. 1972. *The Archeology of Knowlegde*. London: Routlegde.
- Goverde, H & Tatenhove J. V. 2000. Power and Policy networks. I Goverde, H. m. fl. (eds) *Power in contemporary Politics: Theories, Practises, Globalisations*. London: Sage Publications
- Giddens, A. 1984 *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambrigde: Polity Press.
- Gomm, R. m. fl. 2000. (eds). *Case Study Method. Key Issues*. London: Sage Publications.
- Grabher. G & Ibert. O. 2006. Bad company. The ambiguity of knowlwgde networks. *Journal of Economic Geography, vol. 6, nr. 3. s. 251.271*.
- Grabher G. 1993. (Ed.) *The Embedded Firm. On the socioeconomics of industrial networks*. London and New York: Routlegde.

Comment [I15]: Jeg foreslår at du tar litteraturen først, deretter dokumenter og så intervjuene. Da får du også en fin overgang mellom listen over intervjuer og intervjuguidene. Men det er vel også smak og behag.

- Granovetter, M. 1985. Economic action and social structure; the problem of embeddedness. *American Journal of Sociology* 91, s. 481-510.
- Grimsrud B. & Kvinge T. 2006. Har Aluminiumsindustrien noen fremtid i Norge? *Fafo-rapport*.
- Grønlie, T. 2006. Hydromodellen. *Nytt Norsk Tidsskrift* 2/2006, s. 159-165
- Hansen, J. C. & Selstad, T. 1999. *Regional omstilling – strukturbestemt eller styrbar?*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Harvey, D. 1982. *The Limits To Capital*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hay, C. 1998. The tangled webs we weave: The discourse, strategy and practise of networking. I Marsh, D (ed.) *Comparing Policy Networks*. Buckingham: Open University Press.
- Hudson, R. 1994. Institutional change; cultural transformation, and economic regeneration: myths and realities from Europe's old industrial areas. I *Globalization, Institutions, and Regional Development in Europe*. (eds) Amin. A & Thrift N. s. 196-216. Oxford: Oxford University Press.
- Hudson R. 1997. Regional Futures: Industrial Restructuring, New High Volume. Production Concepts and Spatial Development Strategies in the New Europe. *Regional Studies*, Vol. 31. 5, s. 467-478.
- Hudson, R. 2005. Rethinking change in old industrial regions: reflecting on the experiences of North East England. *Environment and Planning A*, vol. 37, s. 581-596
- Hassink, R. What distinguishes 'good' from 'bad' industrial agglomerations? *Erdkunde* 51, s. 2-11.
- Hassink, R & Shin. D. 2005. (Guest Ed.) The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia. *Environment and Planning A*, vol. 37, pages 571-580.
- Hydros Historie bind 1-3. 2005. Lie. E. *Oljerikdommer og internasjonal ekspansjon 1977-2005, Bind 3*. Pax: Oslo.
- Hæreid, L. B & Nilsen, B. O. 2006. *Hva må til for å gjennomføre en omstilling som bidrar til økt verdiskaping og sysselsetting i Årdal kommune?* Masteroppgave. Bodø: Handelshøgskolen i Bodø.
- Innstilling Stortinget.nr.250 (2003-2004) *Innstilling fra finanskomiteen om tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet medregnet folketrygden 2004*.
- Jones, K. T. 1998. Scale as epistemology. *Political Geography*, Vol. 17, 25-28.
- Hollingsworth J. R & Boyer R. (Eds.), 1997 *Contemporary Capitalism: The embeddedness of Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kelly, J. & Scoones I. 1999. *Understanding Environmental Policy Processes: A review*. Sussex: Institute of development studies.
- Kamsvåg, J. L. 1997. *Kjemisk Årdal Kjemiske Fagforening 1947-1997*. Årdal: Ingvald Husabø Prenteverk a/s.
- Kotilainen, J. 2004. Co-managing the Taiga: Russian forests and the challenge of international environmentalism. I *Politics of Forests. Northern Forest-industrial Regimes in the Age of Globalization* (eds) Sæther B. m. fl. Aldershot: Ashgate.
- Krugman, P. 1991. *Geography and Trade*. Cambridge: MIT Press.
- Kvale S. 1997. *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Markusen, A. 1999. *Sticky places in slippery space*. I Barnes, T & Gertler M. *The New Industrial Geography*. London: Routledge.
- Marshall, A. 1927 (1st edn 1919) *Industry and Trade*. London: Macmillan
- Marsh, D. (eds). 1998. *Comparing Policy Networks*. Buckingham: Open University Press.
- Marsh, D. & Rhodes R.A.W. 1992. *Policy Networks in British Governments*. London: Clarendon Press.

- Marston, S. E. 2000. The Social construction of Scale. *Progress in Human Geography* Vol. 24, 2, s. 219-242.
- Massey, D. 1995. *Spatial Divisions of Labour: Social structures and the geography of production 2nd edition*. London: Macmillan.
- Morgan, K. 1997. The Learning region: institutions, innovation and regional renewal. *Regional Studies* 31, s. 491-503.
- NOU rapport (2005:4) *Industrien mot 2020. Kunnskap i fokus*.
- NIBR-rapport 2002:20, *Dag Juvkam, Inndeling i bo-og arbeidsmarkedsregioner*
- Porter, M. E. 1990 *The Competitive Advantage of Nations*. London: Macmillan
- Ragin, C. C. 1994. *Constructing Social Research*. London: Pine Forge Press Rommetvedt, H. 2000.
- Private and public power at the national level. I Goverde, H. m. fl. (eds) 2000. *Power in contemporary Politics: Theories, Practises, Globalisations*. London: Sage Publications
- Rhodes, R.A.W. 1997. *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability*. Buckingham: Open University Press
- Schoenberger, E. 1991. The corporate interview as a research strategy in economic geography. *Professional Geographer*, vol. 80, no. 3, s. 180-89.
- Sayer, A. 1985. The difference that space makes. I *Gregory, D & J. Urry (eds.) Social Relations and Spatial Structures*. London: Macmillian.
- Sayer, A. 2000. *Realism and Social Science*. London: Sage.
- Stake, R. E. 2000. The Case Study Method in Social Inquiry. I Gomm, R. m. fl. (eds). *Case Study Method. Key Issues*. London: Sage Publications
- Underthun A. 2004. *Rommets politikk lagt i rør. En analyse av "Gass til Grenland" som regionalpolitisk strategi. Hovedoppgave i Samfunnsgeografi*. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo.
- Thagaard, T. 2003. *Systematikk og Innlevelse*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Yin, R. K. 2003. *Case Study Research. Design and Methods*. Applied Social Research Methods Series. London: Sage.
- Swyngedouw, E. 1997. Neither Global nor Local: "Glocalisation" and the politics of scale. I K. R. Cox (ed.). *Spaces of globalization: reasserting the power of the local*. London: The Guilford Press.
- Stortingsmelding nr. 2. (2003-2004) *Revidert Nasjonalbudsjett*.
- Stortingsmelding nr. 13. (2006-2007) *Et aktivt og langsiktig eierskap*.
- Stortingsmelding nr. 21. (2005-2005) *Hjarte for heile landet. Om distrikts- og regionalpolitikken*.
- Stortingsproposisjon nr. 1 (2004-2005) *Statsbudsjettet*.
- Stortingsproposisjon nr. 104 (1990-1991) *Om fornyelse av statskrafts industrikontrakter og vilkårene i kontraktene om foregrepne hjemfall m.v. Olje- og Energidepartementet*.
- Strategisk Næringsplan (2005-2008) *Årdal Kommune*.

8.3 Intervjuer

Intervjuer i Årdal

- Terje Moe, Rådmann, Årdal kommune, intervjuet 12.6.2006.
- Harald Husabø, daglig leder, Inkubas, intervjuet 13.6.2006.
- Kurt Jevnaker, daglig leder, Årdal Utvikling, intervjuet 14.6.2006.
- Arild Læg Reid, Ordfører (Ap), Årdal kommune, intervjuet 13.6.2006.
- Terje Laeberg, daglig leder, Årdal fremtid A/S, intervjuet 13.6.2006.
- Andreas Bakken, nestleder, Årdal Kjemiske fagforening, intervjuet 14.6.2006.

Eksterne intervjuer

- Rune Fromreide, Innovasjon Norge avdeling Sogn og Fjordane (ansvar for regional omstilling i Årdal og Høyanger), intervjuet 16.6.2006.
- Martin Steen, politisk rådgiver, LO sentralt, intervjuet 29.11.2006.
- Martin Kolberg, partisekretær i Ap, intervjuet 30.11.2006.
- Bjarne Reinholdt, leder for Aluimprover (Hydro), intervjuet 8.6.2006.
- Tom Petter Olsen, president primary metal (Hydro), intervjuet 12.6.2006.

Vedlegg 1. Intervjuguide Årdal Kommune

Comment [II6]: Er det nødvendig å ta med alle intervjuguidene? Kan du ikke bare ta med den mest typiske og skrive i teksten i vedlegget på hvilken måte intervjuguidene ble tilpasset intervjuobjektet?

Denne og de to andre intervjuguidene representerer utgangspunktet for intervjuene jeg foretok i Årdal og i Oslo. Jeg tilpasset guiden noe i forhold til hvem jeg skulle snakke med. Temaene ble sånn sett ikke vektet likt i alle intervjuene. Samtalene utviklet seg på basis av hovedtemaene heller enn å stille spørsmålene i den rekkefølgen de fremstår her.

Innledningsspørsmål.

- Generell info om kommunen.
- Hva er kommunens satsningsområder i forhold til lokal utvikling?
- Hvilke parter samarbeider kommunen med i omstillingsprosessen?

Kommunens rolle i omstillingsprosessen

- Hva anser du som kommunens hovedoppgaver i den pågående omstillingsprosessen?
- Hva gjør kommunen? Hvilken rolle spiller kommunen?
- Hva er ÅFAS? Hva gjøres og hva har blitt gjort fra kommunens side? Kommunens rolle?
- Hva er Årdal utvikling? Kommunens rolle?
- Hvilke midler stiller kommunen til rådighet? Penger, Infrastruktur etc.
- Hva gjør kommunen for å opprettholde folketallet?

Samarbeid med lokale aktører

- Hvordan er kommunens forhold til Hydro?
- Hvilke utfordringer er knyttet til samarbeidet med Hydro?
- Hvilke konsekvenser får stengingen av Søderbergovnene for lokalsamfunnet?
- Hvordan tolker dere graden av Hydros vilje til fortsatt satsning i Årdal?
- Hvilke andre aktører er involvert?
- Hvordan fungerer dette samarbeidet?
- Hva ønsker kommunen at disse aktørene skal satse på?

Samarbeid med regionale og nasjonale aktører

- Hvordan er samarbeidet med fylkeskommunen?
- Hvilke regionale utfordringer og satsningsområder involverer Årdal?
- Hvordan er samarbeidet med nabokommunene?
- Hvordan er forholdet til Innovasjon Norge? Utfordringer? Premisser? Samarbeid?
- Hvordan tolker kommunen staten og politiske myndigheters rolle i omstillingsprosessen?
- Er det politisk vilje på nasjonalt nivå til et fortsatt levedyktig lokalsamfunn i Årdal?

Innovasjon, selvstendighet og næringsutvikling

- Hva kan kommunen tilby for nye bedrifter som ønsker å etablere seg i Årdal?
- Hva slags type bedrifter ønskes velkommen til Årdal?
- Hvordan tilrettelegger kommunen for nyetableringer?
- Hva tenker kommunen i forhold til nyetableringer og disses relasjon til Hydro?
- Fokuseres det på utvikling innenfor næringer uavhengig av Hydro?
- Hvor ligger hovedsatsningsområdet, industri eller kunnskapsbedrifter?
- Hvor avgjørende er sysselsetting i relasjon til dette?
- Hvordan kan lokal forankret kunnskap omsettes til nye arbeidsplasser?
- Hvordan styres kraftressursene i kommunen? Grad av lokalt selvstyre?
- Interessekonflikter?

Vedlegg 2. Intervjuguide div. aktører (Inkubas, Årdal fremtid a/s Årdal utvikling, Innovasjon Norge)

Innledningsspørsmål.

- Fortell litt om din virksomhet, og din relasjon til omstillingsprosessen
- Hvordan synes du omstillingsprosessen påvirker det du holder på med?

Samarbeid med lokale aktører

Hydro

- Hvordan oppleves samarbeidet med Hydro?
- Hvor avhengig mener du næringslivet i Årdal er av Norsk Hydros tilstedeværelse?
- Hvordan er Hydro viktig for utviklingen næringslivet i Årdal.
- Hvordan mener du Norsk Hydro påvirker innovasjon/nyskapning blant eksisterende bedrifter?
- Hvordan kan Årdal satse videre på fortsatt nært samarbeid med Hydro, og samtidig satse på utvikling av næringer som kan konkurrere på et mer selvstendig grunnlag?

Kommunen

- Hvordan oppleves samarbeidet med kommunen?
- Hvordan vurderer du kommunens utøvende næringspolitikk?
- Hvordan vurderer du kommunens bruk av statlige omstillingsmidler?
- Hva kunne eventuelt vært gjort annerledes?
- Hvilke satsningsområder mener du der viktig å legge vekt på for å fremme næringsutvikling?
- Hvordan opplever du kommunens samarbeid med Hydro?
- Hva kunne eventuelt vært gjort annerledes?

Samarbeid med regionale og nasjonale aktører

Innovasjon Norge

- Hvordan oppleves de støtteordningene Innovasjon Norge tilbyr?
- På hvilken måte fungerer kontakten/samarbeidet med Innovasjon Norge?
- Hvilke satsningsområder opplever du at Innovasjon Norge ønsker til Årdal?
- Hvordan synes du dette fungerer for deg?
- Hva kunne eventuelt vært gjort annerledes?

Staten og politiske myndigheter

- Hvordan oppfatter du politiske myndigheters signaler i forhold til hvilke konkrete utførte tiltak i omstillingsprosessen? Lokalt, regionalt og nasjonalt.
- Hva forventer du fra politisk hold?

Innovasjon/ grad av selvstendighet

- Hva slags type bedrifter ønsker du til Årdal?
- Kunnskapsbedrifter, fortsatt industri eller kombinasjon?
- Hvordan kan lokal forankret kunnskap brukes til å styrke Årdals konkurransevne?
- Hvilke typer næringer satses det på? Nåtid og fremtid.

Vedlegg 4. Intervjuguide Årdal Kjemiske fagforening

Innledningsspørsmål.

- Din bakgrunn?
- Hvilke ansatte representerer din fagforening?

Samarbeid med Hydro

- Hvordan er forholdet til Hydro i omstillingsprosessen?
- Hvilken rolle har fagforeningen hatt underveis i denne prosessen?
- Hva har fagforeningen gjort for å unngå nedleggelse?
- Hvilke krav har dere stilt til ledelsen?
- Hvordan har dere blitt møtt på kravene deres?
- Hvor mange årsverk er berørt?
- Hvordan oppfatter fagforeningen faren for ytterligere nedleggelse?
- Har du tilgang til konkrete tall i årsregnskapet for Hydro i Årdal?
- Hvor mye har Hydro brukt på omstilling, og hvordan stiller fagforeningen seg til, hva det har blitt brukt til og størrelsen på omstillingsmidlene?

Samarbeid med andre aktører

- Hvilke aktører har vært viktige for fagforeningens arbeid i kampen for å sikre arbeidsplassene ved Hydro?
- Hva slags forhold har fagforeningen til disse aktørene?
- Hvordan oppfatter du nasjonale politiske myndigheters signaler i forhold til hvilke konkrete utførte tiltak i omstillingsprosessen, og hvilke utfordringer byr dette på sett i sammenheng med lokale og regionale politiske myndigheter?
- Hvordan oppleves samarbeidet med LO sentralt?
- Andre interesseorganisasjoner?

Alternative arbeidsplasser

- Hva slags type arbeidsplasser trenger Årdal?
- Hvordan oppfatter fagforeningen Hydro m. fl arbeid med å skaffe alternative arbeidsplasser til Årdal?
- Hvilke satsningsområder mener fagforeningen er viktig?
- Hvordan opplever fagforeningen finansieringen og fordelingen av omstillingsmidlene?

Vedlegg 3. Intervjuguide Ap og LO

Intervjuguide LO

Innledningsspørsmål

- Bakgrunn
- Du nevnes som et viktig kontaktpunkt i omstillingsprosessen? Kan du utdype hvorfor?

Samarbeid med fagforening lokalt

- Hvordan har kontakten vært med de lokale og regionale fagforeningskreftene gjennom omstillingsprosessen?
- Hvem har dere jobbet mot lokalt/regionalt?
- På hvilket tidspunkt ble dere involvert i prosessen, og hvem kontaktet hvem? Hvordan?
- Kan du utdype hvordan samarbeidet har vært, og hvordan dere er tilgjengelig?
- Kan du peke på konkrete ting LO sentralt har assistert med?
- Hvilke aktører vil du nevne har vært viktige for å få på plass tiltakspakke/Hydros omstillingspakke med mer?
- Lobbyvirksomhet?
- Hvordan har dere blitt møtt på kravene deres?

Påvirkningskraft

- Om de berømte tette båndene mellom arbeiderbevegelsen og Ap? Ap bidro til å få på plass tiltakspakken i statsbudsjettet for 2004/2005. Kan du si noe om Lo's delaktighet i dette?
- Hvordan foregikk denne prosessen?
- Er dere fornøyd med den nåværende regjeringens håndtering av denne saken, og hva kunne evt. vært gjort annerledes?
- Hva med statens eierskap i Hydro? Hvordan håndteres dette? Hva kunne evt. vært gjort annerledes i dette tilfellet?
- Kan du avslutningsvis reflektere litt rundt hvorfor Årdal fikk såpass mye offentlige og private midler til disposisjon?

Intervjuguide Ap – 30.11.2006

Innledningsspørsmål

- I Årdal nevnes du som en sentral kontaktperson på nasjonalt nivå i omstillingsprosessen. Kan du utdype dette/hva er kommentaren din til det?
- Hvordan har dette samarbeidet vært? Hvem har du vært i kontakt med?

Ap som aktør i omstillingsprosessen

- På hvilken måte vil du anse Ap som en aktør i omstillingsprosessen?
- Hvilken betydning har denne rollen hatt på omstillingsprosessen?
- Hva er det med Årdal og Ap? Tradisjonelle forbindelser = langsiktige forpliktelser?
- Kan du fortelle om prosessen i forkant av tiltakspakken.
- Hvem var involvert på de forskjellige forvaltningsnivåene (Lokalt, regionalt og nasjonalt)?
- Hvem presset på/var de ivrigste lobbyistene?
- Har rollen endret seg etter Ap kom tilbake i regjering? Evt. forskjeller før og etter 2005?

Samarbeidspartnere

- Angående den statlige tiltakspakken. Hydro bevilget en betydelig sum til omstillingsarbeidet. Var noen av disse midlene forutsettende for hverandre?
- (U)forpliktende avtaler? Eksisterte det noen form for dialog mellom Ap og Hydro?
- Annet?

Vedlegg 5. Intervjuguide Hydro

Innledningsspørsmål

- Hvilken rolle har du hatt i omstillingsprosessen?
- Hva jobber du med nå?

Samarbeid med lokale aktører

- Hvilke aktører samarbeider Hydro med lokalt i omstillingsprosessen?
- Hvordan er forholdet til kommunen? Hvordan er forholdet til Sogn investorforum? Andre lokale aktører.
- Hvordan utspiller Hydros rolle seg i samarbeidet med lokale aktører i omstillingsprosessen?
- Hva anser Hydro som sitt ansvar i omstillingsprosessen, og hvordan fordeles dette ansvaret i Norsk Hydro? På fabrikknivå, divisjonsnivå og konsernnivå?
- Er Hydro involvert i andre tiltak på lokalt nivå? I tilfelle hvilke, og hvem finansierer det?
- Hvordan opplever du samarbeidet med lokale aktører? Kommunen, private aktører etc.?
- Hvordan oppleves forventningene til Hydro i lokalsamfunnet? Hvor viktig er kunnskapen både på fabrikk og blant næringslivet lokalt for Hydros aluminiumsproduksjon?
- Hvilke typer underleverandører lokalt samarbeider Hydro med? Kan du utdype i hvilken grad den kompetansen og tjenestene de leverer, kan erstattes av andre leverandører? Jmf. Hydros nyinvesteringer utenfor Norge.
- Hvor stedsbunden mener du denne kompetansen er?
- Hvordan opplever du viljen til å tenke nytt – nyskaping/innovasjon?

Samarbeid regionalt/nasjonalt

- Hvordan samarbeider dere med Innovasjon Norge?
- Hvordan samarbeider dere med fylkeskommunen?
- Hvordan samarbeider dere med SIVA?
- Kan du utdype hvordan statens rolle som politisk aktør påvirker omstillingsprosessen?
- Hvordan oppleves det å forholde seg til staten på den ene siden som eier og på den andre siden som politisk aktør? Oppstår det noen klare motsetninger? Hvilke?

Erfaringer fra andre omstillingsprosesser?

- Kan du peke på noen erfaringer fra andre omstillinger Hydro har vært involvert i, som har fått konsekvenser for prosessen her i Årdal?
- Positive/Negative erfaringer, Utdyp.
- Noe dere har valgt å gjøre annerledes?